

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SYKES-PİCOT DÜZENİNİN OLUŞTURDUĞU
BAŞARISIZ DEVLETLER: IRAK VE SURİYE
ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Abdullah ŞAHİNOĞLU

İZMİR, 2018

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SYKES-PİCOT DÜZENİNİN OLUŞTURDUĞU
BAŞARISIZ DEVLETLER: IRAK VE SURİYE
ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Abdullah ŞAHİNOĞLU

DANIŞMAN:

Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ

İZMİR, 2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi / Projesi olarak sunduğum “Sykes-Picot Düzeninin Oluşturduğu Başarısız Devletler: Irak ve Suriye Örnekleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.....2018

Abdullah ŞAHİNOĞLU

İmza

 TS EN ISO 9001:2015	T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU	Dok. No: FR/604/21
		İlk Yayın Tar.: 03.10.2017
		Rev. No/Tar.: 00/..
		Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanlığı

GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Abdullah ŞAHİNOĞLU ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanı

Tarih:

Sayı :

İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen “ *Sykes-Picot Düzeninin Oluşturduğu Başarısız Devletler: Irak ve Suriye Örnekleri*” başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 30.10.2018 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii)Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii)Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisansta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ
Üye	Doç. Dr. Uğur Burç YILDIZ
Üye	Doç. Dr. Soner KARAGÜL
Üye	
Üye	

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans

SYKES-PİCOT DÜZENİNİN OLUŞTURDUĞU BAŞARISIZ DEVLETLER: IRAK VE SURIYE ÖRNEKLERİ

Abdullah ŞAHİNOĞLU

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Başarısız devlet kavramı, uluslararası toplumun bir üyesi olma konusunda yetersiz kalan ve kendi kendini yönetme işlevini yerine getiremeyen devletleri ifade etmek için 1993'te Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner tarafından kullanılmıştır. Irak ve Suriye'nin uluslararası ilişkilerdeki başarısızlığı aşamalı bir şekilde olmuştur. Kuruldukları dönemden bu güne istikrarlı bir yapıya kavuşamayan bu devletlerin başarısızlıklarına neden olan en önemli gelişmelerden biri XX. yüzyılın başında yaşanmıştır. İngiltere ve Fransa tarafından Sykes-Picot Protokolü ile 16 Mayıs 1916'da temelleri atılan Orta Doğu düzeni, bölgenin yerel unsurları ve gerçekleri dikkate alınmadan oluşturulduğu için bu düzenin ürünü olan, Irak ve Suriye günümüzde birer başarısız devlet olarak varlığını devam ettirmektedir. İngiltere ve Fransa'nın böl ve yönet sömürgecilik politikasıyla Suriye ve Irak'tan ayırdığı; Lübnan, Filistin, İsrail, Ürdün ve Kuveyt gibi devletler ise sadece sınırlarıyla değil, var olma haklarıyla bile zaman zaman bölgesel sorunlara neden olmuştur.

Irak ve Suriye'nin dış müdahalelerle yapay bir şekilde oluşturulması ve sömürge örgütlenme modelinin bu ülkelerdeki kimlik biçimlenmesi üzerindeki etkileri, bu ülkelerde bağımsızlıktan sonra kurulan siyasi düzene de yansımıştır. Manda yönetimi sürecinde İngiltere ve Fransa tarafından etnik, mezhepsel ve dini farklılıkları ön plana çıkarılmış bu ülkelerdeki toplumlar bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da ortak bir vatana bağlı hareket edememiş, yerel ve özel kimlikleri ile hareket etmiştir. Sykes-Picot düzeni XXI. yüzyılda Irak'ta ABD işgali, Suriye'de ise iç savaş ile revizyona uğramaktadır. Ancak bu ülkelerin kaderi yine

yerel unsurlar tarafından değil, büyük ölçüde küresel ve bölgesel güçler tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle Irak ve Suriye’de kalıcı siyasi istikrar ve düzen sağlanamamaktadır. Bu çalışmada, günümüzde bölgesel ve küresel sorunlara neden olan Irak ve Suriye’nin başarısızlığında dış müdahalelerin rolü tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başarısız Devlet, Irak, Orta Doğu, Suriye, Sykes-Picot Protokolü.

ABSTRACT

Master Thesis

THE FAILED STATES CREATED BY THE ARRANGEMENT OF SYKES-PICOT: IRAQ AND SYRIA EXAMPLES

Abdullah ŞAHİNOĞLU

İzmir Kâtip Çelebi University

Social Science Institute

Department Of International Relations

The concept of the failed state was used firstly in 1993 by Gerald B. Helman and Steven R. Ratner, in order to describe the states which fell short of becoming a member of international society and which failed to function as a self-governed state. The failure of Iraq and Syria in the international relations was a gradual process. One of the main developments which can be held responsible for the failure of these two states, from their foundation to the present day, took place at the beginning of XX. century. Because the order of the Middle East, which England and France started to create with the Protocol of Sykes-Picot, did not take into account the local elements and the realities of the region, Iraq and Syria the products of this order continue to exist as failed states. States such as Lebanon, Palestine, Israel, Jordan and Kuwait, which were separated from Syria and Iraq by the divide and rule policies England and France are able to cause regional problems, sometimes not only with their borders, but with their rights for existence as well.

The artificial intervention of Iraq and Syria and the effects of the social-political organization model in the formation of identity in these countries are reflected in the political system established after independence in these countries. The societies in these countries whose ethnic, sectarian and religious identities were emphasized by England and France during the mandate regime could not commit to one shared motherland even after they gained independence, instead they continued to act with their local and regional identities. In the XXI. century the Sykes-Picot

regime has been undergoing a revision through the invasion of Iraq by the US and through a civil war in Syria. However, the destiny of these countries is designated not by the local elements, but by the global and regional forces. For this reason, permanent political stability and order have not been established in Iraq and Syria. In this study, the role of dental interventions was discussed in the failures of Iraq and Syria, which caused regional and global problems today.

Key Words: Failed State, Iraq, Middle East, Syria, Sykes-Picot Protocol.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR	XI
ÖNSÖZ.....	XIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1. BAŞARISIZ VE YAPAY DEVLET KAVRAMLARI.....	5
1.1. Başarısız Devlet.....	7
1.1.1. Başarısız Devletleri Belirlemeye Yönelik Kriterler.....	11
1.1.2. Dış Müdahalelerin Başarısız Devlet Oluşumuna Etkileri.....	13
1.2. Yapay Devlet.....	16
İKİNCİ BÖLÜM.....	20
2. ORTA DOĞU'DA SYKES-PİCOT DÜZENİNİN OLUŞUMU.....	20
2.1. Orta Doğu'nun Kapsamı ve Önemi.....	20
2.2. Sykes-Picot Protokolü'nün Tarihsel Arka Planı.....	23
2.2.1. Orta Doğu İçin Bir Kırılma Noktası: Birinci Dünya Savaşı.....	23
2.2.1.1. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşında İttifak Bloğu'nda Yer Alması.....	25
2.2.1.2. ABD'nin Wilson Prensipleri Çerçevesinde Birinci Dünya Savaşına Katılması.....	29
2.3. Sykes-Picot Düzeninin Oluşumuna Etki Eden Gelişmeler	34
2.3.1. Arap Milliyetçiliği.....	36
2.3.2. Sykes-Picot Protokolü.....	43
2.3.3. Saint Jean de Maurienne Antlaşması.....	46
2.3.4. Balfour Deklarasyonu.....	47

2.3.5. Mondros Ateşkes Antlaşması.....	52
2.3.6. Paris Barış Konferansı.....	53
2.3.7. San Remo Konferansı.....	56
2.3.8. Sevr Antlaşması.....	57
2.4. Suriye ve Irak'ta Manda Düzeninin Oluşumu.....	61
2.4.1. Suriye.....	63
2.4.1.1.Suriye'de Manda Düzeninin Oluşumuna Etki Eden Gelişmeler.....	63
2.4.1.2. Suriye'de Fransız Manda Yönetimi.....	68
2.4.2. Irak.....	73
2.4.2.1. Irak'ta İngiliz Manda Yönetimi.....	73
2.4.2.2. Irak Krallığı.....	77
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	80
3. IRAK VE SURİYE'NİN BAĞIMSIZLAŞMASI VE SONRASI.....	80
3.1.Irak.....	80
3.1.1. Irak'ın Bağımsızlığını Kazanması.....	80
3.1.2. Irak'ta Darbeler ve Karışıklık Dönemi	81
3.1.3. Irak'ta Saddam Hüseyin Dönemi.....	88
3.2.Suriye.....	94
3.2.1. Suriye'nin Bağımsızlığını Kazanması.....	94
3.2.2. Suriye'de Askeri Darbeler Dönemi.....	97
3.2.3. Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958–1961).....	100
3.2.4. Suriye'de Baas Rejimi Dönemi.....	101
3.2.4.1. Hafız Esed Dönemi.....	104
3.2.4.1.1. Lübnan İç Savaşı ve Suriye Müdahalesi.....	108
3.2.4.2. Beşar Esed Dönemi.....	110
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	116
4. SYKES-PİCOT DÜZENİNİN REVİZYONA UĞRAMASI.....	116

4.1. ABD'nin Irak'ı İşgali ve Sonrası.....	116
4.1.1. ABD'nin Irak İşgali.....	116
4.1.1.1. Irak'ta İşgalin Gölgesinde Yaşanan Siyasi Gelişmeler.....	121
4.1.2. İşgal Sonrası Irak.....	125
4.2. Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı.....	128
4.2.1. Suriye Krizine Yönelik Uluslararası Girişimler.....	135
4.2.1.1. Cenevre Görüşmeleri.....	135
4.2.1.2. Astana Görüşmeleri.....	136
4.2.1.3. Soçi Zirvesi.....	137
4.3. Irak ve Suriye'yi Başarısızlığa Sürükleyen Sykes-Picot Düzeninin Revizyona Uğraması.....	138
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA.....	147
EKLER.....	155

KISALTMALAR

- AA** : Anadolu Ajansı
- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AKP** : Adalet ve Kalkınma Partisi
- BM** : Birleşmiş Milletler
- BMGK:** Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
- BMGKOM:** Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu
- CIA** : Amerikan Haber Alma Ajansı
- DEAŞ:** Irak-Şam Devleti (Devlet'ül Irak ve's Şam)
- FKÖ** : Filistin Kurtuluş Örgütü
- GKO** : Geçici Koalisyon Otoritesi
- GSMH** : Gayri Safi Milli Hasıla
- IAEA** : Uluslararası Atom Enerji Ajansı
- IGC** : Geçici Irak Yönetim Konseyi
- IKBY** : Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
- İNSAMER** : İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
- İŞİD** : Irak Şam İslam Devleti
- İÜHFM** : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
- KBH** : Kürdistan Bölgesel Hükümeti
- MC** : Milletler Cemiyeti
- MI6** : Gizli Haber Alma Servisi
- MOSSAD** : İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü
- ÖSO** : Özgür Suriye Ordusu
- PYD** : Demokratik Birlik Partisi
- SDG** : Suriye Demokratik Güçleri
- SEAD** : Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi

SOFA : Stratejik Güvenlik Anlaşması (Status of Forces Agreement)

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TDK : Türk Dil Kurumu

TMMOB : Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TTK : Türk Tarih Kurumu

UNMOVIC : Birleşmiş Milletler İzleme Değerlendirme ve Denetleme Komisyonu

UNSCOM : Birleşmiş Milletler zel Komitesi (United Nations Special Committee)

YPG : Halkçı Koruma Birlikleri

ÖNSÖZ

Irak ve Suriye’de yaşanan olumsuz gelişmeler doğrudan veya dolaylı olarak Türkiye’yi etkilemektedir. Bu nedenle Irak ve Suriye’deki gelişmeleri doğru değerlendirmek Türkiye için oldukça önemlidir. Irak ve Suriye’nin şekillenmesinde ve günümüzdeki sorunlar sarmalına girmesinde etkili olan kırılma noktalarının çoğu bu ülkelerin geçmişinde yaşanmıştır. Bu nedenle Irak ve Suriye’de son yıllarda yaşanan gelişmeleri sadece bu ülkelerin yakın tarihine bakarak değerlendirmek oldukça sığ bir yaklaşım olur. Bu çalışmada geçmişteki gelişmelerin Irak ve Suriye’nin şekillenmesine etkileri ele alınmıştır.

Tez çalışmam boyunca akademik bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren değerli hocam ve tez danışmanım, Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ’a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca yapıcı eleştirileri ile bu tezin daha iyi bir hale gelmesine katkıda bulunan Doç. Dr. Uğur Burç Yıldız ve Doç. Dr. Soner Karagül’e teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam boyunca yanımda olan ve tecrübeleri ile bana ışık tutan değerli dostum Metin Seyyar’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Eğitim hayatım boyunca sabır göstererek benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme en içten saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Abdullah ŞAHİNOĞLU

Ekim 2018, İZMİR

GİRİŞ

Kadim dönemlerde medeniyetin beşiği olan Orta Doğu'da günümüzde varlığını devam ettirmeye çalışan Irak ve Suriye modern dünyanın siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmelerine ayak uyduramamaktadır. Bu çerçevede Irak ve Suriye vatandaşlarına gerekli sosyal ve kamusal hizmetleri sağlayamayan, meşru güç kullanma yetkisini elinde bulunduramayan ve dış etkilere maruz kalan başarısız devletler olmuştur.

Başarısız devlet kavramı, ABD dışişleri bakanlığından emekli olan Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner tarafından; ülke içinde etkin otorite olma özelliğini kaybeden, kamu düzeni bozulan, idari yapısı dağılan ve temel devlet fonksiyonlarını yerine getirmekte yetersiz kalan devletleri ifade etmek için 1993'de dile getirilen bir kavramdır¹. Bu kavram Soğuk Savaş'tan sonra artan küreselleşmeyle birlikte Afrika ve Orta Doğu'daki sorunları anlamak için kullanılmaya başlanmıştır.

Günümüzde devlet düzeni ve kurumları büyük oranda işlevsizleşen Suriye, Irak, Yemen, Somali, Güney Sudan gibi başarısız devletlerde vatandaşların devletle olan bağı zayıflamıştır. Ülke güvenliğini sağlama ve sınırlarını koruma konusunda aciz kalan bu başarısız devletler göçmen sorunları, terör eylemleri ve güvenlik riskleri gibi bölgesel sorunlara neden olmaktadır. Irak ve Suriye, hem kendi ülke sınırları içinde hem de bütün ülkelerin bir arada olduğu uluslararası sistemde, bir devletin yerine getirmesi gereken fonksiyonları tam olarak yerine getirememektedir. Bu nedenle bölgesel barış ve güvenlik tehlikeye girmektedir.

Irak ve Suriye'nin başarısızlıklarından kaynaklanan sorunları çözmek veya bu sorunları daha iyi bir şekilde anlamak için bu devletleri birer başarısız devlet haline getiren gelişmeleri iyi bir şekilde analiz etmek gerekir.

Günümüzde Irak ve Suriye'nin başarısızlığı genellikle bu ülkelerin yakın tarihine bakılarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu yaklaşım bu ülkelerdeki

---

¹ Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner, "Saving Failed State", *Foreign Policy*, No 89, (Kış 1992-1993), s. 3.

mevcut gelişmeleri anlamak için yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Irak ve Suriye'nin birer başarısız devlet olmasında, Birinci Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında bu ülkelere yapılan dış müdahalelerin rolü ele alınmıştır. Bu erevede Irak ve Suriye'de yaşanan etnik ve mezhepsel ayrışma, iktidarın meşruiyet sorunu, sınır problemleri, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik geri kalmışlık gibi sorunlarda İngiltere² ve Fransa'nın bu ülkelerde yürüttükleri politikaların rolü ele alınmıştır. Başka bir ifadeyle bu çalışmada İngiltere ve Fransa tarafından Orta Doğu'nun toplumsal yapısı, doğal sınır unsurları ve bölge halkının iradesi dikkate alınmadan emperyalist amaçlarla temelleri atılan Irak ve Suriye'nin başarısızlığında, dış müdahalelerin etkisi ortaya konmaya alıřılmıřtır³.

Irak ve Suriye'nin işlevlerini büyük oranda yitirerek başarısız devlet olmaları birden bire olmamıştır. Bu ülkelerde cereyan eden birçok problemin temelleri, geçmişte yaşanan gelişmelere dayanmaktadır. Bu erevede Immanuel Maurice Wallerstein ve Samir Amin gibi bilim insanlarına göre Afrika ve Orta Doğu'daki birçok devletin birer başarısız devlet olarak uluslararası ilişkilerde yer almasının temel nedeni bu ülkelerin sömürgecilik geçmişinde yatmaktadır. Bu bağlamda bu ülkelerde yaşanan meseleleri anlamak için kaçınılmaz bir şekilde Orta Doğu'nun tarihine bakmak gerekir.

Etnik, dini ve mezhepsel açıdan heterojen bir nüfus yapısına sahip olan Irak ve Suriye, İngiltere ve Fransa'nın müdahaleleriyle kurulan sömürge ürünü devletleridir. Irak ve Suriye, bu şekilde dış müdahalelerle değil de kendi ülke halklarının talep ve beklentileri ile şekillenmiş olsaydı, bu ülkelerdeki siyasi yapılanma halk tarafından daha fazla kabul görebilir, iktidarın meşruiyeti sağlanabilirdi.

Ayrıca İngiltere ve Fransa'nın, Irak ve Suriye'de azınlık grupları destekleyerek bu grupların Irak ve Suriye'nin kilit kadrolarına yerleşmelerini sağlamaları bu ülkelerin geleceğinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Fransa'nın Suriye'de Nusayri⁴ azınlığı, İngiltere'nin ise Irak'ta Sünni azınlığı devletin kilit

---

² Bu ülkenin resmi adı Birleşik Krallık olsa da Türkiye'de genel olarak İngiltere ifadesi kullanıldığı için bu çalışmada da İngiltere ifadesi kullanılmıştır.

³ Jeremy Kinsman, "From Failed States to a Failed Region: The Middle East in Crisis", *Policy*, (Nisan 2016), s. 30.

⁴ Nusayrilik: şii kökenli olarak ortaya çıkan Aleviliğin bir koludur.

kadrolarına getirmesi ve diğer grupları dışlaması, Irak ve Suriye’de siyasi süreçlerin doğal yollarla oluşmasını önünü tıkamıştır. Bu çerçevede bu ülkelerde iktidarı elinde bulunduran azınlık gruplar, iktidarlarının devamlılığını sağlamak için demokrasi ve hukuku hiçe sayan totaliter rejimlere dönüşmüştür. Dış müdahaleciler tarafından Irak ve Suriye’de bu şekilde ayrıştırıcı politikalar geliştirilmemiş olsaydı bu ülkelerde etnik ve mezhepsel ayrışma artmayabilirdi, siyasi istikrar sağlanabilirdi. Bu bağlamda İngiltere ve Fransa’nın Irak ve Suriye’de uyguladığı sömürgeci politikaların bu ülkelerin başarısızlaşmasında doğrudan veya dolaylı etkisi olduğu düşünülebilir. Başka bir ifadeyle Irak ve Suriye’nin birer başarısız devlet olması bu ülkelerin kendi iç dinamiklerinin yanı sıra, tarihsel süreçler ve dış müdahalelerden de kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, günümüzde bölgesel ve küresel sorunlara neden olan Irak ve Suriye’nin başarısızlıklarında İngiltere, Fransa ve bu devletlerin müttefiklerinin rolünü ele almaktır. Bu çerçevede Sykes-Picot Protokolü⁵ ve San Remo Konferansı gibi gelişmelerle İngiltere ve Fransa tarafından egemenlik sahalarına bölünen Irak ve Suriye’nin geleceğini şekillendiren gelişmeler tarihi belgeler ışığında kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde devlet, başarısız devlet ve yapay devlet kavramları tanımlanmıştır. Bu kapsamda Türkçe ve yabancı dil kaynakları kullanılarak bu kavramların özellikleri ve kullanım alanları belirtilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle Orta Doğu’da Sykes-Picot düzeninin oluşumuna etki eden tarihi gelişmelerden bahsedilmiştir. Daha sonra da tez çalışmasında Sykes-Picot düzeni olarak ifade edilen düzenin ortaya çıkmasında etkili olan; Sykes Picot Protokolü, Balfour Deklerasyonu, Mondros Ateşkes Antlaşması, Paris Barış Konferansı, San Remo Konferansı ve Sevr Antlaşması gibi gelişmeler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çerçevede İngiltere ve Fransa tarafından Irak ve Suriye’de manda düzeninin oluşum süreci açıklanmıştır.

---

⁵ İngiliz Subay Sir Mark Sykes ve Fransız subay François Georges Picot’un 16 Mayıs 1916’da Orta Doğu’yu İngiltere ve Fransa arasında paylaştıkları uzlaşısı; çeşitli kaynaklarda anlaşma, sözleşme veya protokol olarak nitelenmiştir. Bu çalışmada protokol nitelendirmesi kullanılacaktır.

Üçüncü bölümde ise Irak'ta 1932 ile 2003 tarihleri arasında yaşanan önemli gelişmeler ile Suriye'nin 1946'de bağımsızlığını ilan etmesinden 2011'de başlayan iç savaşa kadar yaşanan önemli gelişmeler ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde, İngiltere ve Fransa'nın ürünü olan Sykes-Picot düzeninin revizyona uğrama süreci ele alınmıştır. Bu bağlamda 2003'te Irak'ta başlayan ABD işgali ve işgal sonrası yaşanan önemli gelişmeler ile Arap Baharı'nın etkisiyle iç savaşa sürüklenen Suriye'de yaşanan gelişmeler ve Suriye iç savaşına yapılan uluslararası müdahaleler ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BAŞARISIZ VE YAPAY DEVLET KAVRAMLARI

Devlet, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukukun temel ögesidir. Küreselleşme ile birlikte çok uluslu şirketler ve hükümetler arası örgütler gibi pek çok farklı yapılanma ortaya çıkmış olmasına rağmen, devlet hala uluslararası ilişkilerin en önemli aktörüdür. Bu nedenle yeni bir devletin oluşması, gelişmesi, zayıflaması, çöküş sürecine girmesi ve çökmesi uluslararası ilişkileri ve uluslararası hukuku önemli bir şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda konuya başlarken devlet kavramının genel bir tanımını yapmakta yarar vardır. Devletin tanımlanması konusunda da pek çok fikir ileri sürülmüş ve yeni fikirler ileri sürülmeye devam etmektedir. Bu kapsamda yapılan devlet tanımlamaları içerisinde Georg Jellinek'in devlet tanımlaması en çok kabul gören devlet tanımlamalarındandır. Bu tanımlamaya göre devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan belirli bir insan topluluğunun oluşturduğu bir varlıktır⁶. Bir başka ifadeyle devlet insan, toprak ve egemenlik unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşmuş bir varlıktır⁷. Devleti oluşturan bu üç temel unsurdan birinin eksik olması durumunda devletten söz edilemez. Devletten bahsedebilmek için bu üç unsurun da bulunması gerekir. Belli bir toprak parçasından yoksun insan topluluğu devlet sayılamayacağı gibi, insan topluluğunun egemenliğinin bulunmadığı toprak parçaları da devlet sayılamayacaktır.

Devlet olmayı gerektiren unsurlardan her biri, bir diğeri kadar önemlidir. Yani bu unsurlardan her biri devlet oluşumu için olmazsa olmazdır. Bu üç unsurdan biri olan İnsan, belli bir toprak parçası üzerinde çeşitli bağlarla birbirine bağlanan ve birlikte yaşama isteği bulunan ulus, halk veya millet olarak tanımlanabilir. Toprak parçası ise bir ülkenin egemen olduğu sınırları belli bir coğrafi bölgeyi ifade eder.

---

⁶ Georg Jellinek, *L'Etat moderne et son droit*, (Akt. Kemal Gözler), Paris: V. Giard & Brière, 1911, Cilt 1, s. 296.

⁷ Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, Bursa: Etkin Kitapevi Yayınları, 2007, s. 4.

Egemenlik unsuru, devlet olmanın gerektirdiği yükümlülükleri sağlamayı ifade eder.

Devletin egemenliği, iç egemenlik ve dış egemenlik olmak üzere ikiye ayrılır. İç egemenliğin sağlanabilmesi için, devletin kendi toprakları içerisinde düzeni sağlamak için güç kullanma tekeline sahip olması ve otoritesini sağlayabilmesi gerekir. Devletin dış egemenliği devletin uluslararası alanda tanınmasını ve dışarıdan gelebilecek saldırıları caydıracak kabiliyete sahip olmasını gerektirir.

Bir devletten bahsedebilmemiz için gerekli olan insan, toprak ve egemenlik unsurları, devletin devamlılığı için de gereklidir. Bu unsurlardan birinde ciddi bir sorun yaşandığı takdirde devlet ya zayıflar ya da çöker.

Başarısız devlet kavramına değinmeden önce modern devlet kavramından ne anlaşıldığı teorik olarak açıklanmalıdır. Bu bağlamda devletin yapısal özellikleri üç farklı yaklaşıma göre açıklanacaktır⁸.

Bu yaklaşımların birincisi, Max Weber'in ileri sürdüğü sosyolojik yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, devletin sahip olduğu en önemli özellik egemen olduğu topraklar üzerinde meşru güç kullanma tekeline elinde bulundurmasıdır. Buna göre vatandaşlar kendi rızalarıyla devlete meşru güç kullanma yetkisi vermektedir. Devletin yapısal özelliklerini açıklayan ikinci yaklaşım, George Jellinek'in biçimsel uluslararası hukuk yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre ise, devlet üç unsur öğretisine dayanmaktadır⁹. Bunlar; devletin toprakları, devletin egemenliği ve vatandaşlarıdır. Jellinek, Max Weber'den farklı olarak devlet egemenliğinin meşruiyetini yeterli görmeyip devletin etkin olabilmesine de önem vermiştir. Bu bağlamda devletin etkin olabilmesi için de devleti oluşturan insan, toprak ve egemenlik unsurlarının bulunması gerekir. İşlevselci yaklaşıma göre ise devlet vatandaşların genel çıkarının sağlanabilmek için gereklidir. Bu yaklaşımın asıl önem verdiği unsur vatandaşlardır. Bundan dolayı bir devletin en önemli işlevi, vatandaşlarına kamusal yarar sağlamaktır. Bu görüşü savunan Schneckener'e göre devletin yerine getirmesi

---

⁸ Osman N. Özalp, "Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri", İstanbul: *İUHFM*, C. LXXII, 2007, s. 351.

⁹ Jellinek, *a.g.e.*, s. 296.

gereken dört fonksiyon bulunmaktadır. Bunlar güvenlik, refah, meşruiyet ve hukuk devleti fonksiyonudur¹⁰.

Kendi bakış açılarına göre ideal bir devletin yapısal özelliklerini ortaya koyan sosyolojik, biçimsel ve işlevselci yaklaşımların dile getirdikleri fonksiyonların bir devlet tarafından yeterince sağlanamaması durumunda o devlet yapısal olarak yetersiz sayılacaktır.

1.1. Başarısız Devlet

Uluslararası hukuk terminolojisinin değişken bir yapıya sahip olması, terminolojiye yeni kavramların kazandırılmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede uluslararası hukuk terminolojisine kazandırılan yeni kavramlardan biri de “başarısız devlet” kavramıdır¹¹. Yeni, sınırları tam olarak belli olmayan ve farklı kullanım alanları olan bu kavram, daha çok reel yaşamın gereklerini belirtmek için kullanılmakta ve genellikle siyaset bilimciler tarafından geliştirilmektedir¹². Geliştirilen bu kavramın uluslararası hukuk açısından devletin statüsünde bir değişiklik yaratmadığına dikkat etmek gerekir. Devletlerin egemen eşitliği ilkesi gereği, uluslararası hukuk açısından bir devletin ekonomik, askeri ve siyasi gücünün o devletin uluslararası hukuktaki statüsü konusunda bir önemi yoktur.

Başarısız devlet kavramının kullanımı, 1990’ların ilk yarısında Soğuk Savaş’ın bitmesi ve küreselleşmeyle birlikte yaygınlaşmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırısından sonra uluslararası ilişkiler alanında birçok problemin başarısız devlet sorunsalı çerçevesinde tartışıldığı görülmektedir. Kavram ilk defa ABD’de emekli iki bürokrat olan Gerald B. Helman ile Steven R. Ratner tarafından 1993’te dile getirilmiştir. Gerald B. Helman ile Steven R. Ratner’in görüşüne göre, Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle birlikte, kendisini uluslararası toplumun bir üyesi olmayı sağlayabilme noktasında büyük oranda yetersiz olan devlet, başarısız ulus devlet (failed nation state) olarak tanımlanmıştır¹³. Bu çerçevede yazarlar, kendi kendini

---

¹⁰ Jellinek, *a.g.e.*, s. 394.

¹¹ Selman Öğüt, “Başarısız Devlet Kavramının İncelenmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırma Dergisi*, Cilt 19, Sayı 3, 2013, s. 163.

¹² Özalp, *a.g.m.*, s. 350.

¹³ Helman ve Ratner, *a.g.m.*, s. 3-20.

yönetme işlevini yerine getiremeyen devletler için vesayet sistemini önermiştir¹⁴. Ancak vesayet altında kurulan birçok devletin günümüzde başarısız olması bu görüşün hala tartışma konusu olmasına neden olmaktadır.

Aşağıda belirtileceği gibi başarısız devletlerin ortaya çıkma sebeplerinden biri olarak görülen kolonyal geçmiş, aslında bir vesayet mekanizması işlevi görmektedir. Bu çerçevede başarısız devlet olgusuna bir çözüm geliştirmek için tekrardan vesayet mekanizmasının kurulması, başarısız devletlerin aleyhine olacaktır. Vesayet sahiplerinin uluslararası sistemde genellikle kendi çıkarlarını baz alarak hareket etmeleri bu devletlerin, vesayeti altındaki başarısız devletlerin çıkarlarını göz ardı etmelerine neden olmaktadır. Başarısız devletlerin kurulma aşamasında kendi öz kaynaklarından gelen talep ve ihtiyaçların göz ardı edilerek sömürgeci devletin çıkarlarının baz alınması, günümüzde bu ülkelerin başarısızlığının nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Özellikle Orta Doğu ve Afrika'da vesayet sisteminin mirası olarak kurulan Mali, Sudan, Somali, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Lübnan, Irak ve Suriye gibi devletler başarısız olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle başarısızlığın nedeni olan vesayet makamını, devletlerin başarısızlığını ortadan kaldırmak için önermek çelişkili bir durumdur.

Ayrıca az gelişmiş ülkelerin az gelişmişlik ve başarısızlıkları konusunda fikir yürüten bağımlılık teorisine göre, üçüncü dünya ülkelerinin¹⁵ geri kalmışlıklarının asıl sebebi gelişmiş sömürgeci ülkelerin bu ülkelerde yürüttükleri emperyalist politikalarıdır. Bu nedenle bu ülkelerin geri kalmışlıklarının nedeni büyük oranda kendi iç dinamiklerinden değil tarihsel süreçlere dayanmaktadır. Bu bağlamda batı dışı toplumlar, genellikle sömürge veya yarı sömürge olarak batılı devletlerin müdahalesi altında iç savaşlar ve darbelerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Başka bir ifade ile başarısız devletlerdeki siyasal istikrarsızlıkların nedeni genellikle dış müdahalelerden kaynaklanmaktadır.

Başarısız devletler, genellikle devlet olmayı gerektiren fonksiyonları yerine getirmekte ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Özellikle devlet olmanın gereklerinden biri

---

¹⁴ Helman ve Ratner, *a.g.m.*, s. 3-20..

¹⁵ Fransız antropolog ve tarihçi Alfred Sauvy tarafından 1952 yılında ortaya atılan bu kavram, genellikle sömürge geçmişine sahip başarısız devletleri tanımlamak için kullanılmaktadır.

olan egemenlik unsuru, bu tür devletler tarafından yeterince sağlanamamaktadır. Egemenlik öncelikle bağımsız siyasi otoriteyi gerektirir. Ancak başarısız devletlerde iç ve dış egemenlik yeterince sağlanamadığı için bu devletlerin kendi sınırları içerisinde etkili bir şekilde kullanabileceği bir otorite bulunmamaktadır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Irak ve Suriye’de devlet egemenliği çeşitli bölgesel ve küresel güçlerin etkisinde olduğu için bu devletler, mevcut şartlarda başarısız devletler olarak nitelendirilmektedir. Bu çerçevede başarısız devlet kavramının, uluslararası hukukun temel prensiplerinden olan; devletlerin içişlerine karışmama yasağı ve devletlerin egemen eşitliği ilkeleriyle doğrudan ilgili olduğu görülmektedir.

Başarısız veya çöküş sürecine giren devletlerin yapısal özelliklerinden dolayı bölgesel istikrar tehlikeye girmektedir. İçeride ve dışarıda egemenliklerini tam olarak sağlayamayarak, bölgelerinde güç boşluğu oluşmasına neden olan bu ülkelerde güç boşluğundan faydalanmak isteyen çeşitli yapıdaki terörist gruplar etkili olmaktadır¹⁶. Bu durumun en açık örneklerini devlet egemenliğinin yetersiz olduğu Irak, Suriye, Afganistan ve Somali gibi ülkelerde görmekteyiz. Bu ülkelerde El-Kaide, El-Nusra (Şam Halkına Destek Cephesi) ve İŞİD¹⁷ (Irak Şam İslam Devleti) gibi terör örgütleri devletin meşru güç kullanma tekeline aykırı bir şekilde terör eylemleri gerçekleştirmektedir.

Özellikle Soğuk Savaş’ın bitmesiyle birlikte devletler arasında konvansiyonel savaşlarda yapısal değişiklikler meydana gelmiş ve bu tür savaşların yerini asimetrik savaşlar almıştır. Çöküş sürecine girmiş başarısız devletlerde, devlete ait güç kullanma tekeli ortadan kalkmış terörizm, iç savaş ve organize suçlar için uygun ortam oluşmuştur¹⁸. Sınır güvenliğini sağlama konusunda yetersiz olan bu ülkelerde, terör örgütleri devletin meşru güç kullanma fonksiyonu hiçe sayarak etkili olmaktadır. Buna bağlı olarak komşu ülkelere çok sayıda mülteci göç etmekte ve sınır boylarında etkili olan terörist faaliyetler bölgesel güvenliği tehlikeye atmaktadır. El-Nusra, El-Kaide ve DEAŞ (Irak-Şam Devleti) gibi terörist grupların

¹⁶ Rosa Ehrenreich Brooks, ‘Failed States, or the State as Failure?’, *The University of Chicago Law Review*, Cilt 72, Sayı 4, (2005), s. 1162.

¹⁷ İŞİD’in açılışında İslam söylemi ön plana çıktığından, Türkiye’de 2014’ün sonlarından itibaren bu terör örgütü için genel olarak DEAŞ kısaltılması kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle çalışmamın devamında bu örgütü ifade etmek için DEAŞ kısaltması kullanılacaktır.

¹⁸ Özalp, *a.g.m.*, s. 358.

da çöküş halindeki devletlerde ortaya çıktığı ve işlevselliği büyük ölçüde azalmış olan bu devletlerin (Somali, Afganistan, Suriye, Irak vb.) terörist ağlar için birer üs haline geldiği görülmektedir¹⁹. Bu bağlamda başarısız devletler, XXI. yüzyılda uluslararası barış ve güvenlik için ciddi bir tehdit haline gelmiştir.

Başarısız devlet kavramının tanımlanması konusunda, yazarların temel çerçevede hem fikir olmalarına karşın, tanımlamalarda çeşitli farklılıkların da görüldüğü gözlenmektedir. Bu konuda tanımlamaya giden yazarlardan biri Brooks'dur. Brooks, başarılı devlet kavramından hareket ederek, başarısız devlet tanımlaması yapmaya çalışmaktadır²⁰. Brooks'a göre başarılı devletler belirli bir bölgeyi kurmakta yeterli olan, kendi ülkesinde meşru güç kullanma tekeli elinde bulunduran ve ülkesinde yaşayan halk için gerekli sosyal hizmetleri sağlayabilen devletlerdir²¹. Bu bağlamda kendi ülke sınırlarını koruma konusunda yetersiz kalıp, ülkelerinde meşru güç kullanma tekeli elinde bulunduramayan Irak ve Suriye'de istikrar sağlanamamaktadır. Bu ülkelerde devletin dolduramadığı alanlarda terör örgütleri ve silahlı illegal gruplar etkili olarak istikrarsızlığa ve anarşiye neden olmaktadır. Böyle bir ortamda güvenli ve istikrarlı bir siyasi mekanizmanın işlemesi düşünülemez.

Buna bağlı olarak ülkedeki güvenlik ve siyasi istikrara paralel hareket eden ekonomi de ciddi anlamda etkilenmektedir. Güvenlik, siyasi istikrar ve ekonomi birbirine bağlı unsurlardır. Bu nedenle bu unsurlardan birinde meydana gelen bir bozulma domino etkisi yaparak diğer unsurları da olumsuz etkilemektedir.

Başarısız devletler sınırlarında hakimiyeti tam olarak sağlayamadıkları için güvenlik sorunları bu ülkelerin sınırlardan taşarak çeşitli yollarla komşu ülkeleri etkilemektedir²². Bu duruma DEAŞ terör örgütünün Suriye sınırından Türkiye'ye yapmış olduğu saldırılar örnek olarak verilebilir.

---

¹⁹ Özalp, *a.g.m.*, s. 358.

²⁰ Brooks, *a.g.e.*, s. 1160.

²¹ Brooks, *a.g.m.*, s. 1160.

²² Edward Newman, "Failed States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World", *Contemporary Security Policy*, Cilt 30, Sayı 3, s. 421.

1.1.1. Başarısız Devletleri Belirlemeye Yönelik Kriterler

Başarısız devlet kavramı, doktrin yazarlarının yanı sıra Dünya Bankası (World Bank), Birleşik Krallık Uluslararası Gelişim Departmanı (United Kingdom Department of İnternational Development), Barış Fonu (Fund For Peace) gibi bağımsız araştırma ve uzmanlık kuruluşları tarafından da tartışılmaktadır.²³ Bu bağlamda başarısız devlet kavramına yönelik yaptığı çalışmalarla ön plana çıkan Barış Fonu başarısız devletleri tespit etmek için on iki gösterge belirlemiştir. Söz konusu göstergeler grup başlıklarıyla şu şekildedir²⁴:

I. Grup: Sosyal Göstergeler

- 1) Demografik baskılar
- 2) Mülteciler ve Yerinden Edilmiş İnsanlar
- 3) Grup Sorunları (Ayrımcılık, mezhepsel-dinsel-etnik şiddet...)
- 4) İnsan ve Beyin Göçü

II. Grup: Ekonomik Göstergeler

- 5) İstikrarsız Ekonomik Gelişme
- 6) Fakirlik ve Ekonomik Düşüş

III. Grup: Siyasi ve Askeri Göstergeler

- 7) Devletin Meşruluğu (Yolsuzluk, hükümetin etkinliği, uyuşturucu ticareti, demokrasinin seviyesi...)
- 8) Kamu Hizmetleri (Suç oranı, okur-yazarlık oranı, alt-yapı, enerjinin güvenilirliği, yollar, internet hizmeti...)
- 9) İnsan Hakları ve Hukuk Devleti
- 10) Güvenlik Sistematiği
- 11) Hizipleşmiş Elitler (İktidar mücadeleleri, siyasi rekabet, hileli seçimler, sığınmacılar).

---

²³ Ögüt, *a.g.m.*, s. 168.

²⁴ <https://ffp.statesindex.org/indicators>, (erişim tarihi:10.03.2018).

12) Harici Müdahale (BM Güçlerinin varlığı, devlet dışı yardım, devlet dışından gelen silahlı müdahale, yaptırımlar...)

Barış Fonu'nun bu 12 veriyi kullanarak belirlediği 2017 yılının en başarısız ülkeleri listesinde²⁵ Suriye dünyadaki en başarısız 6. Irak ise en başarısız 10. ülke olmuştur²⁶.

Barış Fonu'nun verileri ile birlikte, İstikrarlı ve başarılı devletlerin özelliklerine bakarak bir devleti başarısız hale getiren özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz²⁷:

- 1) Devletin, hem kendi vatandaşlarına karşı hem de dışarıya karşı meşruiyetini kaybetmeye başlamış olması.
- 2) Devletin egemenlik kapasitesinin yetersiz olması ve kişi haklarını koruma, barınma, sağlık, adalet gibi en temel işlevlerini yerine getirememesi veya getirmekte zorlanması.
- 3) Devletin sınırlarını koruyamaması.
- 4) Devletin farklı etnik veya dini gruplardan oluşuyor olması ve bu gruplar arasında toplumsal dayanışma, birlik ve beraberlik ruhu sağlayamamış ve bu gruplardan birinde diğeri tarafından dışlandığı algısı ve düşüncesi oluşumunu engelleyememiş olması.
- 5) Yönetimin halk üzerinde baskı politikalarıyla veya zor kullanarak iktidarını sürdürmeye çalışması.
- 6) Devletin yoksulluk ve yolsuzluğa çözüm üretmiyor olması ve kaynak paylaşımında belli gruplara öncelik vermesi.
- 7) Devletin vatandaşlarını mafyalara, organize suç örgütlerine ve teröristlere karşı koruyamıyor ve “can ve mal güvenliğini sağlama” gibi en temel işlevini yerine getiremiyor olması.

---

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ek 5.

²⁶ Oktay Bingöl, “ Kırılgan/Başarısız Devletler Endeksi 2017 ve Türkiye’”, <http://merkezstrateji.com/assets/media/170622-bingoel-basarisiz-devletler.pdf>, (erişim tarihi: 20.09.2018).

²⁷ Gülise Gökçe, Orhan Gökçe, Suriye Sorunu: “Başarısız veya Çöken Devlet Modeli Türkiye İçin Suriye Politikasında Uluslararası Kamuoyunu Harekete Geçirmenin Bir Aracı Olabilir Mi?”, Konya: *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 23, 2012. s. 191.

- 8) Devletin, komşularının ekonomik istikrarını ve huzur ortamını tehdit ediyor olması.
- 9) Hukukun üstünlüğü ve etkin yargı sisteminin olmaması.
- 10) Siyasi istikrarsızlığın varlığı.
- 11) Büyük ve sistematik insan hakları ihlalleri²⁸.

Bu özellikleri taşıyan devletler bir devletin yerine getirmesi gereken temel fonksiyonların çoğunu sağlamak konusunda yetersiz kalmaktadır²⁹. Bu nedenle vatandaşların devlete olan bağları ve güvenleri kaybolmakta, dolayısıyla devlet ile vatandaş arasındaki toplumsal sözleşme bozulmaktadır. Bu aşamada devlet vatandaşlarını kontrol altında tutmakta sıkıntılar yaşamaya başlamaktadır.

Başarısız devletler uluslararası toplumun güvenliği ve istikrarı için bir tehdit oluşturmaktadır. Bu çerçevede başarısız devletlerin aynı zamanda küresel politika belirlemeyi imkansız kıldığı ve bölgesel istikrarsızlığı arttırdığı da bir gerçektir³⁰. İç egemenliğini sağlayamayarak sınırlarına hakim olamayan başarısız devletler, BM'nin birincil amacı olarak ifade edilen uluslararası barış ve güvenliği sağlama amacına ciddi bir tehdit oluşturmaktadır³¹.

Genel olarak bir devleti başarısızlığa ve daha sonra çöküşe götüren yapısal faktörleri; o ülkeye ait kendine özgü siyasi, kültürel, yapısal sosyoekonomik özellikler ve şartların yanı sıra; sömürgecilik mirası, çoklu etnik yapı, demografik gelişim, bölgesel ve küresel güçlerin etkisi gibi olgular olarak da ifade edebiliriz³².

Günümüzde uluslararası güvenliği ciddi anlamda risk altına sokan başarısız devletlerin genel olarak Afrika, Orta Doğu, Güney Doğu Asya ve Latin Amerika'da yoğunlaşması bir tesadüf değildir. Bunun en önemli nedenlerinden biri bu coğrafyalarda kurulan devletlerin genellikle dış müdahalelerle şekillenmesidir.

1.1.2. Dış Müdahalelerin Başarısız Devlet Oluşumuna Etkileri

---

²⁸ Kerem Batır, “ Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği”, *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, (2017), s. 91.

²⁹ Özalp, *a.g.m.*, s. 353.

³⁰ G. Gökçe, O. Gökçe, *a.g.m.*, s. 188.

³¹ Bilal Altınar, “Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı Ve Geleceği”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2014), s.5.

³² Özalp, *a.g.m.*, s. 356.

Başarısız devlet kavramının çıkış noktası Batı kaynaklıdır. Kendilerini örnek oluşturan ve başarı standartlarını temsil edenler olarak gören batılı kaynaklar, kendi bakış açlarına göre başarısız devlet kavramını tanımlamıştır³³. Bu nedenle batılı devletlerin sağlamış olduğu bazı unsurları (demokrasi, hukukun üstünlüğü, kamu hakları vb.) sağlamak konusunda zorluk çeken devletler başarısız olarak değerlendirilmektedir.

Başarısız devlet tanımlamalarına göre başarısız devletlerin yoğunlukta oldukları yerler genel olarak Afrika ve Orta Doğu'dur³⁴. Bu bölgelerde kurulan devletlerin tarihine bakıldığında bunların çoğunun sömürge veya yarı sömürge geçmişine sahip oldukları görülür. Sömürgeci devletler Afrika ve Orta Doğu'da sömürgecilik faaliyetleri yürütürken bu bölgedeki halkların çıkarlarını değil, kendi politik ve ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundurmıştır. Buna bağlı olarak da bu bölgelerde idarelerini kolaylaştırmak için herhangi bir yerel unsuru kaile almadan ayrıştırma politikaları ile yeni devlet oluşumlarına gitmiştir. Dolayısıyla müdahaleci ülkelerin bu coğrafyalarda oluşturdukları yapay sınırlar mezhep, din ve etnik çatışmalara eğilimli unsurların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle batı dışı toplumlar, genellikle sömürge ve yarı sömürge olarak batılı devletlerin müdahalesi altında iç savaşlar ve darbelerle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Bu durumun en açık örneklerinden birini Ruanda'da görebiliriz. Ruanda'da başlıca toplumsal grupları oluşturan Hutu ve Tutsi kimlikleri, Belçika müdahalesinden önce uğraştıkları ekonomik faaliyetlere göre şekillenmekteydi. Hutular tarımla uğraşan, genelde yönetimde yer alamayan çoğunluğu oluşturmakta iken, Tutsiler ise genellikle hayvancılıkla uğraşan, sosyal hiyerarşide üst sırada yer alan zengin bir azınlıktı³⁵. Bu bağlamda Hutular ile Tutsiler arasındaki sosyal fark sömürgecilikten önce genellikle sadece uğraşılan ekonomik uğraş olduğu için bu iki grup arasında geçişler oldukça kolaydı. Ayrıca bu gruplar arasında kin ve nefrete dayalı bir ilişki olmadığı için farklı gruplara mensup kişiler arasında evlilikle oluşan akraba bağları da bulunmaktaydı. Ancak Belçika'nın bu ülkeyi kolonileştirmesi ile

³³ Serpil Gündül, “ Bir Başarısız Devlet Örneği Olarak Lübnan”, 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Cilt 1, (2011), s. 778.

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ek 5.

³⁵ Ebru Çoban Öztürk, “ Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (Güz 2011), s. 68.

aynı dili konuşan Hutular ile Tutsiler arasında ırksal bir ayrışma ortaya çıkmıştır³⁶. Bu süreçte Belçikalılar tarafından Tutsiler hamî ırkına mensup (Hamitic Race) üstün yöneticiler olarak kabul edilirken, Hutular ise yönetilen sınıf olarak kabul edilmiştir. Belçikalı sömürgeciler tarafından 1930'da Ruanda'daki her bir bireye hangi ırka mensup olduğunu gösteren kimlik kartlarının da verilmesi ile sosyal statüler ve etnik farklılıklar değişmesi güç unsurlara dönüştürülmüştür³⁷.

Sosyal yapıları dış müdahaleciler tarafından ırksal bir kategoriye dönüştürülen Ruanda halkı 1962'de bağımsızlığını kazandıktan sonra bile bütünleşmemiştir. Bağımsızlıktan sonra iktidara gelen Hutular, intikam duygusuyla Tutsileri devletin birçok kurumundan dışlamıştır. Bu nedenle Hutular ile Tutsiler arasında soykırıma varan çatışmalar yaşanmıştır. Farklılıkları batılı sömürgeciler tarafından ön plana çıkarılan Ruanda halkı günümüzde de toplumsal olarak bütünleşmemiş ve başarısızlığa mahkum olmuştur.

Köklü bir devlet geçmişi olmayan coğrafyalarda sömürge yönetimleri yerine kurulmaya çalışılan ulus devletler, sömürge döneminin sınırlarına bağlı olarak kurulduklarından bu ülkelerin büyük bir kısmı homojen bir etnik ve dini yapıya, devletin temel fonksiyonlarını yerine getirebilecek ekonomik kaynaklara ve devlet kurumlarına sahip olamamıştır. Bu nedenle bu devletler kuruldukları dönemden itibaren siyasi istikrarsızlık, hizipleşme, terör eylemleri, sınır sorunları, azınlık sorunları, iktidarın meşruiyeti gibi ciddi sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

20. yüzyılda Orta Doğu ve Afrika'da eski sömürge topraklarında kurulan Sudan, Somali, Ruanda, Lübnan, Suriye, Ürdün ve Irak gibi devletler; aslında sömürge döneminden önce bu ülkelerde yaşayan yerli halkı temsil eden yapılar olmayıp sömürge döneminde oluşturulan yapının bir devamı niteliğindedir³⁸. Kurulan bu ülkelerin birçoğu etnik ve dini açıdan homojen bir yapıya sahip olmadığından kurulmalarından kısa bir süre sonra çatışma ve iç savaflara sürüklenmiştir. Ayrıca sömürgecilerin bu ülkelerde oluşturmuş oldukları düzen nedeniyle söz konusu ülkelerde, siyasi gelişimin evrimsel süreçleri tamamlanamamıştır³⁹. Buna paralel olarak bu ülkelerde ekonomik gelişim sürecinde doğal bir şekilde gelişmemiştir.

---

³⁶ Öztürk, *a.g.m.*, s. 68.

³⁷ Öztürk, *a.g.m.*, s. 69.

³⁸ Batır, *a.g.m.*, s. 90.

³⁹ Güdül, *a.g.m.*, s. 778.

Sömürgeci devletin, ülke içindeki uzantıları toplumsal yapı içerisinde siyasi ve ekonomik sorunlar oluşmasına neden olmuştur⁴⁰. Sömürgeci güçlerin kontrolünde siyasi ve ekonomik gelişim süreçleri başlayan Irak ve Suriye gibi başarısız devletler, sömürgeci devletlerden kurtulduklarında da zayıf ve başarısız olmaya devam etmiştir.

Devletler nasıl bir siyasi ve ekonomik yapıyla ortaya çıkarsa, ciddi bir gelişme olmadığı sürece, o şekilde devam etmeye meyillidir⁴¹. Bağımsızlıktan sonra Irak ve Suriye’de sömürgeci yapıyı ortadan kaldıracak ciddi bir siyasi ve ekonomik değişim gerçekleşmediği için bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bile büyük ölçüde eski sömürge düzeninin kurallarına göre hareket ederek totaliter siyasi rejimlerin yönetiminde kalmıştır⁴².

Sonuç olarak cetvelle çizilmiş sömürge sınırları yerel halkın gerçek sınırları olarak kabul edilmediğinden bu sınırlar içinde yaşayan farklı etnik köken ve dini inanışlara sahip insanlar bir araya gelerek millet bilinci oluşturamamış, bu ülkeleri yönetenler ise bağımsızlığın kazanılmasından sonra ülke toprakları üzerinde etkin bir yönetim kuramamıştır⁴³. Buna bağlı olarak başarısız devletler, hem bölgesel hem de uluslararası istikrarsızlığın en önemli sebeplerinden biri olmuştur.

1.2. Yapay Devlet

Çalışmamızın konusunu oluşturan Suriye ve Irak’ın günümüzde içinde bulunmuş olduğu durumu anlayabilmemiz için açıklanması gereken kavramlardan biri de yapay, yani suni devlet kavramıdır. Devletin yapay olması denilince felsefe, sosyoloji ve siyaset bilimi alanında kabul görmüş olan düşünceler ön plana çıkmaktadır. Ancak bu çalışmada, uluslararası alanda vesayet sahibi güçlerin, kendi egemenlikleri altında bulunan toprak parçalarında yapay sınırları olan devletler kurmaları konu alınacağı için diğer disiplinlere yönelik görüşlere yer verilmeyecektir.

---

⁴⁰ Robert I. Rotberg, “Rethinking the concept of failed state”, *Central European Papers*, Cilt 3, Sayı 2, (2015), s. 100.

⁴¹ Daron Acemoğlu, James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü*, (çev. Faruk Rasim Velioğlu), İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 2014, s. 37.

⁴² Acemoğlu, Robinson, *a.g.e.*, s. 54.

⁴³ Batır, *a.g.m.*, s. 99.

Yapay devlet kavramını anlamak için öncelikle devletlerin kurulma aşamalarına değinmek gerekir. Kendi kaderini tayin edebilme kudretine sahip olan devletlerin sınırları dış bir müdahalenin etkisiyle kurulan devletlerden farklı olarak, kendi iç unsurları çerçevesinde doğal olarak belirlenir. Ancak dışarıdan müdahaleler ile siyasi amaçlar doğrultusunda kurulan devletlerin sınırları yerel ve doğal unsurlarla değil, müdahaleci güçlerin belirlediği unsurlarla şekillenir. Devletler arasında tarihi bir geçmişe dayanmayan ve doğal sınır unsurlarına sahip olmayan bu yapay sınırlara Afrika, Orta Doğu ve Güney Doğu Asya gibi sömürgecilik geçmişi olan bölgelerde rastlanmaktadır.

Sömürge ve yarı sömürge geçmişi olan ve sınırları büyük ölçüde masa üstünde çizilen Orta Doğu'nun haritası da; halkları din, dil, kültür ve coğrafya gibi tabi sebeplerle değil, cebren bir birinden ayrılmış ülkelerden oluşmaktadır. Orta Doğu haritası büyük oranda batılılar tarafından çizilmiş, ülke isimleri bile yabancı batı dillerine göre belirlenmiştir (Syria, Iraq, Iran, Jordan, Kuwait, Lebanon, Saudi Arabia, Egyp vb.).

Devletlerin kurulma süreçlerini kabaca ikiye ayırabiliriz. Bunlardan birincisi, devleti oluşturan insan topluluğunun kendi iradesiyle kurulan ve onların istekleri doğrultusunda şekil alan devlet modelidir. Dolayısıyla bir devlet herhangi bir vesayet denetimi altında olmadan, kendi halkının özgür iradesi ile devlet oluşumuna gidebiliyorsa bu devlete yapay devlet denilemeyecektir. Yapay devlet dediğimiz ikinci devletleşme sürecinde ise dışarıdan egemen bir gücün müdahalesi sonucu ortaya çıkmış bir devlet söz konusudur. Bu modelde devleti oluşturan temel yapı taşlarından biri olan insan topluluğunun iradesi devleti oluşturan temel unsurların belirlenmesinde etkili olmamaktadır. Dış bir aktörün kendi çıkarlarını baz alarak bu devlet şekillenmesini etkilemesi, kurulacak olan bu devletin siyasi ve ekonomik yönden istikrarsız olmasına neden olmaktadır.

Kendi kaderini tayin ederek, yani self determinasyon hakkını kullanarak kurulan ülkelerin sınırları genellikle doğal etmenler tarafından belirlenmektedir. Aynı zamanda ortak bir toplumsal rıza sonucu kurulmuş olan bu devletlerde ulus, millet veya halk oluşturma süreçleri çok daha kolay olmaktadır. Bundan dolayı bu ülkelerde istikrarlı bir düzen oluşturmak daha kolay olmaktadır. Bu nedenle söz konusu bu devletler varlıklarını daha uzun bir süre devam ettirebilmektedir.

Emperyalist ülkelerin, Afrika ve Orta Doğu'yu sömürge ve manda yönetimi sürecinde, o coğrafyada yaşayan halkları dikkate almadan kendi aralarında egemenlik sahalarna bölmeleri bu bölgelerde kurulan devletlerin kronik sınır, azınlık ve güvenlik sorunları yaşamalarına neden olmaktadır. Batılı ülkelerin söz konusu bölgelerin yerel unsurlarını göz önüne almadan bölgeyi şekillendirmeleri, bu bölgede kurulan ülkelerin kısır bir sorunlar döngüsüne girmelerine neden olmuştur. Herhangi bir doğal ve yerel dayanaktan yoksun olan bu şekillendirme, günümüzde de bu bölgelerde kurulan ülkelerin sınırlarının belirleyicisi olmaya devam etmektedir. Başka bir ifadeyle bu yapay sınırlar, sömürgeci güçlerin, sömürülen ülkelere bıraktığı bir miras olarak varlıklarını sürdürmektedir.

Normal şartlarda, başka bir aktörün vesayeti olmadan kurulan devletlerin sınırları genellikle dağ, deniz, nehir, çöl gibi doğal coğrafi etmenler ile belirlenebileceği gibi; sınır bölgelerinde yaşayan toplulukların demografik yapısına göre de belirlenebilmektedir. Fakat Birinci Dünya Savaşından sonra İngiltere ve Fransa, Orta Doğu coğrafyasını yerel ve özel koşulları dikkate almadan kendi aralarındaki uzlaşuya göre paylaşmıştır. Söz konusu paylaşımlar yapılırken egemenlik sahaları, bu iki ülkenin pazarlıklarına göre belirlenmiş, o coğrafyada yaşayan halklara söz hakkı tanımamıştır.

16 Mayıs 1916'da imzalanan Sykes-Picot Protokolü ile Osmanlı'nın Orta Doğu'daki toprakları İngiltere ve Fransa arasında paylaştırıldı. Bu anlaşmaya göre İngiltere, Irak, Ürdün ve Filistin'in, Fransa ise Suriye ve Lübnan'ın kontrolünü elde etti⁴⁴. Bu paylaşım esnasında ne bölgedeki dağ, nehir ve çöl gibi doğal sınır unsurları, ne de bu topraklarda yaşayan insanların etnik kökeni, dini inanışları ve dilleri dikkate alındı. Gizli ve bölge halkının iradesi dışında yapılan bu paylaşım planı, başlangıçtan beri sorunluydu.

İngiltere ve Fransa'nın, Orta Doğu sömürgelerindeki genel siyaseti, diğer uygulamalarda olduğu gibi böl, parçala ve yönet ilkesiyle şekillenmiştir⁴⁵. Bu ülkeler bu bölgede kurulan ülkelerin sınırlarını öncelikle kendi istedikleri gibi belirlemiş, daha sonra kendilerine uygun hale sokmuştur. Bundan dolayı

---

⁴⁴ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005, s. 25.

⁴⁵ Türkçaya Ataöv, "Sömürgecilik Tarihi ile İlgili Sovyet Çalışmaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 25, Sayı 4, (1970), s. 36.

emperyalist güçlerin kalıntıları olarak kalan bu yapay devletler, günümüze kadar istikrarlı bir yapıya kavuşamayıp, başarısız devletler olarak varlıklarını devam ettirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ORTA DOĞU'DA SYKES-PİCOT DÜZENİNİN OLUŞUMU

Sykes-Picot düzeninin nasıl oluştuğuna değinmeden önce insanlık tarihi boyunca sürekli güç mücadelesine sahne olan Orta Doğu'nun hangi ülkeleri kapsadığı ve bu coğrafyaya dış güçler tarafından neden değer verildiği ele alınacaktır.

2.1. Orta Doğu'nun Kapsamı ve Önemi

Siyasi amaçlar çerçevesinde XX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan Orta Doğu kavramının kapsamı çeşitli bakış açılarına göre farklılık göstermektedir⁴⁶. Bu nedenle öncelikle bu kavramın hangi ülkeleri kapsadığına değinmek gerekir. Bu çerçevede geniş olarak yapılan Orta Doğu tanımı batıda Fas'tan başlayarak, doğuda Pakistan'a kadar; kuzey'de ise Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye'yi kapsayarak, güneyde Yemen'e kadar uzanan hattı içine alır⁴⁷. Dar anlamda yapılan ve daha yaygın bir şekilde kullanılan Orta Doğu tanımında ise batıda Mısır'dan başlayıp, doğuda Afganistan'a, kuzeyde Türkiye'ye, güneyde ise Yemen'e kadar uzanan bölgeyi içermektedir. Geniş anlamda yapılan tanımda yaklaşık 22 devletin olduğu oldukça büyük bir coğrafya kastedilirken, dar anlamda yapılan Orta Doğu tanımlamasına ise 13 devlet (Filistin'i de bir devlet olarak kabul edersek 14 devlet) dahil olmaktadır⁴⁸. Bazı çalışmalarda ise kapsamın daha da genişletilerek Atlas Okyanusu'ndan Mısır'a kadar tüm Kuzey Afrika'yı içine alacak genişlikte kullanılmakta olduğu hatta Orta Doğu kavramının Kafkasları ve Orta Asya'yı da kapsadığı görülmektedir. Bu çerçevede Orta Doğu tanımlamasının tam olarak hangi ülkeleri kapsadığı konusunda bir fikir birliği

⁴⁶ Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri*, Ankara: Global Strateji Enstitüsü, 2005, S. 17.

⁴⁷ Railya Elif İdrisoğlu, *Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s. 9.

⁴⁸ Arı, *a.g.e.*, s. 25.

bulunmamaktadır. Ancak Orta Doğu tanımlarından hangisi dikkate alınırsa alınsın, Orta Doğu'dan söz edildiğinde dinsel anlamda Müslümanların, etnik anlamda ise Türk, Arap ve Farsların çoğunluğu oluşturduğu bir bölgeden söz edilmektedir. Öte yandan, dini açıdan İslamiyet'in yanı sıra Yahudilik ve Hıristiyanlık da diğer önemli inançlar olarak bölgedeki siyasal gelişmelerde her zaman önemli bir role sahip olmuştur. Bölgenin ağırlıklı olarak Araplar, Türkler ve Farslardan oluşan yapısında, Kürtlerin ve Yahudilerin de belirleyici bir rol oynadığını ve oynamaya devam ettiğini söylemek mümkündür⁴⁹.

Orta Doğu'nun bilinen insanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri medeniyetlerin ilgi odağı olması ve güç mücadelesine sahne olması bir tesadüf değildir. Mezopotamya vadilerinden oluşan ve Bereketli Hilal olarak tabir edilen (Suriye, Irak, Ürdün, Lübnan ve İsrail) zengin tarım alanları bu bölgede bulunmaktadır. Bu nedenle insanlığın ilk tarım uygarlıklarından bazıları olan Sümer, Babil ve Asur gibi nehir eksenli medeniyetler Fırat ve Dicle nehirlerinin hayat verdiği Mezopotamya'da kurulmuştur.

Orta Doğu'yu önemli kılan diğer bir nokta ise bölgenin jeopolitik konumudur. Orta Doğu'nun coğrafi olarak doğu-batı ile güney-kuzey arasında bir kavşak durumunda olması, bu bölgenin jeopolitik önemini dünyanın diğer bütün bölgeleriyle karşılaştırılamayacak ölçüde artırmaktadır. XVI. yüzyılda Ümit Burnu'nun keşfine kadar olan dönemde doğuyla batıyı ticari ve kültürel açıdan birbirine bağlayan ipek ve baharat yolu da Orta Doğu'dan geçmekteydi. Ümit Burnu'nun keşfinden sonra bölgenin stratejik öneminde bir azalma olsa da 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ile bölgenin stratejik önemi tekrar artmıştır. Avrupa ile Asya arasındaki yolu %67 oranında kısaltan dünyanın en önemli yapay su kanallarından biri olan bu yapı önemini hala korumaktadır.⁵⁰

Orta Doğu'nun kaderinde önemli rol oynayarak bölgenin değerinin artışında etkili olan bir gelişmede XX. yüzyılın başında yaşandı. XIX. yüzyılın ortalarından başlayarak kullanım alanı çeşitlenen ve yaygınlaşan petrol, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren büyük aktörlerin odak noktası haline geldi. Dünyada dengeleri değiştirmeye başlayan petrolün Orta Doğu'da çıkarılmaya başlanmasıyla Orta

---

⁴⁹ Arı, *a.g.e.*, s. 21.

⁵⁰ Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Orta Doğu*, İstanbul: Acar Matbaacılık, 2004, s. 17.

Doğu'nun ekonomik değeri katlanarak artmıştır. Bundan sonra bölgeyi etkileyen unsurların oluşturduğu denklemin en önemli parçalarından biri petrol olmaya başlamıştır.

Orta Doğu, büyük bir bölümü çöllerle kaplı olan görece yoksul bir bölge olsa da, yoksulluk sadece toprağın yüzeyindedir. Bölgede özellikle de Irak'ta önemli miktarda petrol havzaları yer almaktadır. Bu havzalarda bulunan rezervlerin dünyanın en büyük rezervleri olduğu düşünülmektedir⁵¹. Bölgede ilk petrol yatakları 1908'de İran'da ve 1927'de Irak'ta bulunmuştur. Bu ülkeleri 1932'de Bahreyn, 1938'de Suudi Arabistan ve Kuveyt, 1939'da Katar takip etmiştir⁵². Bölgenin petrol rezervleri, dünyadaki bütün petrol rezervlerinin üçte ikisini (yaklaşık %67'sini) oluşturmaktadır⁵³. Bölgede petrol rezervlerinin fazla olmasının yanında, bu bölgede bulunan petrolün çıkarılma maliyetinin dünyanın diğer bölgelerinde çıkarılan petrolere göre çok az olması, bu bölgeyi büyük güçlerin hedef tahtasına koymaktadır. Enerji tedarikçisi olarak ekonomik ve jeopolitik artıları oldukça fazla olan bu bölge uluslararası güç mücadelesinde kilit rol oynamaktadır. Bu çerçevede hem enerji kaynaklarına, hem de bu kaynakların tüketim merkezlerine ulaştırılan geçiş yollarına sahip olan Orta Doğu yakın dönemde değerini yitirecek gibi görünmemektedir.

Alternatif enerji kaynaklarının kullanımı her geçen gün artsa da petrol hala dünyanın vazgeçilmezi konumundadır. Bu nedenle petrolün, dolayısıyla Orta Doğu'nun önümüzdeki asırda da değerini koruyacağını öngörebiliriz.

Petrol bölge ülkelerine önemli ölçülerde kazanç sağlamış olsa da, bölgeyi uluslararası güç mücadelesinin odak noktası haline getirdiği için bölgenin güvenliği için risk oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile petrol hem bölgenin talihi hem de talihsizliği olmuştur.

Orta Doğu'yu değerli kılan sebepler yalnızca bölgenin jeopolitik konumu, yer altı kaynakları ve verimli toprakları değildir. Bu sebeplerin yanında yaklaşık yedi milyon insanın yaşadığı Dünya'da insanların %54'ünün inandığı Yahudilik,

---

⁵¹ William R. Polk, *Irak'ı Anlamak*, (Çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul: NTV Yayınları, 2007, s. 9.

⁵² Turan, *a.g.e.*, s. 29.

⁵³ Turan, *a.g.e.*, s. 29.

Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi semavi dinlerin çıkış noktası da bu topraklardır⁵⁴. Dünya tarihine yön veren üç semavi dinin de Orta Doğu'da ortaya çıkarak yayılması, bu dinlere mensup olan insanlar tarafından bölgeye manevi ve mistik bir değer atfedilmesine neden olmuştur. Günümüzde üç semavi dinin de manevi değer atfettiği bölgeler ve yapılar bu bölgede varlığını sürdürdüğü için bölgenin manevi çekiciliği devam etmektedir.

2.2. Sykes-Picot Protokolü'nün Tarihsel Arka Planı

2.2.1. Orta Doğu İçin Bir Kırılma Noktası: Birinci Dünya Savaşı

Günümüzde dar anlamda bilinen Orta Doğu'da varlığını devam ettiren Irak, Suriye, Lübnan, İsrail ve Kuveyt gibi devletlerin birer siyasi yapılanma olarak ortaya çıkması, Birinci Dünya Savaşı sürecinde başlamıştır. Dolayısıyla büyük bir bölümü yüzlerce yıl Osmanlı'nın egemenliğinde bulunan Orta Doğu'da yeni sınırlar çizilmesi ve yeni devletler kurulması Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından biridir⁵⁵. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı doğurduğu sonuçlar itibari ile Orta Doğu için bir kırılma noktası olmuştur.

Orta Doğu'nun kaderini etkileyen, Birinci Dünya Savaşı'na neden olan en önemli fikir akımları; Fransız İhtilali ile dünyaya yayılan liberalizm ve milliyetçiliktir. Fransız İhtilali ile ön plana çıkan bu fikir akımları sadece Fransa'da değil aynı zamanda dünyanın geri kalan diğer bölgelerinde de büyük oranda karşılık bulmuştur. Bu fikir akımları 1789'dan sonra milletler arası münasebetlere yeni boyutlar kazandırmıştır. Liberalizm devletleri ekonomik yollarla çatışmaya sokarken, milliyetçilik ise siyasi ve askeri çatışmalara neden olmuştur. XIX. yüzyıldan itibaren başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerinde yükselişe geçen milliyetçilik düşüncesi dengelerin yeniden belirlenmesine neden olmuştur. Avrupa'da İtalyan ve Alman milli birliklerinin kurulması Avrupa'daki güç dengelerini değiştirmekle kalmayıp, Balkanlar'daki milli duyguları da kamçılamıştır. Bundan dolayı 1870'ten sonra Balkanlar Avrupa diplomasisinin

---

⁵⁴ Conrad Hackett, Brian J. Grim, *The Global Religious Landscape*, Washington: Pew Research Center, 2012, s. 9.

⁵⁵ Şükrü Hanoğlu, "Bu Günkü Orta Doğu 1. Dünya Savaşı'nın Sonucudur", *Yeni Şafak*, 02 Kasım 2014.

faaliyet gösterdiği başlıca alan olmuştur⁵⁶. 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan sonra Birinci Dünya Savaşı'nı ateşleyen kıvılcımda bu bölgeden çıkmıştır. Ancak modern dünyanın gelişmesinde bir kırılma noktası olan Birinci Dünya Savaşı'nı sadece Balkanlar'daki gelişmelere bağlamak yanlış olur⁵⁷. Özellikle XIX. yüzyılda Avrupa'da endüstrinin gelişmesiyle ortaya çıkan sömürge mücadelesi savaşın önemli nedenlerinden biri olmuştur. Avrupa'da endüstrinin gelişimiyle ortaya çıkan üretim artışını, aynı düzeyde bir talep artışı karşılamadı. Bu da Avrupalı ülkeleri üretim fazlası ürünleri satabilecekleri Pazar ve bu üretim düzeyini karşılayacak hammadde bulma arayışına soktu. Pazar ve hammadde arayışıyla ortaya çıkan sömürge mücadelesi Avrupalı büyük güçleri Orta Doğu ve Afrika gibi dünyanın birçok noktasında karşı karşıya getirdi. Bu mücadeleye İtilaf (İngiltere, Fransa ve Rusya) ve İttifak (Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya) devletleri arasında cereyan eden siyasi, iktisadi, tarihi ve etnik mücadeleler de eklenince bu grupların bir savaşa sürüklenmesi kaçınılmaz olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ortaya çıkan İttifak ve İtilaf Blokları'nın birbirlerine karşı tehdit algılamalarıyla ciddi bir silahlanma yarışı başlamıştır. Bu silahlanma yarışıyla büyük askeri güç elde eden taraflar, kendilerini diğer taraftan üstün gördükleri için, en ufak anlaşmazlıklarda bile çatışmanın eşğine gelmiştir⁵⁸. Bu ortamda zaten altyapısı hazır olan Birinci Dünya Savaşı bir suikast olayı ile durgun bir suya atılan bir taş gibi merkezden genişleyerek başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerini etkiledi. 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan Veliat'ı Arşidük Ferdinand'ın Saraybosna'da, Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip tarafından suikast sonucunda öldürülmesi, fiili savaşın başlaması için kırılma noktası olmuştur⁵⁹. Bir suikast olayı olarak küçük görülen bu olay, Birinci Dünya Savaşı gibi çok büyük ve genel bir savaşın patlak vermesi için yeterli olmuştur.

Avusturya-Macaristan, bu suikast olayından Sırbistan'ı sorumlu tuttu ve bu ülkeye 23 Temmuz 1914'te bir ultiatom vererek kabul edilmesi zor bazı şartların

---

⁵⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007, s. 99

⁵⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 99.

⁵⁸ Mücahit Özçelik, "Türk Basınına Göre Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin Tarafsızlığı", Konya: *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, 2009, s.215.

⁵⁹ Martin Gilbert, *The First World War A Complete History*, New York: Rosetta Books, 1994, s. 7-8.

hemen yerine getirilmesini talep etti⁶⁰. Sırbistan, Avusturya-Macaristan'ın şartlarını büyük oranda kabul etmesine rağmen Avusturya-Macaristan hükümeti, Almanya'dan gerekli desteği aldıktan sonra 25 Temmuz 1914'de Sırbistan ile ilişkilerini kesti daha sonra 28 Temmuz'da bu ülkeye savaş ilan etti. Bu tarihten sonra, daha önce oluşan bloklaşmanın etkisiyle savaş kısa bir sürede Avrupa'ya yayılmıştır.

Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesinden sonra, Almanya bu savaşın bu iki ülke arasında yaşanmasını diğer Avrupalı güçlerin bu savaşa müdahale etmemesi gerektiğini savunmuştur. Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi büyük bir devletin bire bir savaşta Sırbistan'ı kolayca yeneceğini düşündüğü için Avusturya-Macaristan'ın lehine olan bu öneriyi ortaya atmıştır. Almanya'nın bu önerisinin Avusturya-Macaristan'ın lehine olduğunun farkında olan İtilaf Devletleri bu öneriyi kabul etmedi. Bu süreçten sonra çeşitli arabuluculuk faaliyetleri de sonuç vermeyince Rusya Sırbistan'ın arkasında durarak seferberlik ilan etti. Almanya'da 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya, 3 Ağustos 1914'te de Fransa'ya savaş ilan etti. Almanya savaşa dahil olduktan sonra kısa bir süre içinde Fransa'yı işgal etmek için Belçika topraklarından geçiş izni istedi. Ancak Belçika bu konuyu İngiltere ile görüştüğünden sonra Almanya'ya olumsuz yanıt verdi. Bu nedenle Almanya 4 Ağustos'ta Belçika'yı işgal etti. Belçika'nın tarafsızlığını 1839'da milletler arası bir anlaşma ile garanti altına alan İngiltere bu gelişmenin üzerine aynı gün Almanya'ya savaş ilan etti.

Birinci Dünya Savaşı'nın bundan sonraki gelişmeleri araştırmanın kapsamında olmadığı için detaylı bir şekilde ele alınmayacaktır. Osmanlı'nın Orta Doğu'da bulunan toprakları üzerinde yaşanan mücadeleler ve bu toprakların geleceğini belirleyen gelişmeler irdelenecektir.

2.2.2. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşında İttifak Bloğu'nda Yer Alması

Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında İttifak Bloğunda yer alması tarihi bir süreç sonucunda olmuştur. XIX. yüzyılın sonları ile

---

⁶⁰ Martin Gilbert, *a.g.e.*, s. 32.

XX. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın Orta Doğu'daki toprakları üzerinde batılı güçlerin mücadelesi en üst seviyeye çıkmış, o dönemde Avrupa'da güçlenen Alman İmparatorluğu da bu rekabete dahil olmuştur.⁶¹ 1888 tarihinde Almaya'nın başına geçen II. Wilhelm, Otto Von Bismarck'ın uyguladığı bölge ve denge siyasetinden Weltpolitik⁶² adını verdiği dünya siyasetine yönelmiştir⁶³. Bu kapsamda Almanya, Osmanlı ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Almanya'nın Osmanlı ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmesinde; Almanya'nın fabrikaları için hammadde ve mamulleri için pazar bulma ihtiyacı, Osmanlı topraklarının petrol, bakır, krom ve kurşun gibi maden yatakları bakımından zengin olması, Almanya'nın kurulacak olan Berlin-Bağdat demiryolu hattı ile Basra Körfezi'nde etkin olarak İngiltere'ye karşı avantaj elde etme ve Osmanlı'nın dağılması durumunda gerekli payı alma düşünceleri rol oynamıştır⁶⁴. Almanya ile Osmanlı arasında başlayan bu yakınlaşma Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer almasında etkili olmuştur.

II. Wilhelm'in Almanya tahtına geçmesiyle köklü bir değişikliğe uğrayan Alman dış politikası Osmanlı'nın Orta Doğu'daki toprakları üzerinde 1888 ile 1918 tarihleri arasında devam eden İngiliz-Alman mücadelesini başlatmıştır.

Osmanlı XX. yüzyılın başında Trablusgarp ve Balkanlar'da üst üste iki yenilginin ardından ordu ve donanmasını ıslah etmekle uğraşırken bir yandan da iki bloğa ayrılmış Avrupa'da kendisini yalnızlıktan kurtarmak için çeşitli ittifak teşebbüslerine girişmiştir⁶⁵.

Osmanlı XX. yüzyılın başında üçlü ittifak grubunun üyeleri olan İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun faaliyetlerinden hoşnut olmadığı için bu devletlere antipati duymaktaydı. İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlar'da Osmanlı'nın aleyhine faaliyetler yürütmesi Osmanlı'yı İtilaf Bloğu'na yönlendirmekteydi. Bu nedenle 1911'de Osmanlı öncelikle İngiltere ile ittifak kurmaya çalıştı. Ancak İngiltere bu ittifak teklifini reddetti. Bu girişimden sonra Fransa ile ittifak kurmaya çalışan Osmanlı bu

⁶¹ Oğuz Çelikkol, *İçimizdeki Komşu Suriye*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2015, s. 13.

⁶² II. Wilhelm'in Almanya'yı sömürgeci bir devlet haline getirmek için 1890'dan itibaren uyguladığı politikadır.

⁶³ Muzaffer Tepekaya, 'Osmanlı-Alman İlişkileri', Ankara: *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 44, 2002. s. 238.

⁶⁴ Tepekaya, *a.g.m.*, s. 240.

⁶⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 107.

konuda da başarılı olamadı. Fransa, Osmanlı ile ittifak kurmak için Osmanlı'dan Rusya'yı razı etmesini istemiştir. Ancak Osmanlı bu ittifak teşebbüsünden de eli boş dönmüştür. Osmanlı toprakları üzerinde emelleri olan bu devletler çıkacak bir savaşta çökeceğine neredeyse kesin gözüyle bakılan Osmanlı ile müttefik olmaya yanaşmamış, Osmanlı'yı yalnız ve tarafsız tutmaya çalışmıştır⁶⁶.

İtilaf Devletleri'ne katılma girişimleri sonuç vermeyen Osmanlı, uluslararası alandaki yalnızlığını gidermek için Almanya'ya yanaşmıştır. Bu yakınlaşma sadece Osmanlı tarafından istenen bir gelişme olmamıştır. Almanya da Orta Doğu'da geniş bir yer tutan Osmanlı ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Almanya'nın Osmanlı'ya yakınlaşmasındaki en önemli amaçlarından biri, Berlin-Bağdat demir yolu projesiyle Basra Körfezi'ne ulaşarak İngiltere'nin Hint ticaret yoluna ulaşmaktır⁶⁷.

II. Wilhelm ile başlayan Osmanlı-Alman yakınlaşması Birinci Dünya Savaşı'nın başında bir ittifak teklifi olarak Osmanlı'ya yansımıştır. Osmanlı'ya üçlü İttifak Bloğu'na katılma teklifi ilk olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan gelmiştir. Bunun üzerine Osmanlı 22 Temmuz 1914'te ittifak için Almanya'ya başvurmuş ve II. Wilhelm'in isteği üzerine 2 Ağustos 1914'te Osmanlı-Alman ittifakı imzalanmıştır⁶⁸. Almanya ile olan bu ittifakın imzalanmasında Osmanlı kabinesinde bulunan Sadrazam Sait Halim Paşa ve Harbiye Nazarı Enver Paşa gibi Alman yanlılarının da etkisi olmuştur.

Almanya ile imzalanan bu ittifakın hükümlerinde; Almanya, Rusya'ya karşı bir savaşa girdiği takdirde Osmanlı'nın da onun yanında savaşa gireceği hükmü bulunmaktaydı. Ancak Osmanlı, muhtemel bir Alman-Rus savaşında Rusya'ya karşı Almanya'nın yanında olacağını taahhüt etmesine rağmen, Birinci Dünya Savaşı'nın başında Rusya'ya savaş ilan etmeyerek tarafsız kalmıştır.

Osmanlı'nın, İtilaf Devletleri karşısında savaşa girmesi durumunda bu devletler boğazlardan Rusya'ya yardım götürme olanağını kaybedecek ve savaş çok

---

⁶⁶ Muzaffer Albayrak, "1. Dünya Savaşı Başlıyor ve Osmanlı Devleti Savaşa Giriyor", <http://canakkale.tubitak.gov.tr/?q=content/i-d%C3%BCnya-sava%C5%9F%C4%B1-ba%C5%9F%C4%B1yor-ve-osman%C4%B1-devleti-sava%C5%9F-giriyor>, (erişim tarihi: 04.01.2018).

⁶⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 46.

⁶⁸ Oliver Stein, "German Soldiers in the Ottoman Empire, 1914-1918", https://www.mwme.eu/essays/german-ottoman/Stein_German_Soldiers_O_Emp/index.html, (erişim tarihi: 16.08.2018).

geniş bir coğrafyaya yayılacaktı. Bu nedenle İtilaf Devletleri açısından Osmanlı'nın tarafsızlığını koruması çok önemliydi. Ancak İtilaf Devletleri Osmanlı'nın savaş boyunca tarafsız kalmasını istemelerine rağmen Osmanlı'nın tarafsız kalmak için ileri sürmüş olduğu kapitülasyonların kaldırılması gibi en basit talepleri bile kabul etmeye yanaşmıyordu. Osmanlı'nın Ege Adaları ve Mısır konusundaki talepleri ise İtilaf Devletleri tarafından dikkate bile alınmıyordu. Osmanlı'nın tarafsızlık için ileri sürmüş olduğu koşullar en çok İngiltere'nin çıkarlarıyla ters düştüğü için bunlara en şiddetli karşı çıkan devlet İngiltere olmuştur. Bu bağlamda savaşın başından itibaren gelişen olaylar ve Almanya'nın çabaları Osmanlı'nın tarafsızlığını bozarak Almanya'nın yanında savaşa sürüklenmesine neden olmuştur.

Osmanlı'yı savaşın içine çeken olay Akdeniz'de İngiliz takibine takılan Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisinin 10 Ağustos 1914' Çanakkale Boğazı'na sığınmasıyla yaşandı. Osmanlı'nın tarafsız bir devlet olarak bu gemilerin silahlarını sökmesi ve personelini gözaltına alması gerekiyordu⁶⁹. Ancak Almanya'nın bu duruma şiddetle itiraz etmesi nedeniyle Osmanlı, gemileri daha önceden Almanya'dan satın almış gibi davranarak gemilerin adını Yavuz ve Midilli olarak değiştirmiş, gemilere kendi bayrağını çekmiştir. İtilaf Devletleri bu durumdan rahatsız olsa da Osmanlı'nın tarafsızlığına önem verdiklerinden bu olayın üstüne fazla gitmemiştir. Bu iki geminin Osmanlı donanmasına katılmasının ardından Osmanlı donanması, bu gemilerin komutanı olan Amiral Souchon'un komutasına verildi⁷⁰. Bu durum Osmanlı'nın savaşa sürüklenmesinde büyük rol oynamıştır.

Savaşın başlangıcından itibaren Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı'nın savaşa katılması için ısrarlarını artırarak sürdürmüştür. İsrarların artmasında savaşın İttifak Bloğu'nun beklediği gibi gitmemesinin etkisi büyüktür. Almanya 1914'ün Eylül ayında Fransa'yı 6 haftada yenmeyi düşünmüştü, ancak bunu başaramadı. Almanya, Fransa'ya karşı istediği başarıyı elde edemeyince yüzünü Rusya'ya döndü. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Almanya, Rusya ile olan mücadelelerinde kendi yüklerini hafifletmek için Osmanlı'nın savaşa girmesi yönünde yaptıkları baskıları artırdı. Osmanlı bu baskılar karşısında önce

---

⁶⁹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 109.

⁷⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 110.

seferberliğin tamamlanmadığını, seferberlik tamamlandıktan sonra da mali durumunun savaş için yetersiz olduğunu ileri sürerek savaşa katılmadı. Ancak seferberlik tamamlanmasına ve Almanya'nın Osmanlı'ya mali destek vermesine rağmen Osmanlı yinede savaşa katılmaya çok istekli değildi. Bu bağlamda İttifak Bloğu'nun Osmanlı'ya yönelik baskıları ilk etapta sonuçsuz kaldı. Öte yandan İstanbul'da bulunan Alman Askeri Yardım Heyeti ve başta Harbiye Nazırı Enver Paşa olmak üzere Osmanlı kabinesinin bazı üyeleri de Osmanlı'nın savaşa katılmasını istiyordu. Bunun üzerine 29-30 Ekim 1914 gecesini Enver Paşanın izniyle Amiral Souchon Osmanlı donanmasına ait gemileri alarak Karadeniz'e çıktı ve Rusya'nın Odesa ve Sivastapol limanlarını topa tuttu⁷¹. Bu saldırıdan sonra başta Rusya olmak üzere İtilaf Devletleri Osmanlı'ya savaş ilan etti. Böylece Osmanlı bitap bir durumda kendisini o zamana kadar yaşanmış en büyük ve genel savaşın ortasında buldu.

2.2.3. ABD'nin Wilson Prensipleri Çerçevesinde Birinci Dünya Savaşı'na Katılması

Birinci Dünya Savaşı başladığında ABD tarafsızlığını ilan ederek yaklaşık üç yıl sıcak çatışmalara dahil olmamıştır⁷². Bununla birlikte ABD yönetimi savaşın her döneminde İtilaf Devletleri'ne yakın olmuş ve onları el altından desteklemiştir. Almanya bu desteği kesmek için deniz altı savaşlarına girişse de ABD'nin doğrudan savaşa katılmasını istemediği için Mayıs 1915'ten, 1917'ye kadar deniz altı savaşlarına ara vermiştir.

1917'de Rusya'nın savaştan çekilmesiyle İttifak Devletleri'nin lehine değişen savaş dengesi, ABD'nin savaşa dahil olmasıyla bozulmuştur. Almanya ile İtilaf Devletleri arasında yaşanan deniz mücadelesinde ABD vatandaşlarının ölmesi, ABD'nin İtilaf Devletleri ile ticaret yaparak onları savaşı sürdürebilmeleri için finanse etmesi ve Almanya'nın ABD'ye karşı Amerika kıtalarında propaganda faaliyetleri gütmesi gibi birçok gelişme ABD'nin savaşa katılmasına neden olmuştur.

---

⁷¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 110.

⁷² İhsan Şerif Kaymaz, "Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm", Ankara: *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXIII, Sayı: 67-69,2007, s. 23.

Almanya, ABD'yi savaşta kendi tarafına çekebilmek için ABD ve Latin Amerika kamuoyuna yönelik ciddi bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Almanya'nın bu propagandaları ABD'yi ciddi anlamda rahatsız etmiş olsa da ABD 1917'ye kadar bu faaliyetlere fazla müdahale etmemiştir. Ancak bu süreçten sonra Almanya, ABD ile ilişkileri iyi olmayan Meksika ile işbirliği yapmaya çalışınca, ABD bu girişimi doğrudan kendi güvenliğine bir tehdit olarak algıladı⁷³. Çünkü Almanya'nın işbirliği için Meksika'ya vaat ettikleri arasında ABD'nin eyaletleri olan Teksas, New Meksiko ve Arizona da bulunmaktaydı. Almanya Dışişleri Bakanı Zimmermann'ın bu tasarımı belirten telgrafı Almanya'nın Washington büyükelçiliğine çekilmişti. Zimmermann telgrafı olarak bilinen bu telgraf, İngiltere tarafından ele geçirilerek şifresi kırıldıktan sonra ABD'ye bildirildi⁷⁴.

Zimmermann telgrafından da anlaşıldığı üzere ABD, Almanya'nın komplo girişimiyle karşı karşıya kalmış ve ABD'nin güvenliği bir Avrupa devleti tarafından tehdit edilmişti. Bu çerçevede Monroe Doktrinine⁷⁵ göre ABD artık Avrupa meselelerinden bağımsız bir şekilde hareket edemezdi. Bu süreçten sonra, iki ABD ticaret gemisinin Almanya tarafından batırılmasıyla, ABD kongresi 2 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etti.⁷⁶ Bu şekilde ABD savaşa girerek Rusya'nın çekilmesiyle İtilaf Devletleri'nin aleyhine oluşan boşluğu kısa bir sürede doldurmuştur.

1917 yılına gelindiğinde savaş hem İtilaf Devletleri, hem de İttifak Devletleri için ciddi bir yorgunluk ve bıkkınlık sebebi olmuştur. Üç yıldır süren savaş her iki taraf için de yıpratıcı olmuş ve henüz herhangi bir zafer veya yenilgi belirtisi ortaya çıkmamıştı. Ancak savaş yorgunluğunun ilk belirtileri gelmeye başlamıştı. 1917'nin yazında Almanya ve Avusturya-Macaristan, çeşitli yollarla İtilaf Devletleri nezdinde barış teşebbüsünde bulundu. Fakat barış koşulları üzerinde anlaşamadığı için bu girişimlerden bir sonuç alınamadı.

---

⁷³ A. Scott Berg, *World War 1 And America: Told By Americans Who Lived It*, New York: The Library of America, 2017, s. 3.

⁷⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 133.

⁷⁵ Dönemin ABD Başkanı James Monroe tarafından 2 Aralık 1823 tarihinde açıklanan bu doktrinle uzun yıllar ABD dış politikasını şekillendiren prensipler dile getirilmiştir. Bu doktrinde; ABD'nin Avrupa meselelerine hiçbir suretle karışmayacağı ifade edilerek, aynı şekilde Avrupalı devletlerin de Amerika Kıtasında sömürgeci faaliyetler gütmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

⁷⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 133.

Savaş her iki tarafı da ciddi anlamda yıpratmış için, barışa özlem duyulmaktaydı. Bu atmosfer altında ABD başkanı Thomas Woodrow Wilson barış düzenini belirtmek üzere, 8 Ocak 1918’de verdiği bir söylevde, barışın temel prensiplerini 14 noktada açıkladı⁷⁷. ABD’nin Birinci Dünya Savaşı’na ilişkin savaş amaçlarını belirten bu bildiri, özellikle ulusların kendi kaderlerini belirlemesi konusuna öncelik veren self-determination ilkesini temel almaktaydı⁷⁸. Bu bildiri dönemin ABD başkanı Thomas Woodrow Wilson tarafından açıklandığı için tarihe “Wilson Prensipleri” veya “Wilson İlkeleri” olarak geçmiştir. Özetle tüm devletlerin üye olarak yer alacakları bir örgütün kurulmasını ön gören, ekonomi ve diplomaside açıklık ve serbestlik istemini dile getiren ve self-determination ilkesini savunan bu ilkelerin çalışmamızla alakalı olan kısımları şu şekildedir⁷⁹:

1. Madde: Barış antlaşmaları açık ve şeffaf biçimde yapılmalı ve görüşmeler sonunda varılacak antlaşmanın hükümleri de yine açık olmalıdır. Gizli antlaşmalara son verilmesi konusuna değinilen bu maddede, gelecekte gizli anlaşmalar yapılmaması vurgulanmıştır.

Wilson, Birinci Dünya Savaşı’nın sebeplerinden biri olarak devletler arasındaki gizli diplomasiyi görmekteydi. Bu nedenle paylaştığı 14 maddelik ilkelerin ilkinde gizli diplomasiye atıfta bulunmuştur. Gizli diplomasi yerine açık diplomasiyi yani, yeni diplomasiyi savunan Wilson, açık diplomasisinin Milletler Cemiyeti’nin (MC’nin) kolektif güvenlik anlayışına dayanacağını, bu nedenle bir daha küresel ölçekte bir savaş olmayacağını savunmaktaydı⁸⁰.

5. Madde: Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açık görüşlü ve tümüyle tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı, ilgili halkların çıkarlarını ve egemenlik istemlerini dikkate alacak biçimde eşitlikçi ve hakkaniyete uygun düzenlemelere tabi tutulmalıdır.

12. Madde: Osmanlı’nın, nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölümlerinde Türk egemenliği güvence altına alınmalı; İmparatorluk sınırları içindeki diğer ulusların yaşam güvenlikleri ve özerk girişimleri sağlanmalıdır.

---

⁷⁷ Berg, *a.g.e.*, s. 108.

⁷⁸ Kaymaz, *a.g.m.*, s. 20.

⁷⁹ Kaymaz, *a.g.m.*, s. 26.

⁸⁰ Kaymaz, *a.g.m.*, s. 26.

14. Madde: Özel antlaşmalarla, küçük, büyük tüm devletlerin siyasal bağımsızlığını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak güvence altına alacak bir milletler teşkilatı oluşturulmalıdır.

Yukarıdaki ilkelerden de anlaşılacağı üzere, Wilson'un savaşa ilişkin önem verdiği en önemli konulardan biri, milletlerin kendi kaderini tayin etmesiydi. Bu çerçevede Wilson, ülke sınırlarının milletler ilkesine göre belirlenmesinden yanaydı. Wilson Prensipleri'nin yayınlanmasıyla sömürge, yarı sömürge ve sömürgeleştirilmeye aday ülkeler bu prensiplere bir can simidi gibi sarılmış, bağımsızlık özlemlerini gerçekleştirmek için bu prensiplerden medet ummuştu⁸¹. Bu nedenle Wilson Prensipleri yayımlandığında, sömürüden arınmış adil ve eşit ilkelerin hakim olduğu yeni bir dünya tasavvurunu yansıtan Amerikan idealizminin parlak bir ifadesi olarak algılanarak taktir edilmiştir.

Wilson, ABD kongresinde açıkladığı barış ilkelerini, 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda da dile getirmiştir. Ancak Wilson'un bu 14 maddelik görüşleri, İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarına ters düştüğünden bu görüşler ABD'nin Monroe Doktrini çerçevesinde kendi sınırlarlarına çekilmesiyle uygulama alanı bulamamıştır. Böylece Avrupa'nın tecrübeli, realist ihtiyar diplomasisi yeni dünyanın tecrübesiz idealist diplomasisine boyun eğmemiştir⁸².

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD iç meselelerinden dolayı Monroe Doktrini çerçevesinde Avrupa meselelerinden sıyrılarak kendi kıtasına dönmüştür. Bundan dolayı ABD'nin ileri sürmüş olduğu ilkeler uygulama alanı bulamamıştır. ABD'nin Monroe Doktrini çerçevesinde kendi kıtasının sınırlarına çekilmesiyle İngiltere ve Fransa'yı Orta Doğu'da uygulamak istedikleri politikalardan alıkoyacak hiçbir güç kalmamıştır. Bu iki ülke savaştan sonra ABD'nin, MC'ye üye olmamasıyla, bu uluslararası örgütü kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış ve politikalarını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu kapsamda öncelikle savaş süresince yapılan gizli anlaşmalar gereği Orta Doğu toprakları bu ülkeler arasında paylaştırılmıştır. Bundan dolayı Suriye ve Irak İkinci Dünya Savaşı'na kadar büyük oranda bu iki Avrupalı gücün etkisinde kalmıştır.

---

⁸¹ Kaymaz, *a.g.m.*, s. 21.

⁸² Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 139.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa'yı Sykes-Picot Protokolü'nü uygulamaktan alıkoyacak bir gücün bulunmaması nedeniyle bu devletler, geniş bir coğrafyayı kapsayan ve son derece stratejik bir konuma sahip Orta Doğu'yu böl, parçala ve yönet taktiği çerçevesinde küçük ülkelere bölmüştür⁸³. İngiltere ve Fransa'nın uyguladığı bu politika bölgeye onarılması çok zor hasarlar vermiştir. Savaş öncesinde Orta Doğu'da sadece İran, Mısır ve Osmanlı devletleri bulunurken savaş sonrasında İngiltere ve Fransa'nın çıkarları doğrultusunda bölgede birçok suni (yapay) devlet ortaya çıkmıştır. Egemen güçlerin elinden çıkan bu yapay devletler kendi öz kaynaklarından ziyade İngiltere ve Fransa'nın çıkarları doğrultusunda ortaya çıkmış olduğu için, heterojen bir demografik yapıya sahip olmuştur.

Savaştan sonra Osmanlı'nın mutlak yenilgisi anlamına gelen Mondros Mütarekesinin 30 Ekim 1918'de imzalanmasıyla, İngiltere ve Fransa, Sykes-Picot Protokolü'nü yürürlüğe koymaya hazırlanmıştır. Bu süreçte ABD'yi doğrudan karşılarına almak istemeyen bu devletler sömürgecilik tabiri yerine manda ve himaye tabirini kullanarak kendi paylarına düşeni almaya girişmiştir.

Sykes-Picot Protokolü savaştan sonra küçük değişikliklerle yürürlüğe sokulmuştur. Ancak Fransa, Sykes-Picot Protokolü ile kendisine bırakılan Anadolu topraklarında karşılaştığı direnişten dolayı Ankara Antlaşması ile bu bölgelerden çekilmek zorunda kalmıştır. Fransa ayrıca 1920 yılında gerçekleşen San-Remo Konferansı'nda İngiltere'nin kendisini Orta Doğu'da desteklemesi şartıyla Musul ve çevresini de İngiltere'ye bırakmıştır⁸⁴.

Sonuç olarak 4 yıl süren Birinci Dünya Savaşı boyunca 35 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiş ve imparatorluklar parçalanmıştır. Mondros Mütarekesi ve Sevr Anlaşması'yla geleceği olmadığı anlaşılan Osmanlı, Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla resmen tarihe karışmıştır. Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Balkanlar'ın tarihine derin izler bırakan bu devlet tarih sahnesinden çekildiğinde bile, ardında kalan siyasi, dini ve etnik miras bölgeyi etkilemeye devam etmektedir.

Avrupalı devletlerin Anadolu ve Orta Doğu'daki emellerini ortaya koyan tek gelişme Sykes-Picot Protokolü değildir. Bunun dışında dış müdahalecilerin Orta

---

⁸³ Turan, *a.g.e.*, s. 109.

⁸⁴ Turan, *a.g.e.*, s. 104.

Doğu'nun kaderini etkileyen başka girişimleri de olmuştur. Bu gelişmelere değinmeden, büyük resmi tam olarak anlamak mümkün olmayacağı için aşağıda Sykes-Picot Protokolü ile birlikte bu gelişmeler de kronolojik sırayla irdelenecektir.

2.3. Sykes-Picot Düzeninin Oluşumuna Etki Eden Gelişmeler

Dar anlamda bilinen Orta Doğu'nun büyük bir kısmı XX. yüzyılın başında Osmanlı'nın egemenliğindeydi. Ancak Osmanlı, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda kendi kontrolündeki Orta Doğu'nun büyük bir bölümünü kaybetmiştir.

Osmanlı kuvvetleri 1912 yılında gerçekleşen I. Balkan Savaşı'nda büyük bir hezimete uğradığında, Osmanlı ordusunun diğer ordulardan geri kaldığı anlaşılmıştı. Ancak Osmanlı, Balkan Savaşları'ndan sonra ordusunun gerekli eksikliklerini tamamlayamadan, Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Bu nedenle Osmanlı, savaş boyunca topraklarını korumakta aciz kalmış ve topraklarının büyük bir kısmını elinde tutamamıştır.

Osmanlı Birinci Dünya Savaşı'na katılmadan önce ekonomik, askeri ve teknik yönlerden İtilaf Devletleri'nden geri kaldığının farkındaydı. Ancak Osmanlı savaşa girerken ülkenin sadece ekonomik, askeri ve teknik gücünü göz önünde bulundurmamıştır. Osmanlı, bu unsurların yanında padişahı Müslümanların dini lideri konumuna getiren halifelik unvanından da bir güç unsuru olarak faydalanmayı planlamıştır. Zaten Almanya'nın Osmanlı'yı yanında savaşa sokmak istemesinin bir nedeni de Osmanlı padişahının taşıdığı bu sıfattı. Bu nedenle Osmanlı'nın ilan edeceği bir Cihad-ı Mukaddes'in savaşa büyük etkileri olacağı düşünülmüştü. İtilaf Devletleri'nin egemenliğinde bulunan sömürgelerin büyük bir kısmında Müslüman halk yaşamaktaydı. Dolayısıyla Şeyhülislam tarafından ilan edilecek olan Cihad-ı Mukaddes sonucunda özellikle Rusya ve İngiltere'nin elinde bulunan bölgelerde yaşayan Müslümanların Osmanlı'nın yanında yaralarak ayaklanacağı düşünülmüştü. Başka bir ifade ile Cihad-ı Mukaddesin ilan edilmesiyle Kırım, Türkistan, Hindistan, Afganistan ve Afrika Müslümanlarının; Hıristiyan milletler olan İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı savaşacağına inanılmaktaydı⁸⁵. Ancak 14

---

⁸⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 111.

Kasım 1914'te ilan edilen Cihad-ı Mukaddesten Almanya ve Osmanlı'nın beklediği destek gelmedi.

Birinci Dünya Savaşı'nda, Müslüman Osmanlı askeri sadece Hıristiyan İngilizlerin kurşunuyla değil, Müslüman Arapların kurşunuyla da şehit olmuştur. Hindistan Müslümanları ise, Irak ve Mısır'da halifenin Müslüman askerlerine karşı savaşmakta tereddüt etmemiştir.

Osmanlı ile Almanya savaşın başlamasından kısa bir süre sonra (1915'in başlarında) Süveyş Kanalı ve Mısır'ı ele geçirerek İngiltere'nin ana sömürge yolunu kesmeyi planlamıştı. Bu plan yapılırken bölgedeki Müslüman Arapların Cihad-ı Mukaddes doğrultusunda Osmanlı'nın yanında yer alacağı ön görülmüştü. Öte yandan Osmanlı ve Almanya'nın bu planlarına karşılık İngiltere ise Osmanlı'yı zayıf noktalarından vurmaya çalışmıştır. Bu kapsamda İngiltere öncelikle Güney Irak ve Çanakkale'den Osmanlı'ya karşı cephe açtı. Böylece Osmanlı daha savaşın başında kendisini birçok cephe de savaşır buldu. Savaşın ilerleyen dönemlerinde Osmanlı'nın savaştığı bu cephelerin sayısı artacaktır. Osmanlı savaş boyunca Kafkas, Irak, Filistin-Suriye, Çanakkale, Galicya, Sina-Mısır ve Arabistan gibi farklı bölgelerde bulunan, çok geniş bir alanda mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Bu çerçevede araştırmanın konusu kapsamında üzerinde durulması gereken cephelerden biri Irak Cephesidir. Bu cephe İngilizler tarafından iki amacı gerçekleştirilmek için açılmıştır. Bu amaçlardan ilki İran topraklarındaki Abadan petrollerini korumak, ikincisi ise kuzeye çıkıp oradan Ruslarla birleşerek, Türk kuvvetlerinin İran üzerinden Hindistan'ı tehdit etmesini önlemektir⁸⁶. Bu amaçlar doğrultusunda İngiltere, Hindistan'dan getirdiği askerleri 1914'ün Kasım'ında Basra Körfezi'nden çıkardı. Basra'dan Orta Doğu'ya giren bu Hintli birlikler kuzeye doğru ilerledi. Bu ilerleyiş 1915'in Eylül ayına kadar devam etti. Bu tarihte İngiliz kuvvetleri Bağdat'ın 160 km güneyindeki Kut-el-Amara'ya girdi. İngiliz birlikleri bu bölgede Osmanlı'nın kuvvetli bir savunmasıyla karşı karşıya kaldı. Bu nedenle İngilizlerin Irak'ın kuzeyine ilerleme stratejileri bir süreliğine sekteye uğramıştır.

---

⁸⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 112.

Osmanlı birlikleri savaşın başında Irak Cephesi'nde başarılı olmuş ve Kut-el-Amara'daki İngiliz birlikleri 1915'in Kasım'ında Osmanlı birliklerince kuşatılmıştır. İngiliz kuvvetlerinin bölgedeki komutanı General Townshend, birkaç ay dayandıktan sonra kuşatmayı yarmak için çeşitli teşebbüslerde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır⁸⁷. Bu nedenle 1916'nın Nisan'ında 18 bin askeri ile birlikte Osmanlı kuvvetlerine teslim olmuştur. Osmanlı'nın Irak'ta kazandığı bu büyük başarı fazla uzun süreli olmamıştır. Çünkü Almanya'nın istekleri doğrultusunda başkomutan Enver Paşa, Irak'ta bulunan Osmanlı kuvvetlerini İran'ı Ruslardan temizlemek için bölgeden göndermiştir. Bu nedenle İngilizler yeniden hazırlanıp Irak'a kuvvetlerini sevk etmeye başladıklarında Osmanlı kuvvetleri Irak'ı ellerinde tutmakta yetersiz kalmıştır. Bu gelişmeleri takip eden süreçte Aralık 1916'da taarruza geçen İngiliz birlikleri 1917'nin Mart'ında Bağdat'a girmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın Orta Doğu'da yenildiği bir cephede Kanal Cephesi olmuştur. Osmanlı kuvvetleri çöl şartlarına yeterince hazırlanmadan Süveyş Kanalı'nı İngilizlerin elinden almak için 1916'nın Nisan ve Ağustos aylarında iki taarruz girişiminde bulundu. Ancak bu iki deneme de başarısızlıkla sonuçlandı. Öte yandan İngilizler bölgedeki kuvvetlerini artırarak, karşı taarruza geçtiler. İngilizler bu taarruz girişiminde başarıya ulaşarak 1916'nın sonlarına doğru bütün Sina Yarımadası'nı ele geçirip Suriye sınırına dayanmıştır.

2.3.1. Arap Milliyetçiliği

Bu günkü Orta Doğu'nun şekillenmesine önemli oranda etki eden gelişmelerden biri de bölgede filizlenen Arap milliyetçiliğidir. Bu çerçevede Avrupa'nın fikir hareketleri içerisinde Orta Doğu'da ilk kez önem kazanan ve halkların düşünce ve eylem süreçlerinde bir değişiklik başlatan gelişme Fransız Devrimi'nin yaygınlaştırdığı milliyetçilik fikri ile olmuştur⁸⁸. Başka bir ifadeyle Fransız Devrimi'nin Orta Doğu'da en çok karşılık gören fikir akımı milliyetçilik olmuştur.

Batı kaynaklı olan milliyetçilik fikri dil, toprak ve etnik unsur gibi olgulara dayanmaktadır. Osmanlı'da ise batının etnik unsurlara dayandırdığı millet

⁸⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 122.

⁸⁸ Poyraz Gürson, *Suriye*, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 13.

olgusundan çok daha farklı bir yurttaşlık modeli bulunmaktaydı. Osmanlı'nın yurttaşlık olgusu etnik dayanaklara göre değil, dine göre belirlenir, halk kendisini etnik kökenine göre değil, dini aidiyetine göre tanımlamaktaydı. Dolayısıyla bütün Müslüman bireyler ümmetin eşit birer parçası sayılmaktaydı. Bu nedenle Osmanlı'da Türk ve Arap gibi etnik tabirleri kullanma ihtiyacı doğmamıştı⁸⁹. Ancak milliyetçilik fikrinin bölgede yayılmaya başlamasıyla, milletin dinine bakılmaksızın, dil ve toprak gibi milletin temel öğeleri vurgulanmaya başlanmıştır.

1789 Fransız Devrimi'yle yayılan fikir akımlarından biri olan nasyonalizm yani milliyetçilik o zamandan günümüze kadar birçok ulusun tarihini derinden etkilemiştir. Şüphesiz milliyetçilik fikrinden en çok etkilenen devletler, o dönemin sınırlarında birçok etnik unsuru barındıran imparatorlukları olmuştur. Osmanlı, milliyetçiliğin imparatorlukta ayrılıkçı fikirlere neden olmasını önlemek, tabiiyetindeki milletleri imparatorluğa bağlamak ve batılı devletlerin azınlıkları kullanarak iç işlerine karışmasını önlemek için çalışmıştır. Bu çerçevede ülkedeki azınlıklara birçok hak veren Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Ancak Osmanlı tarafından hukukun üstünlüğü, eşitlik ve demokratikleşme yönünde atılan bu adımlarla istenen sonuçlar alınamamış ve azınlıkların ülkeye bağlılıkları artmamıştır. Bu süreçte, batılı devletlerin Osmanlı bünyesinde bulunan azınlıklara yönelik bölücü faaliyetler gütmesi Osmanlı'nın yavaş yavaş parçalanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Osmanlı, XVI. yüzyıldan itibaren yaklaşık dört yüz sene Arapların yaşadığı toprakların büyük bir kısmında egemenlik tesis ederek çeşitli din ve mezheplere mensup geniş Arap nüfusunu yönetmiştir⁹⁰. Osmanlı yönetiminin bölgede sürdüğü bu süre zarfından XIX. yüzyıla kadar, Araplar tarafından herhangi ciddi bir ayrılıkçı girişim olmamıştır. Milliyetçilik gibi ayrılıkçı fikirlerin Orta Doğu'da yaygınlaşmaya başlamasıyla ayrılıkçı fikirler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu çerçevede Orta Doğu'da Arap milliyetçiliğinin güçlenmesi Fransız İhtilali'nin etkisiyle XIX. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır. Bu süreçten önce Orta Doğu'da Arap milliyetçiliği Fransa ve İngiltere'nin etkisiyle bölgedeki

---

⁸⁹ Gürson, *a.g.e.*, s. 13.

⁹⁰ Davut Hut, "Osmanlı Arap Vilayetleri Arabizm ve Arap Milliyetçiliği" *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1. 2016, s. 107.

Hıristiyan nüfus arasında yaygınlık göstermekteydi. Bu nedenle, Orta Doğu'da Arap milliyetçiliği XIX. yüzyılın ikinci yarısında Suriye'deki Hıristiyan entelektüeller arasında doğmuştur. Dolayısıyla bu dönemde Orta Doğu'da ortaya çıkan milliyetçi nitelikli faaliyetler genellikle Hıristiyanlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

XIX. yüzyılda Osmanlı'nın yönetim zafiyeti, Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi, Vahhabilik hareketinin güçlenmesi, Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanması, sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetlerinin artması ve Avrupa ile Araplar arasında kültürel ve siyasi ilişkilerin gelişmesi gibi nedenler Araplar arasında milliyetçiliğin gelişmesine neden olmuştur⁹¹.

XIX. yüzyılda Orta Doğu'da milliyetçilik gibi batı fikirlerini benimseyen azınlık bir Müslüman kesim olsa da, bu fikirler genel olarak Lübnan, Suriye ve Mısır'da gayrimüslim Araplar arasında gelişmiştir. Bu nedenle Müslüman Arapların XX. yüzyıla kadar ciddi bir ayrılıkçı girişimleri olmamıştır. Ayrılıkçı nitelikteki ilk Arap milliyetçiliği Suriye'nin bir bölümü olan Lübnan'da Hıristiyan Arapların yoğunlukta olduğu bölgelerde görülmüştür. Misyoner okullarının bu bölgede verdikleri batı tarzı eğitim ile Fransız devriminin siyasi akımlarını bu topluma öğretmeleri, Arap milliyetçiliğinin özellikle bu bölgede canlanmasına neden olmuştur.

Arap milliyetçiliği XIX. yüzyılın ikinci yarısında Suriye, Lübnan ve Mısır'da ilerleme gösterdi. Ancak bu dönemde II. Abdülhamid'in Arap vilayetlerine önem vermesi ve "İslam birliği" siyaseti uygulaması, Arap milliyetçiliğinin güçlenmesini yavaşlatmıştır⁹². Bu dönemde Suriye'de batı ideolojilerini benimseyen azınlık bir kentli Arap nüfusu milliyet fikrinden haberdar olmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı'na kadar ciddi bir ayrılıkçı girişim görülmemiştir. Bölgedeki Müslüman Arapların büyük bir bölümü Osmanlı'ya sadakatle bağlı kalmıştır.

Arap milliyetçiliğinin esas gelişimi XX. yüzyılda II. Meşrutiyet döneminde olmuştur. 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki

---

⁹¹ Hut, *a.g.m.*, s. 105.

⁹² Kral Abdullah, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?*, (çev. Halit Özkan), İstanbul: Kurşit Matbaacılık, 2013, s. 19.

Fırkası'nın nazırlık (bakanlık) gibi devletin kilit kadrolarına sadece Türk veya İttihat ve Terakkicilerin seçilmesini sağlamaya çalışması, Arap ileri gelenlerini rahatsız etmiştir⁹³.

XX. yüzyılın ilk çeyreği, hem Arap milliyetçiliği hem de Türk milliyetçiliği için bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte artan Avrupa müdahale ve baskısına bir tepki olarak artan Türk milliyetçiliği, Arap milliyetçiliğinin de güçlenmesine neden olmuştur⁹⁴. Türk milliyetçiliğinin, ümmet bilincinden daha fazla ön plana çıkmaya başlaması, Arapların da milliyetçilik çizgisine kaymalarında etkili olmuştur. Bu çerçevede II. Meşrutiyet'in serbest ortamında dernekler kurup çok sayıda gazete ve dergi çıkaran Arap milliyetçileri, ıslahat yapılmasını, adem-i merkeziyetin (yerinden yönetim) uygulanmasını, Arapçanın da resmi dil olmasını, yerel bürokraside daha çok Arap'ın görevlendirilmesini ve Araplara siyasi hakların verilmesini talep etmiştir⁹⁵. Fakat, Arap milliyetçiliği siyasi bir özellik kazanmasına rağmen 1913 yılında toplanan Arap Kongresinde, Araplar ayrılık ve bağımsızlık talebinde bulunmamıştır.

Birinci Dünya Savaşı Orta Doğu halkları için bir kırılma noktası olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmelerle yüzlerce yıllık tarihi ve kültürel bağlarla birbirine bağlı olan milletler birbirlerinden kopmuştur. Osmanlı Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'ne katılınca İngiltere, Osmanlı'yı beklenmedik bir şekilde arkadan vurabilmek için Arap alemini Osmanlı'ya karşı ayaklandırmaya çalışmıştır. Bu çerçevede İngiltere'nin bölgedeki aktörlere yaklaşımı milliyetçilik fikri çerçevesinde olmuştur.

Osmanlı savaşa dahil olduğunda İngiltere, Osmanlı'yı daha az bir çabayla yenmek için askeri faaliyetlerle birlikte aynı zamanda bölgedeki halka yönelik siyasi faaliyetler de geliştirmiştir. Bu kapsamda bölgede işbirliği yapabileceği bir müttefik arayışına giren İngiltere bunun için Mekke Şerifi Hüseyin ile temasa geçmiştir. Zaten 1914 yılında Şerif Hüseyin olası bir Türk-Arap çatışmasında İngiltere'nin nasıl bir tutum sergileyeceğini öğrenmek için oğlu Emir Abdullah'ı İngiltere'nin Mısır genel valisi Lord Kitchener'e yollamıştı. İngiltere ile Şerif

---

⁹³ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 46-47.

⁹⁴ Hut, *a.g.m.*, s. 105.

⁹⁵ Hut, *a.g.m.*, s. 106.

Hüseyin arasında 1914'te yürütülen bu görüşmelerden bir sonuç alınmamış olmasına rağmen İngiltere, Şerif Hüseyin ile diyalogunu koparmamıştır.

Osmanlı 1914'ün sonbaharında savaşa katıldığında İngiltere için Orta Doğu'nun önemi daha da artmıştır. İngiltere açısından, Hindistan sömürgelerinin güvenliği için Orta Doğu'nun ya tarafsız kalması ya da kendisi tarafından kontrol edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Osmanlı savaşa girer girmez İngiltere'nin ilk saldırdığı yerlerden biri Basra olmuştur.

İngiltere Orta Doğu'da özellikle de Irak Cephesi'nde savaşın ilk etabında gerekli başarıyı gösteremeyip fazla kayıp verince, Şerif Hüseyin'le anlaşmak için çabalarını arttırmıştır. Böyle bir anlaşma her iki tarafında çıkarlarına hizmet edecekti. Şerif Hüseyin tarafından çıkarılacak bir ayaklanma İngiltere'nin Orta Doğu'daki işini çok daha kolaylaştıracaktı. Şerif Hüseyin ise eline geçen bu Arap krallığı fırsatını kaçırmak istememiştir. Bu çerçevede Temmuz 1915'ten, Şubat 1916'ya kadar Şerif Hüseyin ile İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Sir McMahon arasında devam eden ve tarihe Şerif Hüseyin-McMahon yazışmaları olarak geçen görüşmelerde bir sonuca varıldı.

Bu görüşmelerde İngiliz tarafı, Şerif Hüseyin'i ikna etmek için, Arapların tam bağımsızlık yolunda çıkaracakları bir ayaklanmaya destek vereceğini taahhüt etmiştir. Başka bir ifade ile İngilizler, Arapların Türkleri bölgelerinden çıkarmak için ihtiyaç duydukları her türlü desteği vermeyi kabul etmiştir⁹⁶. Şerif Hüseyin ise anlaşma için bütün Arap yarımadası ile kuzeyde Mersin, Adana, Urfa, İskenderun, Musul, Mardin ve Cizre'ye kadar olan topraklarının tamamını talep ediyordu⁹⁷. Ancak İngiltere ile gerçekleşen anlaşmada Hüseyin'in talepleri olduğu gibi kabul edilmedi. Bu anlaşmada, İngiltere; Mersin, İskenderun, Şam, Humus, Hama ve Halep'in batısına düşen topraklar hariç, Şerif Hüseyin'in diğer toprak taleplerini kabul etmiştir⁹⁸. Şerif Hüseyin, İngiltere ile anlaştıktan sonra savaşın kritik bir anında Haziran 1916'da Osmanlı'ya karşı ayaklandı⁹⁹.

XX. yüzyılın başlarına kadar Arapçada Arabistan veya Arap ulusu diye bir kavram bulunmamaktaydı. Bu topraklarda yaşayan insanlar göçebeydi ve

---

⁹⁶ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 96.

⁹⁷ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 97.

⁹⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 107.

⁹⁹ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 123.

kendilerini bedevi olarak tanımlıyordu. Kimlikleri ve bağılıkları büyük bir aileye bağılıktan oluşan kabilelere dayanmaktaydı. İngilizler Araplara bir kimlik ve devlet vaat ederek Osmanlı'ya karşı tahrik etti. Bu süreçte İngiltere'nin, Araplara bu fikirleri empoze etmesinde Arabistanlı Lawrence olarak bilinen; Thomas Edward Lawrence gibi İngiliz subaylar önemli rol oynamıştır. Lawrence ve diğer İngiliz subayları Arapları örgütleyerek Osmanlı'ya karşı bir araya getirmiştir. Ondan sonra da Arapları Osmanlı'ya karşı silahlandırarak bir gerilla savaşı başlattılar. Bu ayaklanmanın asıl amacı İngilizler tarafından iddia edildiği gibi, bir Arap ulusu inşa etmek değil, İngilizlerin Orta Doğu'yu kolay bir şekilde işgal etmesini sağlamaktır. Ancak ayaklanma İngiltere ve Hüseyin'in beklediği ölçüde başarılı olamadı. Şerif Hüseyin'e bağlı güçler Mekke'de bulunan az sayıdaki Osmanlı kuvvetlerini etkisizleştirmeyi başardı, ancak ayaklanma Suriye ve Irak topraklarında yankı bulmadı. Lawrence gibi İngiliz ajanlarının da etkili olduğu bu ayaklanmadan beklenen başarı elde edilememesine rağmen, ayaklanma sayesinde İngiltere'nin Orta Doğu'daki işi kolaylaşmıştır.

İngiltere Şerif Hüseyin ile 1915'te yürütülen uzun müzakere sürecinden müttefiki Fransa'yı Kasım 1915'te haberdar etmiştir¹⁰⁰. Fransa kendisinden habersiz yürütülen bu müzakere sürecinden rahatsızlık duyduğundan Orta Doğu'nun bir an önce paylaşılması için İngiltere'ye baskı yaptı. Bu baskılar sonucunda Osmanlı'nın Orta Doğu toprakları, bu iki ülke arasında 1916'da bir protokole konu oldu.

İngiltere ve Fransa arasında yapılan bu gizli uzlaşısı ile Arap topraklarının bu iki ülke arasında nüfuz alanlarına bölünmesi ve Suriye'nin kıyı bölgelerinin Fransa'ya verilmesi, İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e karşı ikiyüzlü bir politika izlediğini göstermektedir. Şerif Hüseyin Kasım 1916'da kendisini Arap ülkeleri kiralı ilan edince İngiltere ve Fransa buna karşı çıkararak onu Ocak 1917'de sadece Hicaz Kralı olarak kabul etmiştir.

İngiltere'nin bu süreçte Şerif Hüseyin'i aldattığı tek aktör Fransa olmamıştır. İngiltere bölgede etkili olabilmek için birbirinden habersiz olan birçok aktörle gizli görüşmeler yürütmüştür. Bu kapsamda bölgede geçmişten beri etkili olan ve hicaz bölgesinde Şerif Hüseyin'den daha avantajlı olan Necd Emiri İbni Suud ile de

---

¹⁰⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 126.

görüşmüştür. Bu görüşmelerden sonra Aralık 1915'te İngiltere ile İbni Suud arasında anlaşılmıştır¹⁰¹. Bu anlaşma ile İngiltere daha önce Şerif Hüseyin'e vaat ettiği topraklarda İbni Suud'un egemenliğini tanıyacağını taahhüt etmiştir. Bu anlaşma ile İbni Suud, Şerif Hüseyin gibi Osmanlı'ya karşı ayaklanmadı fakat İngiltere'yi Basra'da rahat bıraktığı için İngiltere'nin Irak'a ilerlemesi kolaylaşmıştır.

Avrupalı devletlerin hasta adam olarak nitelendirdikleri Osmanlı savaşın sonuna doğru neredeyse bütün cephelerde gerilemiştir. Bu dönemde ülkenin çok önemli yerleri İngilizler tarafından kısa bir sürede işgal edilmiştir. 11 Mart 1917'de Bağdat, 18 Aralık 1917'de Kudüs, 1 Ekim 1918'de Şam, İngilizlerin eline geçmiştir. Beyrut ve İskenderun gibi önemli şehirler de Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. 1918'in sonlarına gelindiğinde ise bölgenin kontrolü tamamen bu iki Avrupa devletine geçmiştir. Şerif Hüseyin ve hamilerinin (Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın) savaştan sonra Paris Barış Konferansı'nda yürüttükleri zayıf diplomasi bu gerçeği değiştirmemiştir. Osmanlı'nın Orta Doğu'daki topraklarının İngiltere ve Fransa arasında paylaşılarak manda yönetimine geçmesi büyük Arap devleti hayalini de suya düşürmüştür¹⁰². Savaştan sonra Hicaz'ın kendisine bırakılacağını düşünen şerif Hüseyin bu konuda hayal kırıklığına uğramıştır. Çift taraflı hareket eden İngiltere, Şerif Hüseyin ile birlikte aynı zamanda Suud kabilesinin ileri gelenleriyle de ikili görüşmeler yürütmüştür. Aynı topraklar üzerinde hak iddia eden bu iki bölgesel güçten faydalanan İngiltere Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Suud ailesini daha avantajlı olarak gördüğünden onlara destek vererek Arap yarımadasında hakim olmalarını sağlamıştır.

Sonuç olarak Batı'da doğan ve batılılar tarafından Orta Doğu halklarına öğretilen milliyetçilik ideolojisi bölgenin yakın tarihinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu çerçevede XX. yüzyılının ilk dönemlerine kadar önemli bir kısmı Osmanlı'nın egemenliğinde bulunan Orta Doğu iki Avrupalı güç ve onların kuklası yerel güçlerin etkisiyle birçok sorunu olan küçük devletlere bölünmüştür. Üstelik bu bölünmeler sırasında bölgenin yerel özelliklerine ve nüfusun demografik yapısına bakılmadığı için bölgede kurulan devletler genellikle sorunludur. Bu kapsamda

---

¹⁰¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 126.

¹⁰² Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 237.

Suriye ve Irak'ın kurulmasına doğrudan veya dolaylı olarak etki eden ve bölgenin tarihini şekillendiren gelişmelere bakmak gerekir.

2.3.2. Sykes-Picot Protokolü

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Osmanlı yaklaşık 400 sene egemenliği altında tuttuğu Orta Doğu'yu kaybetmiştir. Osmanlı'nın savaştan sonra parçalanacağına kanaat getiren İtilaf Devletleri, özellikle de İngiltere, Fransa ve Rusya bu parçalanma sonucunda bir karışıklığın çıkmasını önlemek için nüfuz alanlarını daha savaş devam ederken 1916 yılında belirlemiştir. Bu kapsamda pazarlık masasına yatırılan Anadolu ve Orta Doğu toprakları söz konusu ülkeler tarafından paylaştırılmıştır.

Fransa, İngiltere'nin Şerif Hüseyin gibi bölgesel aktörlerle Orta Doğu'nun geleceği konusunda gizli görüşmeler yürütmesinden rahatsız olarak bölgenin bir an önce paylaşılması konusunda İngiltere'ye baskı yapmıştır. Böylece bölgenin geleceğini belirlemek için bir yandan İngiltere ile Fransa, bir yandan da İngiltere, Rusya ve Fransa arasında gizli müzakereler başladı. Bu üçlü görüşmelerin esas konusu Anadolu ve Orta Doğu topraklarıydı.

Bu görüşmelerde taraflar arasında varılan uzlaşuya göre; Rusya, bağımsız bir Arap devleti veya Arap devletleri federasyonunun kurulmasını ve Suriye, Adana ve Mezopotamya'nın İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmasını kabul ediyordu.¹⁰³ İngiltere ve Fransa'nın bu kazanımlarına karşılık Rusya ise Van, Erzurum, Bitlis vilayetleri ile Van'ın güneyinden Muş ve Siirt vilayetlerinin sınırlarında kalan toprakları ve sonradan belirlenmek üzere Trabzon'un batısındaki Karadeniz kıyılarını alıyordu¹⁰⁴.

Rusya'nın, Suriye ve Irak'ın, İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmasını kabul etmesinden sonra, bu iki ülke kendi paylarına düşen bölgeyi paylaşmak üzere 23 Kasım 1915'te Londra'da görüşmüştür. Fransız başbakanı Briand'ın yetkilendirdiği Georges Picot Fransız taleplerini dile getirdiğinde İngilizler, bu taleplerinin Şerif Hüseyin'in olmazsa olmaz koşul olarak öne sürdüğü Humus,

---

¹⁰³ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 237.

¹⁰⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 125.

Hama, Şam ve Halep üzerindeki toprak talepleriyle bağdaşmadığını gördü¹⁰⁵. Bu süreçten sonra 21 Aralık 1915 ile 3 Ocak 1916 tarihleri arasında yapılan görüşmelerle taraflar toprak paylaşımı konusunda uzlaştı¹⁰⁶. Buna göre Fransa kendi egemenliğindeki bölgeler ile Arap egemenliğindeki nüfuz bölgeleri arasında bir ayırım olmasını kabul etmiştir¹⁰⁷. Fransa böylece, Araplara Şam, Halep, Hama ve Humus'u bırakmayı zımnen de olsa kabul ediyordu. Ayrıntılarla ilgili son meselelerin de halledilmesinden sonra bu protokol 4 Şubat 1916'da İngiliz kabinesi tarafından, 8 Şubat'ta da Fransız hükümeti tarafından imzalandı¹⁰⁸.

Bu gelişmeler üzerine İngiltere ile Fransa 9-16 Mayıs 1916 tarihleri arasında karşılıklı notalarla bir paylaşım planında uzlaştı. İngiliz Subay Sir Mark Sykes ve Fransız Subay François Georges Picot'un Kahire'de bir araya gelerek masa başında Orta Doğu'yu iki ülke arasında paylaştırdıkları bu protokole göre; Lübnan'ın güneyinden başlayarak Suriye'ye kadar uzanan topraklar, Fransa'nın doğrudan, Suriye'nin iç kesimleri ve Musul ise dolaylı denetimine bırakılırken, Musul hariç Irak İngiltere'nin doğrudan veya dolaylı denetimine bırakılmaktaydı¹⁰⁹. İngiltere ve Fransa'nın dolaylı denetiminin söz konusu olduğu diğer bölgelerde ise bağımsız bir Arap devleti ya da bir Arap konfederasyonu kurulması düşünülürken, Filistin'in ise kurulacak bir uluslararası yönetimin denetimine bırakılması öngörülmüştür¹¹⁰. Başka bir ifadeyle; Suriye'nin Akka'dan itibaren kuzeye doğru bütün kıyı bölgesi (Beyrut dahil), Adana ve Mersin bölgeleri Fransa'nın oluyorken, Bağdat-Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesi de İngiltere'nin olacaktı¹¹¹. Bölgede kalan diğer topraklarda ise bir Arap devleti veya Arap devletleri federasyonu kurulacaktı. Ancak kurulacak olan bu Arap devletleri de İngiltere ve Fransa arasında nüfuz alanlarına ayrıldı; Akka – Kerkük çizgisinin kuzey kısmı Fransa'nın nüfuz alanı, güney kısmı ise İngiltere'nin nüfuz bölgesi olacaktı¹¹². Ayrıca bu antlaşmaya göre

---

¹⁰⁵ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 148.

¹⁰⁶ Yerasimos, *a.g.e.*, s. 149.

¹⁰⁷ Yerasimos, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁰⁸ Yerasimos, *a.g.e.*, s. 150.

¹⁰⁹ Arı, *a.g.e.*, s. 81.

¹¹⁰ Arı, *a.g.e.*, s. 81.

¹¹¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 126.

¹¹² Ayrıntılı bilgi için bkz: Ek 1.

Filistin milletlerarası bir bölge olarak kabul edilirken, İskenderun Limanı da serbest bir liman olacaktı¹¹³.

Sykes-Picot Protokolü'nün içeriğinden de anlaşılacağı gibi İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'ya yaklaşımları tamamen emperyalist amaçlar çerçevesinde olmuştur. Bölge insanlarına söz hakkı verilmeden egemenlik sahaları belirlenmiştir. Savaş sırasında verilen sözler de daha büyük çıkarlar uğruna çiğnenmiştir. Bu çerçevede Sykes-Picot Protokolü'ne göre İngiltere'nin, Suriye'nin bir bölümünü (kıyı bölgesini) Fransa'ya vermesi ve kurulacak olan Arap devletinin nüfuz bölgelerine ayrılması, Şerif Hüseyin ile yaptığı anlaşmaya sadık kalmadığını göstermektedir.

İngiltere ile Fransa arasında, Suriye ve Irak'ın nüfuz alanlarına bölündüğü bu protokolün müzakerelerini Sir Mark Sykes ve Georges Picot yürüttüğü için bu protokol tarihe bu şahısların adıyla geçmiştir.

İngiltere, Sykes-Picot Protokolü'nde Irak topraklarına ayrı bir değer vermiştir. Bunu anlamak için, İngiliz Hükümeti'nin o dönemde Orta Doğu konusunda en etkili danışmanı Sir Mark Sykes'in, Irak'ın öneminden bahsederken: "Irak'ın dünyadaki en bereketli ülke olduğu konusunda hiç şüphe yoktur." sözlerine bakmak yeterli olur¹¹⁴.

1917'de Çarlık Rusya'sının Bolşevik İhtilali ile devrilmesi sonucu, Rusya'nın başına geçen Bolşevikler, hem Rus kamuoyuna hem de dünya kamuoyuna Birinci Dünya Savaşı'nın bir emperyalizm savaşı olduğunu göstermek ve dünya işçilerinin savaşa karşı hareket etmesini sağlamak amacıyla çarlık diplomasisinin bütün gizli belgelerini açıklamıştır. Açıklanan bu gizli belgeler arasında Sykes-Picot Protokolü de bulunmaktaydı. Bu gelişme Sykes-Picot Protokolü'nün dünya kamuoyunca bilinmesini sağlamıştır. Sykes-Picot Protokolü'nün açıklanması İngiltere'nin çift yanlı oyunlarını tüm çıplaklığıyla dünyaya, özellikle de Araplara göstermiştir.

Sonuç olarak, bölgenin dinamiklerini oluşturan yerel unsurların dışında, bölge halklarının değerleri göz önüne alınmadan, yüz yıla aşkın bir süre önce yapılan Sykes- Picot Protokolü, sadece gerçekleştiği dönemi etkilemekle kalmayıp

---

¹¹³ Yerasimos, *a.g.e.*, s. 149.

¹¹⁴ Polk, *a.g.e.*, s. 74.

günümüzde Orta Doğu'da mevcut olan sınır ve azınlık sorunu gibi birçok problemin kaynağı olarak görülmektedir¹¹⁵.

2.3.3. Saint Jean de Maurienne Antlaşması

İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Anadolu ve Orta Doğu'nun savaş sonrası durumunu belirlemek için 1916 yılında yapılan anlaşmalardan İtalya haberdar edilmemiştir. Buna rağmen İtalya, müttefikleri olan bu devletlerin kendisine haber vermeden Osmanlı toprakları için bir anlaşma yaptıklarını sezmiştir. İtalya, Anadolu'nun önemli şehirleri olan Adana, Mersin, Antalya ve İzmir'in kesinlikle kendisine bırakılmasını istediğinden, müttefiklerinin söz konusu bölgeler için yaptığı bütün görüşmelere katılmak istediğini belirtmiştir¹¹⁶.

Osmanlı'nın yıkılmasında başat rolü oynayacağı düşünülen Rusya'nın savaştan çekilmesi, İtalya'yı savaşın geleceği konusunda ciddi anlamda endişelendirse de, Rusya'nın savaştan çekilmesiyle İtilaf Devletleri nezdinde İtalya'nın önemi artmıştır. Bu nedenle İtalya'nın talepleri dikkate alınarak bir antlaşmaya gidildi. Bu bağlamda İtalya, İngiltere ve Fransa arasında 19-21 Nisan 1917'de St. Jean Maurienne'de bir anlaşmaya varıldı.

Bu anlaşmaya göre: İtalya 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında anlaşılan konuları kabul ediyor, buna karşılık Mersin hariç, Antalya, Konya, Aydın ve İzmir İtalya'ya bırakılıyordu¹¹⁷. İngiltere ve Fransa, İzmir'i bölgede serbest limanlar kurma şartıyla İtalya'ya bırakmıştır. Bu anlaşmaya göre İtalya Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da serbest liman açabilme hakkı elde ediyordu.

İngiltere ve Fransa bu anlaşmanın yürürlüğe konabilmesi için anlaşmanın Rusya tarafından da onaylanmasını şart koşmuştur. Ancak Rusya'da yönetimde bulunan geçici hükümet bu anlaşmayı onaylamadan iktidardan düştüğünden bu anlaşma Paris Barış Konferansı'nda İtalya ve müttefikleri arasında tartışma konusu olmuştur¹¹⁸.

---

¹¹⁵ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 237.

¹¹⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 135.

¹¹⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 135.

¹¹⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 136.

2.3.4. Balfour Deklarasyonu

Filistin toprakları, özellikle de Kudüs üç ilahi dince kutsal kabul edilen bir yerdir. Bu nedenle tarih boyunca uluslar bu topraklara egemen olmak için çatışmıştır. Tarih, Filistin topraklarının neredeyse her zaman dönemin en güçlü devletinin egemenliğinde ve çoğunlukla farklı devletlerin eyaleti olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Osmanlı da dönemin en güçlü devletlerinden biri olarak Filistin'i yüz yıllarca yönetmiştir. Ancak, XX. yüzyılda Osmanlı artık dönemin en güçlü devletlerinden biri değildi. Bu nedenle birçok gücün odak noktasında olan bu toprakları elinde tutmakta güçlük çeken Osmanlı, İngiliz kuvvetlerinin Kasım 1917'de Filistin'e girerek Kudüs'ü işgal etmesini önleyememiştir.

XX. yüzyılda batılı devletlerin devlet vaat ettikleri tek millet Araplar değildir. İngiltere 1917'de nüfusunun çok büyük bir bölümü Müslüman Araplardan oluşan Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına destek vereceğini belirtmiştir. İngiltere'nin Yahudilere böyle bir taahhütte bulunması tesadüf değildir. Bu dönemde İngiltere ve diğer batılı devletlerin Yahudilerin çıkarlarını gözetmesi, Yahudi diasporası sayesinde olmuştur.

Yahudi diasporasının yüzyıllardır etkili olmasını sağlayan ve onu başarıya götüren şey, onu ortak bir hedefe yönlendiren Siyonizm düşüncesidir. Siyonizm XX. yüzyılda ortaya çıkan yeni bir kavram değildir. Kökleri asırlar öncesine dayanan dini nitelikli bir idealdir. Bu ideal vaat edilmiş Sion'a geri dönmeyi ifade eder. Bu bağlamda Siyonistler, dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Yahudileri yeniden vaat edilmiş topraklarda toplayıp, Musevilerin huzur ve güven içinde yaşayacakları Tanrı Krallığı'nı kurmayı amaçlamıştır. Yahudiler güneyde Kızıldeniz'den, kuzeyde Fırat'a, batıda Akdeniz'den, doğuda Ölü Deniz'e kadar uzanan toprakların tanrı tarafından kendilerine verildiklerine inanır¹¹⁹. Bu dini inanış XIX. yüzyılda siyasi bir boyut kazanarak Yahudilerin siyasi yollarla bu toprakların bir bölümünü talep etmelerine neden olmuştur.

Yahudilerin Filistin topraklarında bir devlet kurmalarını ifade eden Siyonizm'in canlandığı dönem XIX. yüzyılın son çeyreği olmuştur. Dini

---

¹¹⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 143.

referanslara dayanan Siyonizm'in siyasi bir boyut kazanmasına neden olan en önemli gelişme ise XIX. yüzyılda Avrupa'da yükselen milliyetçilik ideolojisi ile olmuştur. Bu ideolojinin etkisiyle bir grup Yahudi, Museviliği dinin ötesinde, milleti oluşturan bir unsur olarak algılamaya başlamıştır. Bu çerçevede dini temellere dayalı Siyonizm, milliyetçilik fikriyle harmanlanarak etnik unsurlara dayalı modern bir ideoloji halini almıştır.

Aslında, XIX. ve XX. yüzyılda Yahudilerin aleyhine olarak gözüken birçok gelişme Yahudi milliyetçiliğın güçlenmesine neden olmuştur. 1880'de Rusya'da Yahudi karşıtlığı (antisemitizm) ve Yahudilere karşı şiddet eylemleri artış göstermiştir¹²⁰. Aynı dönemde Doğu Avrupa ve Rusya'da Museviler temel hakların birçoğundan mahrum bırakılmıştır. Bu süreçte Yahudi karşıtlığına neden olan en önemli gelişmelerden biri, Rus Çarı II. Alexander'ın 1881'de öldürülmesidir. Rus halkı Çar II. Alexander'ın öldürülmesinden Yahudileri sorumlu tuttuğundan bu tarihten sonra Yahudilere karşı büyük bir şiddet dalgası başlamıştır. Bu şiddet dalgası Yahudileri yeni bir çıkış yolu aramaya itmştir. İlk aşamada Yahudi topluluğu için kötü gözüken bu gelişme daha sonra iyi bir propaganda aracı olarak kullanılarak, Yahudilerin tam bir kurtuluşa ermeleri için bir ulus devlet kurmaları gerektiği fikrini güçlendirmiştir. Bu çerçevede Yahudi düşmanlığı ile geliştirilen faaliyetler, bu topluluğu ortak bir ezilmişlik duygusuyla bir araya getirerek daha sıkı bir şekilde kenetlenmelerini sağlamıştır. Bu süreçte amaca giden her yolu mubah gören Yahudi üst akılları Yahudi karşıtı bu şiddet eylemlerinden propaganda aracı olarak faydalanmıştır. Bu nedenle Rusya gibi ülkelerde Antisemitizm'in bir nevi devlet politikası haline gelmesi bu ülkelerde yaşayan Yahudilerin, Filistin topraklarına göç etmesine neden olmuştur.

Yahudilerin Filistin'e olan göçleri Budapeşteli Yahudi bir gazeteci olan Theodor Herzl' in 1896'da yayınladığı Yahudi Devleti (Judenstaat) adlı eserle hızlanmıştır¹²¹. Bu kapsamda Yahudi davasında önemli rol oynayan Herzl 1897'de dünya Siyonist örgütünü kurmuştur. Öte yandan Avrupa ve Amerika kıtalarında bulunan nüfuzlu ve zengin Yahudiler, büyük devletler nezdinde teşebbüslerde bulunarak Filistin'de bir Yahudi devleti kurmaya çalışmıştır.

---

¹²⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 199.

¹²¹ Turan, *a.g.e.*, s. 144.

Theodor Herzl, Siyonist Örgütün lideri olarak Filistin toprakları için Osmanlı nezdinde, çeşitli girişimlerde bulunsa da bir sonuç alamamıştır. Osmanlı'nın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan faydalanmak isteyen Theodor Herzl, II. Abdülhamid ile yaptığı çeşitli görüşmelerden istediği sonucu alamamıştır. Theodor Herzl'in 1904'te ölmesinden bir süre sonra Siyonist Örgüt merkezini Viyana'dan daha avantajlı gördükleri İngiltere'ye taşımıştır. Siyonist örgütün merkezini İngiltere'ye taşıması, onların Osmanlı'ya olan bakış açılarını değiştirmesine neden olmuştur. Bu kapsamda İngiltere'de diplomatik faaliyetlere yönelik Siyonistler, bu girişimlerinin meyvelerini çok geçmeden almıştır.

“Vaat edilmiş toprakları” elinde bulunduran Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesi, Siyonistlerin büyük devletler nezdinde yürüttükleri lobi faaliyetlerini arttırmasına neden olmuştur. Siyonistlerin bu faaliyetleri, ABD ve İngiltere kamuoyu nezdinde Siyonistlere olan desteği arttırmıştır. Bu bağlamda tarihe Balfour Deklarasyon'u olarak geçen belge ile Yahudiler amaçlarını gerçekleştirmek için İngiltere'den destek almıştır. Yahudilerin anavatan konusunda tarihi bir dönüm noktası olarak gördükleri bu belge, o dönemin en güçlü devletlerinden biri olan İngiltere'nin Siyonist idealini kabul ettiği anlamına geliyordu. Bu yönüyle bu gelişme Yahudiler için amaca giden yolda en önemli kilometre taşı işlevi görüyordu. İngiltere dış işleri bakanı Balfour, 2 Kasım 1917 de, Siyonist federasyonu başkanı zengin bir bankacı olan Lord Rothschild'a gönderdiği bir mektupta, İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını kabul ettiğini resmen bildirmiştir¹²². İngiltere'nin kabul ettiği bu deklarasyonun 1918'de sırasıyla Fransa, İtalya ve ABD tarafından da kabul edilmiştir.

Balfour Deklarasyonun'dan yaklaşık bir ay sonra 9 Aralık 1917'de İngiliz ordusu Kudüs'e girmiştir. Böylece Filistin topraklarında 1948 tarihine kadar devam eden İngiliz manda dönemi fiilen başlamıştır.

Bu süreçte İngiltere, Orta Doğu'da bir Yahudi oluşumu vesilesiyle bölgede meydana gelecek istikrarsızlıktan faydalanarak bölgedeki kontrolünü güçlendirmeye çalışmıştır. İngiltere'nin politik çıkarları uğruna kurulmasına katkıda bulunduğu İsrail, Orta Doğu'daki dengeleri alt üst etmiştir.

---

¹²² Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 80.

İngiltere'nin Siyonist idealleri desteklemesinde etkili olan tek faktör Siyonizm'in merkezinin İngiltere'ye taşınması değildir. Bunun dışında başka faktörler de bulunmaktaydı. Bunlardan en önemli olanı, ABD siyasi mekanizması üzerinde belirleyici bir rol oynayan Yahudi lobisinin girişimleridir. ABD, Yahudilerin ekonomik ve siyasi desteğini alarak Birinci Dünya Savaşı'na girmişti. Ayrıca o dönemin ABD başkanı olan Wilson'un, milli savunma konseyi başkanlığı, savaş sanayi başkanlığı, harbiye bakanlığı gibi birçok kilit mevkide ABD vatandaşı Yahudiler bulunmaktaydı ¹²³. Bu şartlar altında 1917'de savaştan yorgun düşen İngiltere'nin yanında savaşa giren ABD, Yahudilerin Balfour Deklarasyonu çerçevesinde ilerlemesine katkıda bulunmuştur.

San Remo Konferansı'nda Filistin'in İngiliz mandasına geçmesiyle İngilizler Filistin'e Yahudilerin yoğun bir şekilde göç etmesine göz yummuştur. Bu süreçte İngiltere'nin bu tutumu Araplar tarafından çok sert karşılanmıştır. Ayrıca, dünyanın farklı yerlerinden göç edip gelen Yahudiler ile Araplar arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu sürecin devamında 1933 yılında Almanya'da Yahudi düşmanlığı yapan Hitlerin başa geçmesiyle, Almanya ve İtalya Filistin'de Arapları, Yahudilere karşı destekleyerek kışkırtmıştır. Bu nedenle 1937-1939 tarihleri arasında yaşanan çatışmalarda binlerce Arap ve Yahudi hayatını kaybetmiştir¹²⁴.

1937 yılına kadar Araplar ile Yahudiler arasında birçok çatışma yaşansada o zamana kadarki en kanlı çarpışmalar 1937 ile 1939 arasında yaşanmıştır. Bunun tek nedeni Araplara, Almanya ve İtalya tarafından destek verilmesi değildir. Ayrıca 1922 ile 1935 yılları arasında Filistin'e olan yoğun Yahudi göçü de bu iki ulusun büyük çarpışmalara girmesine neden olmuştur¹²⁵.

İngiltere, Filistin mandasına Yahudi göçünü kısıtlamak için görünürde çeşitli kısıtlamalar getirmiş olmasına rağmen genel olarak Yahudi göçüne göz yummuştur. 1922'de Filistin'de Yahudi nüfusu 84.000, Arap nüfusu 590.000 iken; 1935'te Yahudi nüfusu 315.540'a çıkmış, Arap nüfusu ise sadece 800.000 civarına yükselmiştir¹²⁶. Görüldüğü gibi bölgedeki Yahudi nüfus oranı, Arap nüfus oranına

---

¹²³ Turan, *a.g.e.*, s. 163.

¹²⁴ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, (2012), s. 54.

¹²⁵ Kızıloğlu, *a.g.m.*, s. 55.

¹²⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 200.

göre çok daha hızlı bir şekilde artmıştır. Bölgeye yoğun bir şekilde göç eden Yahudi nüfusu bölgenin istikrarlı demografik yapısını bozarak sürekli bir çatışma ortamı yaratmıştır.

1922'den itibaren her geçen gün bölgede artan Arap – Yahudi çatışmasına bir çare bulmak için mandater devlet olan İngiltere 1930, 1931, 1937, 1938 ve 1939 yıllarında çeşitli planlar ortaya atmıştır¹²⁷. Bu iki milletin Filistin topraklarında beraber yaşamalarını sağlamak için ortaya atılan planlardan biri olan 1937 Peel Komisyonu'nun raporu Filistin' in Araplar ile Yahudiler arasında bölünmesini, bu uygulanmadığı takdirde, kontrole dayanan bir federal sistemin uygulanmasını tasfiye etmiştir. Ancak İngiltere'nin ileri sürdüğü bu ve buna benzer fikirler Arap ve Yahudiler tarafından kabul edilmemiştir. Filistin meselesi bu şekilde bir çıkmazın içindeyken İkinci Dünya Savaşı başlamıştır.

Balfour Deklarasyonu ile bir hayal olmaktan çıkan, Filistin'de bir Yahudi devleti kurma fikri, bölgede sürekli bir istikrarsızlığa neden olmuştur. ABD ve İngiltere gibi batılı devletlerin desteğini alan İsrail, Suriye ve Lübnan gibi birçok Orta Doğu ülkesi için ciddi bir tehdit unsuru olarak varlığını devam ettirmektedir. Orta Doğu'da İsrail'in varlığı, diğer bölge ülkeleri için tehdit oluşturduğundan bu ülkeler gayri safi milli hasıllarının (GSMH) ciddi bir bölümünü savunma harcamalarına ayırmak zorunda kalmıştır. Hali hazırda ekonomik olanakları kısıtlı olan Mısır, Lübnan, Ürdün ve Suriye gibi bölge ülkeleri bu kısıtlı kaynaklarını; ülkelerini kalkındırmak, vatandaşlarına kamusal hizmetler sunmak, vatandaşlarının refahını artırmak gibi konulara harcamak yerine savunma giderlerine harcamak zorunda kalmıştır. Ayrıca Suriye örneğinde olduğu gibi İsrail'in bölgedeki faaliyetleri, ülke vatandaşlarının o hal yönetimleri altında yaşamalarına neden olmaktadır. Suriye vatandaşları o hal yönetimi altında toplanma, gösteri yapma, iktidar partisi dışında bir siyasi parti kurma gibi pek çok siyasi ve hukuki haktan mahrum kalmıştır. Bu bağlamda İngiltere'nin desteği ile temelleri atılan İsrail'in, Orta Doğu ülkelerinin başarısızlığında doğrudan veya dolaylı etkisi bulunmaktadır.

---

¹²⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 201.

2.3.5. Mondros Ateşkes Antlaşması

1918 yılının ikinci yarısına gelindiğinde İttifak Devletleri'nin savaşı kazanmaya yönelik inançları kalmamıştı. Eylül 1918'de Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle Osmanlı'nın Almanya ile olan kara bağlantısı kesilmişti. Bu süreçte savaşta ağır kayıplar veren Almanya'nın Osmanlı'ya ekonomik ve askeri yardımda bulunma olanağı da kalmamıştı. Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı, İtilaf Devletleri nezdinde ateşkes için girişimlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın ateşkes talepleri kabul edilerek bu ülkeler ile İtilaf Devletleri arasında görüşmelere başlanırken, Osmanlı'nın ateşkes talebine karşılık verilmemiştir.

Osmanlı, Wilson İlkeleri çerçevesinde bir ateşkese hazır olduğunu İtilaf Devletleri'ne birkaç defa bildirmiş olmasına rağmen, Osmanlı'nın bu talepleri dikkate alınmamıştır. Bundan sonraki süreçte Sadrazam Ahmet İzzet Paşa 18 Ekim 1918'de Akdeniz'deki İngiliz filosunun Komutanı Amiral Calthorpe nezdinde mütareke için girişimlerde bulunmuştur¹²⁸. Ahmet İzzet Paşa'nın mütareke talebi kabul edilmiş, mütareke şartlarını görüşmek için Osmanlı heyetine davette bulunulmuştur. Bahriye Nazırı Rauf (Orbay), Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Kurmay Yarbay Sadullah Bey'den oluşan Osmanlı Mütareke Heyeti, 26 Ekim 1918'de Limni Adası'ndaki Mondros Limanı'na ulaşmış, 27 Ekim 1918 'de Amiral Calthorpe başkanlığındaki İngiliz Heyeti'yle görüşmeye başlamıştır¹²⁹. Görüşmeler neticesinde Mondros Ateşkes Antlaşması, 31 Ekim 1918 günü öğleden sonra yürürlüğe girmek üzere 30 Ekim 1918'de imzalanmıştır¹³⁰.

İtilaf Devletleri'nin bu tarihe kadar Osmanlı ile bir mütarekeye gitmemesinin en önemli nedeni İngiltere'nin, Osmanlı ile bir ateşkes anlaşması imzalanmadan önce güneyde mümkün olduğu kadar hızlı ilerleyip ele geçirebileceği kadar çok toprak ele geçirmek istemesidir. Nitekim, Eylül 1918' de İngilizlerin, Osmanlı'nın güney bölgelerine yönelik taarruza geçmesiyle, aynı yılın ekim ayına kadar Amman, Beyrut ve Şam düştü. Filistin cephesindeki bu başarılar

¹²⁸ Cemal Kemal, "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, Kasım 2007, s. 656.

¹²⁹ Kemal, *a.g.m.*, s. 656.

¹³⁰ Kemal, *a.g.m.*, s. 657.

üzerine, Irak Cephesi'nde bulunan 447.000 kişilik İngiliz kuvvetleri, Musul'u almak üzere harekete geçti ve İngilizler, Mondros mütarekesinden 6 gün sonra, 5 Kasım 1918'de Musul'u işgal etti¹³¹. İngiltere'nin Musul'u işgal etmesi Mondros Ateşkes Antlaşması'nın şu şekilde olan 25.'inci maddesine aykırıdır: Müttefiklerle Türkiye arasında düşmanca eylemler 31 Ekim 1918 Perşembe günü, kesilecektir¹³².

Anlaşmanın barış süreciyle örtüşmeyen 7. Maddesi de; müttefiklere kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum olursa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı vermektedir¹³³.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yukarıdaki maddelerinden de anlaşılacağı üzere, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı'ya yaklaşımları ülkelerin egemen eşitliği ilkesiyle tamamen çelişmektedir. Bu bağlamda Kazanan devletler, savaşın bütün zararlarını kaybeden devletlere ödetmek isteyen bir tutum sergilemiştir.

2.3.6. Paris Barış Konferansı

Paris Barış Konferansı, 32 devletin temsilcilerinin katılımıyla 18 Ocak 1919 da başlayarak, Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmaların hazırlandığı milletlerarası bir konferanstır. Paris Barış Konferansı'na katılan bu 32 devlet İttifak Devletleri'ne karşı savaşmış veya onlara savaş ilan etmiş devletlerdir. Ancak konferansa katılan devletler eşit düzeyde etkili olmamıştır. Konferansta asıl etkili olan sadece İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Japonya olmuştur. Konferansta bu devletlerin başbakan ve dış işleri bakanlarından oluşan bir Onlar Konseyi, barış antlaşmalarının esaslarını belirlemek üzere kurulmuştur.

Bu konseyde en etkili olan üyeler İngiltere ve Fransa olmuştur. Çünkü konseyin üyelerinden olan Japonya, Avrupa meselelerine çok önem vermemekteydi, İtalya ise konseyde üvey evlat muamelesi gördüğü için söylemleri fazla dikkate alınmamaktaydı. Konferansa şahsen katılan ABD başkanı Wilson için ise, en önemli mesele, uluslararası ilişkilerde barışı sağlayacak ve koruyacak bir

---

¹³¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 142.

¹³² Seha L. Meray, Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977, s. 5.

¹³³ Meray, Olcay, *a.g.e.*, s. 2.

uluslararası örgütün kurulmasıydı¹³⁴. Wilson'un MC'nin kurulmasına önem vermesinin en önemli nedeni bu cemiyetin savaşın kaybedenleriyle yapılacak olan barış antlaşmalarını, Wilson İlkeleri'ne uygun olmasını sağlayacağına inanmasıydı. ABD başkanı Wilson'un, daha önce yayınladığı 14 ilkeyi MC vasıtasıyla savaş sonrası düzen için uygulamak istemesi, İngiltere ve Fransa'nın savaş sırasında yaptıkları paylaşım planlarına uymamaktaydı. Ancak, ABD'nin savaşın kazanılmasında önemli bir rol oynamasından dolayı; İngiltere ile Fransa onu doğrudan karşılarına almak istememiştir. Bu nedenle Wilson İlkelerine ters düşmemek için savaş tazminatı yerine "savaş onarımı", sömürgecilik yerine ise "manda ve himaye sistemi" gündeme getirilmiştir. Böylece İngiltere ve Fransa hem ABD'yi karşılarına almıyor hem de kendi kararlarının uygulanmasını sağlıyordu.

Wilson, savaştan sonra barışı koruyacak bir milletler arası cemiyetin kurulmasına odaklanmıştır. Wilson'un bu idealist tutumuna karşı, İngiltere ve Fransa ise barışı düşünmekten ziyade, barış düzeninde kendi menfaatlerini en iyi şekilde gerçekleştirecek yolu arama endişesine girmiştir. Fransa ve İngiltere'nin konferanstaki öncelikli amacı, Almanya'nın durumuydu. Bu kapsamda Fransa'nın konferanstaki amacı, Almanya'yla imzalanacak bir anlaşma ile Almanya'yı bir daha kendisine rakip olamayacak şekilde ezmektir. İngiltere'nin amacı ise Almanya'nın donanmasını yok etmek ve bu ülkeyi bir daha Avrupa'nın dengesini bozmayacak duruma getirmektir.

Konferansa katılan devletlerin beklentilerinin farklı olması görüşmeleri zorlaştırmıştır. İttifak Devletleri ile yapılacak olan barış antlaşmalarının Onlar Konseyi tarafından belirlenen çerçevede, komisyonlarca hazırlanması kararlaştırılmıştır. Ancak Onlar Konseyi barışa yönelik bir sonuç alamayınca 14 Mart ile 7 Mayıs 1919 tarihleri arasında Dörtler Konseyi¹³⁵, göreve gelerek Avrupa'nın toprak sorunlarını çözmeye çalışmıştır.

Dörtler Konseyi de 67 kez toplanmasına rağmen bir barış antlaşması belirlemek yerine sadece Almanya ile yapılacak olan barışın temel hususlarını

---

¹³⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 145.

¹³⁵ Paris Barış Konferansında İttifak Devletleri ile yapılacak barış antlaşmalarının esaslarını belirlemek üzere İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Japonya'nın oluşturduğu onlar konseyinden Japonya'nın ayrılmasıyla oluşan konseye Dörtler Konseyi denilmiştir. Bu konsey İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD'nin temsilcilerinden oluşmuştur.

belirleyebilmiştir. Diğer devletlerle yapılacak olan antlaşmalar ise ertelenmiştir. Osmanlı ile yapılacak olan barış antlaşmasının ertelenme nedeni, Rusya'nın savaştan çekilmesiyle, Osmanlı topraklarından Rusya'ya verilecek olan payın, paylaşımının kararlaştırılamamasıdır. Paris Barış Konferansı'nda barışa yönelik kesin bir sonuç alınamamasına rağmen konferans, 20 Ocak 1920'de MC'nin kurulmasıyla sona ermiştir.

Paris Barış Konferansı'nda tartışma konusu olan Osmanlı topraklarının geleceği konusunda, İtilaf Devletleri arasında manda yönetimi fikri ön plana çıkmıştır. Osmanlı'nın parçalanması konusunda hem fikir olan katılımcı devletler bu parçalanma sırasında, toprak paylaşımının nasıl yapılacağı konusunda fikir ayrılıklarına düşmüştür. Bu konuda katılımcı devletler aralarında bir uzlaşma sağlayamasa da 30 Ocak 1919'daki toplantıda İtilaf Devletleri Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Arabistan'ın Osmanlı'dan tamamen ayrılmasına karar vermiştir¹³⁶.

Paris Barış Konferansı'nda katılımcı devletler tam olarak uzlaşmamış olmasına rağmen, Almanya'ya karşı takınılan ortak tavırla donanmasına ve askeri gücüne el konulan Almanya, etkisiz hale getirilmiştir. Böylece Almanya'yı Orta Doğu'dan uzaklaştıran İngiltere ve Fransa bölgeye büyük oranda egemen olmuştur.

Paris Barış Konferansı'ndan sonra Osmanlı dışındaki diğer İttifak Devletleri'yle barış antlaşmaları imzalandı. Bu antlaşmalarla her ne kadar harita üzerinde bir kontrol sağlanmış gibi gözüke de bu antlaşmalar gerçekte kalıcı bir barış getirmekten oldukça uzaktı. Kin ve intikam duygularıyla hazırlan bu barış düzeni uluslararası ilişkilere denge ve istikrar getirmekten uzaktı. Zaten, Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Avrupa'da İtilaf Devletleri tarafından oluşturulan bu istikrarsız ve dengesiz yapılanmanın bir sonucu olmuştur.

---

¹³⁶ Kadir Kasalak, "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25, 2016, s. 70.

2.3.7. San Remo Konferansı

İtilaf Devletleri, 1919 boyunca İttifak Devletleri'yle yapılacak antlaşmaların içeriğini hazırlamak için yoğun bir çalışmaya girmiştir¹³⁷. Bu kapsamda düzenlenen Paris Barış Konferansı'ndan sonra Almanya ile Versailles, Bulgaristan ile Neuilly, Avusturya ile Saint-Germain ve Macaristan ile Trianon barış antlaşmaları imzalanmış olmasına rağmen galip devletler arasında fikir ayrılıkları devam etmiştir. İtilaf Devletleri'nin fikir ayrılıkları Osmanlı'ya olan yaklaşımlarında en üst seviyeye çıkmıştır.

30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Osmanlı arasında, Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış olsa da, uzun bir süre kalıcı barışı sağlayacak bir antlaşma imzalanamamıştır. Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı ile bir barış antlaşmasının imzalanmamasının önemli nedenlerinden biri Müttefik Devletlerin kamuoyunca en büyük düşman olarak Almanya'nın görülmesidir. Bu nedenle öncelikle Almanya ile bir barış antlaşması hazırlanmıştır. Öte yandan Osmanlı'nın mirasını paylaşmak konusunda İtilaf Devletleri arasında fikir ayrılıkları olması, bu devletle bir antlaşmaya varılmasını ertelemiştir.

İtilaf Devletleri aralarındaki fikir ayrılıklarından dolayı zaman kaybederken Anadolu'da işgallere karşı Milli Mücadele gittikçe güçlenmiştir. Bu durum itilaf devletlerini endişelendirdiği için, bu devletler çalışmalarını hızlandırarak 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında San Remo'da bir konferans düzenleyerek Osmanlı'nın mirasını paylaşmak için görüşmeye başlamıştır¹³⁸.

İtilaf Devletleri, San Remo'da Osmanlı toprakları hakkında karar verirken bölge halkının görüşlerini alma gereği duymamıştır. Bu nedenle Türk tarafının bölgenin Türklerin lehine olan nüfus istatistiklerini, konferansta paylaşmaları dikkate alınmadı. Dolayısıyla İzmir, Trabzon, Adana, Trakya, Erzurum ve Doğu Anadolu'nun büyük bir çoğunluğunun Türk olduğunu anlatma çabaları da fayda vermemiştir.

Sonuç olarak San Remo Konferansı'nda belirlenen ön barış şartlarına göre İngiltere, Irak ve Filistin'de; Fransa ise Suriye ve Lübnan'da mandater olarak hak

¹³⁷ Arı, *a.g.e.*, s. 82.

¹³⁸ http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2016/06/Antla%C5%9Fmalar_Konferanslar.pdf, (erişim tarihi: 06.02.2018).

sahibi olacak; Güney ve Güneydoğu Anadolu içlerine kadar İtalyan nüfuz bölgeleri olacak; İngiltere'nin himayesinde bir Kürdistan devleti kurulacak ve Doğu Anadolu Ermenilere verilecekti¹³⁹. Sykes-Picot Protokol'ünde belirtilenden farklı olarak Musul, Fransa manda yönetiminden çıkartılarak İngiltere'nin Irak manda yönetimine dahil edildi. Ayrıca konferansta alınan kararlara göre; İzmir, Batı Trakya ve Doğu Trakya'nın büyük bir bölümü Yunanistan'a verilecek ve Boğazlar uluslararası bir komisyonun denetimine bırakılacaktı. Böylece daha önce Sykes-Picot Protokolü gibi gizli uzlaşmalarla kağıt üzerinde paylaştırılan Osmanlı topraklarının paylaşımı revize edilmiştir. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın başbakan düzeyinde katıldıkları bu konferansa; Japonya, Belçika ve Yunanistan da temsilci göndermiştir. Bu konferansta alınan kararlar, uluslararası hukukun devletlerin egemen eşitliği gibi birçok normuyla çelişmektedir. Ayrıca milletlerin kendi kaderini tayin etme özgürlüğüyle de uyuşmayan konferans kararları, bölgenin reel gerçeklerinden uzak ve kalıcı barış getirmek konusunda tam bir başarısızlık örneği olmuştur. Sevr antlaşmasına giden yolda San Remo'da belirlenen ön barış planı Osmanlı'ya 11 Mayıs 1920'de sunulmuş ve bir ay içinde görüşünü belirtmesi istenmiştir. Daha sonraki süreçte San Remo kararları Sevr Antlaşması'nın önemli bir parçası olarak 10 Ağustos 1920'de Osmanlı'nın temsilcilerine imzalatılmış olmakla beraber hiç bir zaman yürürlüğe girmemiştir¹⁴⁰.

2.3.8. Sevr Antlaşması

İttifak Devletleri'nin Osmanlı dışındaki diğer üyeleriyle, Paris Barış Konferansı'nda belirlenen sınırlar kapsamında barış antlaşmaları imzalanmasına rağmen 1920 yılına gelindiğinde Osmanlı ile henüz bir barış antlaşması hazırlanmamıştı.

Osmanlı'nın paylaşılması daha önce çeşitli antlaşma ve konferanslarda masaya yatırılmıştı. Ancak Osmanlı'dan kalan mirasın fazla olması ve bu miras üzerinde hak iddia eden devletlerin sayısının çok olması, bu meseleyi zorlaştırmıştır. Bu nedenle diğer İttifak Devletleri ile yapacakları antlaşmaları tek

---

¹³⁹ http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2016/06/Antla%C5%9Fmalar_Konferanslar.pdf, (erişim tarihi: 06.02.2018).

¹⁴⁰ Arı, *a.g.e.*, s. 82.

bir konferans ile sonuca bağlayan İtilaf Devletleri sadece Osmanlı konusunda Londra Konferansı ve San Remo Konferansı gibi çeşitli konferanslar tertiplemiştir.

11 Mayıs 1920'de Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin bakanlarından Cemil, Reşit ve Fahrettin Beylerden oluşan bir Osmanlı heyeti Ahmet Tevfik Paşa başkanlığında, San Remo kararlarını almak üzere Paris'e doğru yola çıktı¹⁴¹. Osmanlı heyetinin San Remo'da belirtilen barış şartlarının yumuşatılması konusundaki talepleri kabul edilmedi ve Osmanlı'ya 27 Temmuz 1920 tarihine kadar cevap verme süresi tanındı. Osmanlı'ya yönelik 22 Haziran 1920'de başlayan Yunan taarruzu ve İtilaf Devletleri'nin baskıları padişah ve İstanbul Hükümeti üzerinde baskı oluşturmuştur. Bu nedenle 20 Temmuz 1920' de Osmanlı tarafından barış şartlarının kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kararın alınmasında etkili olan düşünce şu şekilde gelişmiştir; eğer barış şartları kabul edilmezse, Anadolu'da savaş devam edecek devlet, saltanat ve dolayısıyla hilafet yok olacak ve İstanbul'da yaşayan yaklaşık 650 bin kişinin hayatı büyük tehlikeye girecekti. Ayrıca İngiltere'nin, Yunanların İstanbul'u işgal etmelerine izin vereceğine dair ciddi emareler bulunmaktaydı. Öte yandan barış kabul edilirse İstanbul, saltanat ve hilafet kurtarılacak ve devletin sınırları küçülecekti. Bu şartlar altın Osmanlı Sevr Barış Antlaşması'nı olduğu gibi kabul etmeye karar vermiştir.

Rıza Tevfik ve Hamdi Paşa anlaşmayı imzalamak üzere bir Fransız Savaş gemisi ile Paris'e gönderilmiştir. Osmanlı delegeleri, anlaşma hükümlerinin yumuşatılması için Fransa'dan bir kez daha ricada bulunmuştur. Ancak bundan bir sonuç alınamamıştır. Antlaşma Paris'in Sevr (Sevres) denen bölgesinde 10 Ağustos 1920'de Hamdi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşad Halis Beyler tarafından imzalanmıştır.

Sevr Antlaşması'nın Anadolu topraklarını kapsayan bölümleri gibi önemli bir kısmı uygulama alanı bulmamıştır. Ancak antlaşmanın çalışmamızın konusunu teşkil eden Orta Doğu'daki ülkelerle ilgili bölümleri İngiltere ve Fransa tarafından büyük oranda hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda Osmanlı ile İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Ermenistan, Belçika, Hicaz, Polonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (Yugoslavya), Çekoslovakya devletleri arasında imzalanan

---

¹⁴¹ http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2016/06/Antla%C5%9Fmalar_Konferanslar.pdf, (erişim tarihi: 06.02.2018).

antlaşmanın 13 bölüm, 433 maddeden meydana gelen hükümleri çalışmanın konusu çerçevesinde irdelenecektir.

Sevr Antlaşması'nın 7. Bölümü Suriye, Irak ve Filistin'in durumunu belirten bölümdür. Buna göre; söz konusu bu bölgelerin gelecekleri, kendi başlarına yaşayacak duruma gelinceye kadar, bir mandaterin ögütleri ve yardımı yönetimlerine yön vermek koşuluyla, Suriye ve Mezopotamya'nın (Irak'ın) geçici olarak bağımsız devlet olarak tanınmalarına karar verilmiştir¹⁴². Bu maddeden de anlaşılacağı gibi İngiltere ve Fransa, 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot Protokolü'nün hükümlerine bağlı kalarak söz konusu bölgeleri kendi etki alanlarına sokmuştur.

Anlaşmada Suriye ve Irak topraklarından bahsedilirken bu ülkelerin bu günkü sınırları anlaşılmalıdır. Sevr Antlaşmasının ikinci bölümünde belirtildiği üzere söz konusu ülkelerin sınırları Anadolu'nun çeşitli bölgelerini kapsayacak şekilde kuzeye kadar uzanmaktadır. Sevr Antlaşması'nın ikinci maddesine göre Antep, Birecik ve Urfa gibi bazı Anadolu kentleri de Suriye sınırlarına dahil edilmiştir. Yine bu antlaşmaya göre Osmanlı ile Irak ve Suriye arasındaki sınırları belirlemek üzere İngiltere, Fransa, İtalya ve Osmanlı'dan katılımcıların olduğu bir komisyon belirlenecektir.¹⁴³ Bu komisyonun belirlediği sınırlar dışında kalan bölgelerin sınırlarını mandater devletler belirleyecektir. Ayrıca bu antlaşmaya göre Filistin'in yönetimi de İtilaf Devletleri'nin belirlediği bir mandater devlete bırakılacaktır¹⁴⁴.

Antlaşmanın Filistin ve orda yaşayan Yahudi nüfusuyla alakalı olan 95. Maddesine göre Filistin'in yönetimini üstlenen mandater, Yahudi halkı için Filistin'de bir ulus devlet kurulmasından yana İngiliz hükümetince daha önce 2 Kasım 1917'de açıklan ve öteki müttefik devletlerce kabul olunan bildirinin uygulanmasından sorumlu olacaktır¹⁴⁵. Antlaşma bu ifadeyle doğrudan Balfour Deklarasyonuna atıfta bulunmuştur. Bu şekilde Yahudilerin, müttefik devletlerin desteğini alarak bölgede bir ulus devlet oluşturma sürecini hızlandırmaları bölgedeki hassas dengeleri bozarak, bölgenin güven ve istikrarını bir daha kolay

---

¹⁴² Meray, Olcay, *a.g.e.*, s. 75.

¹⁴³ Meray, Olcay, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁴⁴ Meray, Olcay, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁴⁵ Meray, Olcay, *a.g.e.*, s. 58.

kolay kurulamayacak şekilde bozmuştur. Antlaşmanın ilgili bölümlerinden de anlaşılacağı üzere Orta Doğu'daki birçok ülkenin kaderi bu şekilde batılı güçlerce masa üzerinde belirlenmiştir.

Sevr antlaşmasının genel hükümleri içerisinde yer alan ifadelere göre: Türk tarafı daha önce sınırları içerisinde barındırdığı topraklardaki kültürel, tarihi, ekonomik, siyasi ve askeri tüm hak ve sıfatlarından, müttefik devletler yararına vazgeçecektir¹⁴⁶. Böylece Osmanlı tüm hak ve yetkilerini İtilaf Devletleri'ne devretmiştir.

Ticari, mali, askeri, teknik, kültürel ve eğitim gibi konuların yanı sıra; boğazlar, limanlar, demir yolları, azınlıklar, gümrükler, savaş tutsakları hatta mezarları bile kapsayan çok detaylı bir içeriğe sahip olan Sevr Antlaşması içerik bakımından bir barış antlaşmasından ziyade Osmanlı için bir yok etme belgesi niteliği taşımaktadır.

Sevr Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan antlaşmalar arasında en ağır şartlara sahip antlaşmadır. Bu antlaşma ile Osmanlı topraklarını paylaşma konusunda son aşamaya gelinmiştir. Sevr Antlaşması, Anadolu'da işgallere karşı başlayan direnişten dolayı genel olarak uygulama alanı bulamasa da, antlaşmanın Suriye ve Irak topraklarına yönelik hükümleri büyük oranda gerçekleşmiştir. Antlaşma bu haliyle Birinci Dünya Savaşı boyunca İtilaf Devletleri'nin Orta Doğu'ya yönelik paylaşımını da içinde barındırmaktadır.

Sevr Antlaşması Osmanlı temsilcileri tarafından imzalanmış olsa da bu antlaşmanın hukuken geçerli olabilmesi için başka aşamalardan da geçmesi gerekmektedir. Osmanlı'da Kanun-i Esasiye göre, bir antlaşmanın hukuken geçerli olabilmesi için Mebusan Meclisi tarafından kabul edilmesi gerekiyordu. Ancak Meclis-i Mebusan 21 Aralık 1918'den beri kapalıydı. Dolayısıyla Sevr Antlaşması'nı onaylaması olanaksızdı. Nitekim bu antlaşmanın hazırlık sürecine Türk tarafının katılmamış olması, antlaşmayı tek tarafın çıkarlarını yansıtan, tek taraflı bir antlaşma haline getiriyordu. Ayrıca Anadolu'da işgallere karşı direnen TBMM, Sevr Antlaşması'nı tanımıyor ve kendini bu antlaşma ile bağlı görmüyordu.

---

¹⁴⁶ Meray, Olcay, *a.g.e.*, s. 83.

Sonuç olarak, TBMM'nin öncülüğünde yürütülen Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması ve Türk tarafının iradesini temsil eden herhangi bir parlamentonun Sevr Antlaşması'nı kabul etmemesi, bu antlaşmanın uygulama alanı bulamayan ölü bir belge haline gelmesine neden olmuştur.

2.4. Suriye ve Irak'ta Manda Düzeninin Oluşumu

Manda yönetimi olarak adlandırılan kavram, diğer emperyalist nitelikli kavramlara nazaran yeni bir kavram sayılmaktadır. Nitekim, XX. yüzyıla kadar manda yönetimi yerine sömürgecilik tabiri kullanılmıştır. Günümüzde ise sömürgecilik tabiri yerini emperyalizm söylemine bırakmıştır. İsim olarak farklı olsa da bu kavramların anlam bakımından kesin bir ayrımı yoktur. Batılı güçler XX. yüzyılda emperyalist amaçlarla manda yönetimi terimini kullanmaya başladığı için öncelikle emperyalizm kavramını tanımlamak gerekir. Emperyalizm: bir devletin diğer bir devlet üzerinde, ister maddi ister manevi bir kontrol, nüfuz veya üstünlük sağlaması demektir¹⁴⁷. Manda yönetimi ise 28 Haziran 1919'da MC Sözleşmesine konulan bir hükümlerle (12. Madde) şu şekilde ifade edilmiştir: Son savaşın sonucu olarak daha önce kendilerini yöneten devletlerin egemenliğinden çıkmış ve henüz çağdaş dünyanın güç koşullarında kendi kendine ayakta duramayacak halkların yaşadığı sömürge ve topraklarda, bu tür halkların gelişimi için medeniyetin kutsal vasiliğinin oluşturulması ilke olarak kabul edilmiş ve vasiliğin uygulanmasındaki güvencelerin bu sözleşmeyle gerçekleştirilmesi öngörülmüştür¹⁴⁸. Başka bir ifade ile manda yönetimi; kendi başlarına varlıklarını devam ettiremeyen ulusların, kendi başlarına yaşayacak duruma gelinceye kadar, bir mandater devletin öğütleri ve yardımıyla yönetileceği bir yapıyı ifade etmektedir¹⁴⁹.

Tarih boyunca, geniş topraklara ve sömürgelere sahip olmak büyük devlet olmanın ön koşullu olarak görülmüştür. Bu nedenle tarihin birçok döneminde büyük ülkeler ekonomik, siyasi, askeri ve stratejik nedenlerle sömürge edinmeye çalışmıştır. Ekonomik, siyasi, askeri ve stratejik olarak oldukça değerli olan Irak ve Suriye Osmanlı egemenliğinde olduğu için XX. yüzyıla kadar

---

¹⁴⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁴⁸ Arı, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁴⁹ Meray, Olcay, *a.g.e.*, s. 75.

sömürgeleştirilememiştir. Bu nedenle İngiltere, Fransa ve Almanya gibi büyük Avrupalı güçlerin XIX. yüzyılda sömürgelerinin yoğunlaştığı bölgeler daha çok Afrika ve Uzak Doğu olmuştur. Ancak Birinci Dünya Savaşı'yla, Osmanlı'nın Orta Doğu'dan çekilmek zorunda kalması bölgede güç boşluğu oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda batılı güçler bölgedeki bu güç boşluğunu emperyalist emelleri için bir fırsat olarak görmüş ve bu çerçevede bölgeyi şekillendirmeye çalışmıştır.

İngiltere, daha savaş devam ederken Osmanlı'ya karşı bir yandan Şerif Hüseyin gibi yerel aktörleri kışkırtırken, diğer taraftan da Şerif Hüseyin'e vaat ettiği Arap topraklarını müttefiki olan Fransa ile pazarlık masasına yatırmıştır. Bu kapsamda İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Protokolü ile Orta Doğu'nun büyük bir kısmının haritası belirlenmiştir. Bu protokole göre İngiltere Bağdat, Basra ve Güney Mezopotamya'ya hakim olurken; Fransa ise Suriye'nin kıyıları başta olmak üzere Adana, Antep, Urfa, Mardin, Diyarbakır ve Musul'da egemenlik sağlayacaktı¹⁵⁰. Ancak bu gizli protokol ABD başkanı Wilson'un 8 Ocak 1918'de ABD'de Kongresinde açıkladığı 14 maddeye uymamaktaydı. Bu bağlamda Wilson'un bu gizli protokolü, 14 İlkesine uygun bulmayarak tanımaması, İngiltere ve Fransa üzerinde bir baskı oluşturmuştur.

Bu nedenle İngiltere ve Fransa, uluslararası kamuoyuna güven vermek adına 7 Kasım 1918'de ortak bir deklarasyon yayınlamıştır. Bu deklarasyonda uzun zamandan beri "Türklerin zulmü" altında yaşayan halkların kurtuluşu için savaştıklarını belirten bu iki devlet, Orta Doğu memleketlerinde, halkların kendi serbest seçimlerine dayanan milli hükümet ve idareler kuracaklarını bildirmiştir¹⁵¹. Tarih boyunca siyaseti iyi kullanan yayılmacı güçler, işgallerine karşı ülke içinden veya dışından tepki oluşmasını önlemek için sadece askeri güç gibi sert güç unsurlarını kullanmamış, bunun yanında bazı idealist söylemlerle işgallerine karşı oluşacak tepkileri yumuşatmaya çalışmıştır.

Yayımlanan bu deklarasyon, İngiltere ve Fransa'nın Arapların bağımsızlığını kabul edeceği yönünde bir algı uyandırmış olsa da aslında, Araplar bir daha aldatılmıştır. Bu deklarasyonun asıl amacı ise, İngiltere ve Fransa'nın

---

¹⁵⁰ Bilge Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri*, Ankara: TTK, 1994, s. 5.

¹⁵¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 197.

kendilerine yönelen uluslararası baskıları hafifletmektir. Nitekim Paris Barış Konferansı'na katılan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Arap memleketlerinin bağımsızlığını talep etmiş fakat İngiltere ve Fransa, Şerif Hüseyin'in sadece Suriye topraklarındaki yönetimini kabul etmiştir. Öteki Arap memleketlerinde ise manda yönetimine gidileceği belirtilmiştir.

İngiltere ve Fransa daha sonra San Remo Konferansı'na ABD'nin katılmamasını fırsat bilerek, Osmanlı'nın Orta Doğu topraklarını daha önce kararlaştırdıkları manda yönetimlerine ayırmıştır. Bu devletler, aynı zamanda San Remo Konferansı'nın bu kapsamdaki kararlarına Sevr Antlaşması'yla hukuki bir boyut kazandırmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede İngiltere ve Fransa egemenlik alanlarını şu şekilde belirlemiştir; Suriye ve Lübnan, Fransa mandasına verilirken Ürdün, Irak ve Filistin ise İngiltere'nin mandasına verilmiştir. Böylece Orta Doğu'nun uzun süredir planlanan paylaşım planları nihayetinde uygulamaya konmaya hazırlanmıştır.

Sonuç olarak savaş sırasında ve sonrasında İngiltere ve Fransa tarafından planlanan paylaşımlarla Orta Doğu'nun haritası tamamen değişmiş, bölgede irili ufaklı birçok suni, yani yapay devlet ortaya çıkarılmıştır. Böl, parçala ve yönet ilkesiyle hareket eden emperyalist devletler bölgenin daha kolay idare edilmesini sağlamak ve ilerde Orta Doğu'dan büyük bir gücün çıkmasını önlemek için bu yola başvurmuştur¹⁵². Başka bir ifadeyle Emperyalist ülkelerin politikalarına göre, bu ülkelerin egemenliğine imkan sağlayacak mümkün olduğu kadar çok parçaya ayrılmış zayıf ve birbirinden kopuk prensliklerden oluşan Arap devletleri kurulmalıdır¹⁵³. Bu politikalar sonucu Orta Doğu'da kurulan devletler kurulmaz sınır ve azınlık problemleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu da Orta Doğu'da kurulan devletlerin başarısızlığına zemin hazırlamıştır.

2.4.1. Suriye

2.4.1.1. Suriye'de Manda Düzeninin Oluşumuna Etki Eden Gelişmeler

---

¹⁵² Ataöv, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁵³ Arı, *a.g.e.*, s. 69.

Osmanlı, Suriye topraklarını Yavuz Sultan Selim tarafından 1516'da gerçekleştirilen Mercidabık savaşıyla topraklarına katmıştır. Osmanlı'nın bu ülkedeki egemenliği 1918'e kadar yaklaşık dört yüzyıl sürmüştür¹⁵⁴. Bu süre zarfında Osmanlı yönetimi altında görece istikrarlı olan bu bölgede Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgenin dinamiklerini etkileyen ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Suriye topraklarındaki yaklaşık dört yüz senelik Osmanlı egemenliği sona ermiş, onun yerini Fransa almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 ile MC'nin Fransa'ya Suriye üzerinde mandaterlik yetkisi verdiği 1922'ye kadar geçen zaman diliminde yaşanan gelişmeler, Suriye ve bölge halklarının geleceğini önemli oranda etkilemiştir¹⁵⁵.

Fransa'nın Suriye topraklarını mandası altına alma sürecinin genellikle Sykes-Picot Protokolü ile 1916'da başladığı varsayılır. Ancak Fransızların Suriye'deki talepleri XIX. yüzyılda çok sayıda hastane, ruhban okulu ve yetimhane vasıtasıyla başlamıştır¹⁵⁶. Bu çerçevede Fransa misyoner kurumlarının faaliyetlerini kullanarak, bölgede idari ve siyasi dönüşüm taleplerine öncülük etmiştir. Fransızların bu yöndeki faaliyetleri Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle bölge üzerinde hak iddia etmelerinin alt yapısını oluşturmuştur.

İngilizler, Birinci Dünya Savaşı sırasında bir yandan Suriye topraklarını Şerif Hüseyin'e vaat ederken, öte yandan aynı bölgeyi müttefiki Fransa'ya bırakmıştır. Bu nedenle savaştan sonra Suriye toprakları üzerinde birçok aktörün aynı anda egemen olmaya çalıştığı görülmüştür.

Babası Şerif Hüseyin adına başkenti Şam olan bir Arap Krallığı kurmak isteyen Faysal 1918'in Ekim ayında kuvvetlerini harekete geçirerek Şam'a girmiştir. Böylece Suriye'nin yaklaşık iki yıl süren fiili bağımsızlık süreci Faysal liderliğinde başlamıştır. Fakat bu dönemde Suriye'nin en önemli şehirleri olan Şam ve Halep'te İngiliz kuvvetleri, Beyrut'ta ise Fransız kuvvetleri bulunmaktaydı. Böylece Sykes-Picot Protokolü ve ondan sonraki gelişmelerde Fransa'nın

---

¹⁵⁴ Arı, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁵⁵ Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", Ankara: *Bilgi /Kış*, 2009, s. 138.

¹⁵⁶ Abdüllatif Çeviker, Halil Küçükbiltekin, "Fransız Mandası Döneminde Suriye'nin Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle Ticari İlişkileri", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2011, s. 3.

kontrolüne bırakılan Suriye’de 1918 yılının sonlarına doğru bir taraftan Faysal komutasındaki Arap kuvvetleri, bir taraftan İngiliz kuvvetleri, öteki tarafta ise Fransız kuvvetleri etkili olmaktadır. Faysal, Fransa ve İngiltere’yi, Suriye’nin bir bütün olarak bağımsız bırakılması yönünde ikna etmeye çalışmış olsa da başarılı olamamıştır. Fransa, Sykes-Picot Protokolü ile kendisine bırakılan Suriye ve Lübnan’dan vazgeçmek istememiştir. İngiltere ise, Sykes-Picot Protokolü gereği Suriye’deki kuvvetlerini geri çekerek bölgeyi Fransa’nın kontrolüne bırakmıştır.

İngiltere ile Fransa aralarındaki paylaşım planlarını yürürlüğe koyarken müttefikleri ABD’yi karşılına almak istemiyordu. Bu nedenle, ABD Başkanı Wilson’un İttifak Devletleri’nden kalan toprakların sömürge haline getirilmemesi yönündeki talepleri dikkate alınarak sömürgeciliğin farklı bir versiyonu olan manda yönetimi sistemi geliştirilmiştir. Böylece İngiltere ve Fransa hem işgal ettikleri toprakları kendi kontrollerinde tutmaya devam ediyor, hem de ABD’yi karşılına almıyordu.

İngiltere ve Fransa’nın bölgeye yönelik bu emperyalist tutumları, Savaş sırasında toprak ve bağımsızlık sözü verilen bölge halkının tepkisini çekmiştir. Bu nedenle Hicaz temsilcisi olarak Paris Barış Konferansı’na katılan Faysal, Wilson’un savunduğu halkların kendi kaderini tayin etme ilkesinin Suriye ve Lübnan’a uygulanmasını talep etmiştir. Bu kapsamda Faysal, söz konusu bölgelerde yaşayanların siyasi taleplerini öğrenmek için bölgede uluslararası bir komisyonun çalışmasını önermiştir. İngiliz ve Fransızların hoşuna gitmeyen bu öneri ABD’nin desteğiyle kabul edilmiş ve bölgeye Fransız, İngiliz, İtalyan ve Amerikalılardan oluşan bir heyetin gönderilmesi kabul edilmiştir. Ancak komisyon kurulduktan sonra ABD’li üyeler dışındaki diğer üyeler komisyondan çekilerek, komisyonun kendi çıkarlarıyla çelişecek kararlar almasının önüne geçmeye çalışmıştır.

Bölge halkının siyasi taleplerini öğrenmek için kurulan komisyonda tek başına kalan Amerikalı üyeler Henry King ve Charles Crane bütün zorluklara rağmen bölgeye giderek araştırmalarını tamamlamıştır¹⁵⁷.

Henry King ve Charles Crane’nin araştırmaları sonucunda bölge halkının manda yönetimine karşı olup Faysal’ın krallığında tam bağımsızlıktan yana

---

¹⁵⁷ Turan, *a.g.e.*, s. 110.

oldukları görülmüştür. Herhangi bir dış müdahale talebi olmayan halk, bir dış müdahalenin zorunlu olması durumunda da bu müdahalenin geçici ve kısa süreli olması şartıyla ABD veya İngiltere'den gelmesini talep ediyordu. Bölgeye bir Fransız müdahalesi halk tarafından kesinlikle talep edilmemekteydi.

ABD'li yetkililer tarafından, bölge halkının gerçek taleplerini yansıtan King-Crane Komisyonu'nun önerileri, ABD'nin kendi kıtasına dönmesiyle uygulama alanı bulamamıştır. Böylece İngiltere ve Fransa bölgenin kaderini etkileyen daha önceki gelişmelerde olduğu gibi yine bölge halkının taleplerini kaile almadan King-Crane Komisyonu'nun ortaya koyduğu sonuçları hiçe sayarak bölgeye yönelik politikalarını yürütmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin savaş boyunca Araplara vaat ettiğinin aksine, Suriye topraklarında müttefiki Fransa'yla birlikte emperyalist amaçlarla politikalar geliştirmesi bölge halkının tepkisini çekmiştir. Bölge halkının bu yöndeki tepkisiyle, 1919'da Lübnanlı ve Filistinli delegelerin de katılımıyla toplanan Suriye Genel Kongresi Balfour Deklarasyonu, Sykes-Picot Protokolü ve manda yönetimini ret ederek Faysal'ın krallığında Büyük Suriye projesinin gerçekleştirilmesini talep etmiştir¹⁵⁸.

İngiltere ve Fransa, kendi inisiyatifleri dışında gelişen ve kendi çıkarlarıyla örtüşmeyen bu talebi kabul etmemiştir. King-Crane Komisyonu ve Suriye Genel Kongresi'nin kararları İngiltere ve Fransa tarafından hiçe sayılınca, bölgenin yerel aktörleri daha da radikalleşerek 8 Mart 1920'de toplanan Suriye Genel Kongresi'nde Faysal'ın liderliğinde Filistin, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan, Birleşik Arap Krallığını ilan etmiştir. İngiltere ve Fransa Suriye Genel Kongresi'nde alınan bağımsızlık kararına şiddetle karşı çıkarak, bölgedeki emellerini gerçekleştirmek için harekete geçmiştir. Bu çerçevede öncelikle Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda, MC şemsiyesi altında manda sistemi hayata geçirilmiştir¹⁵⁹. Bu konferansta alınan kararlar Lübnan'ın da dahil olduğu Suriye toprakları üzerinde Fransa'nın manda yönetimi, Irak, Ürdün ve Filistin toprakları üzerinde ise İngiltere'nin manda yönetimi kabul edilmiştir. Alınan bu kararlarla İngiltere ve Fransa'nın dünya barışını koruma misyonuyla kurulan MC'yi kendi çıkarları için

---

¹⁵⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁵⁹ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 15.

kullandığı görülmüştür. Bölge halkının taleplerinin hiçbir şekilde yansımadağı bu kararlar, 5 Mayıs 1920’de kamuoyuna açıklanmıştır¹⁶⁰.

San Remo Konferansı’ndan sonra Fransa, Faysal’a bu konferansta kararlaştırılan manda yönetimini kabul etmesi için bir ultiatom vermiştir. Fransa’nın talepleri Faysal tarafından kabul edilmeyince Beyrut’ta bulunan Fransız ordusu Temmuz 1920’de Fransız General Henri Gouraud’nun komutasında, Şam’a doğru harekete geçmiştir. Zayıf bir direnişten sonra Fransız kuvvetleri 25 Temmuz 1920’de Şam’a girmiştir. Bu tarihten sonra Fransa’nın Suriye’de başlayan manda yönetimi 1922’de MC tarafından da onaylanmıştır¹⁶¹. Böylece Arap krallığının sonu getirilmiş, Suriye’de 1946’ya kadar sürecek olan Fransız mandası başlamıştır.

Faysal, Fransız işgaline karşı İngiltere’den destek talep etti. Ancak İngiltere Faysal’a, müttefiki olan Fransa ile mücadele etmek yerine, Irak krallığını teklif etti¹⁶². Bu nedenle Faysal Suriye’yi terk etmiştir. Böylece Faysal’ın yönetiminde kurulmaya çalışılan Suriye Krallığı’nın ömrü de çok kısa süreli olmuştur.

Arap milliyetçiliğiyle hareket eden Faysal’ın kurduğu Suriye Krallığı’nın çok kısa süreli olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki İngiltere ve Fransa’nın kuzeydeki Rus nüfuzunun Orta Doğu’ya yayılmasını önlemek ve bölgedeki petrol çıkarlarını korumak istemesidir. İkincisi ise, Siyonizm ve Filistin’deki Yahudi amaçlarıdır. İngiltere 1917’de Belfour Deklarasyonu’yla Siyonistlere Filistin’de “milli bir yurt” vaat etmişti¹⁶³. Bu bağlamda Faysal liderliğinde kurulan Suriye Krallığı’nın, Filistin’i kapsamaması, Siyonistler tarafından İngiltere’ye ciddi bir baskı yapılmasına neden olmuştur. Faysal liderliğinde kurulan Arap Krallığı’nın çok kısa ömürlü olmasının diğere bir nedeni de, Fransızların Orta Doğu’da bir güç olarak kalmaktaki kararlılıklarıydı¹⁶⁴.

Osmanlı’nın yaklaşık 400 sene nispeten istikrar içinde yönettiği Suriye ve Irak, İngiltere ve Fransa tarafından sözde kurtarılmış ve özgürleştirilmişken; manda yönetimi söylemi kullanılarak kendi yönetimleri altına sokulmuştur. Bu yapılırken

---

¹⁶⁰ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁶¹ Yusuf Kodaz, “ Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu (9 Eylül 1936)” , Ankara: *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 35, Sayı 59, (2016), s. 213.

¹⁶² Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 163.

¹⁶³ Okur, *a.g.m.*, s. 4.

¹⁶⁴ Okur, *a.g.m.*, s. 4.

de bu bölgede yaşayan halkların kendi kendini yönetmeye yeterli olmadıkları ileri sürülmüştür. Ancak Fransa, işgalin hukuki zemini hazırladıktan sonra, bölge halkına kendi kendini yönetme şansı vermeden, Suriye topraklarını halkın direnişine rağmen işgal etmiştir.

2.4.1.2. Suriye’de Fransız Manda Yönetimi

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiltere ve Fransa’nın, Orta Doğu’da genel olarak ortak hareket ettiği görülse de, aslında bu iki devlet bölgede müttefik oldukları kadar, aynı zamanda birbirleriyle rekabet halinde olan iki devlettir. Orta Doğu’nun bu iki ülke arasında Sykes-Picot Protokolü ile nüfuz alanlarına bölünme süreci, San Remo Konferansı’yla tamamlanmıştır. Ancak bu gelişmelerin Orta Doğu’daki İngiliz- Fransız rekabetini sona erdirmeyeceği görülmüştür. Bölgedeki İngiliz-Fransız çekişmesi Fransa’nın Suriye ile ilgili politikalarını belirlerken dikkate aldığı temel etkenlerden biri olmuştur.

Fransa, Suriye’de mandaterlik faaliyetini yürütürken, bir yandan İngilizlerin Arap milliyetçiliğini kendilerine karşı kullanabileceğinden endişe etmekte, diğer yandan da Suriye’de alevlenebilecek milliyetçilik ateşinin Kuzey Afrika’daki sömürgelerine sıçramasından endişe etmekteydi¹⁶⁵. Bu nedenle Fransa, Suriye’yi yönetmeye başladığı ilk zamanlardan itibaren bu ülkedeki konumunu güçlendirmek için kendisine karşı güçlü bir Arap milliyetçilik hareketinin çıkmasını önlemeye çalışmıştır. Bu amaçla bölgedeki din, mezhep ve etnik farklılıkları çıkarları doğrultusunda kullanmış, buna yönelik politikalar geliştirmiştir.

Fransa’nın bu endişeler çerçevesinde şekillenen Suriye politikası ülkede bulunan azınlıklar üzerinden şekillenmiştir. Bu çerçevede Fransa’nın Suriye’de uyguladığı ilk politikalardan biri böl ve yönet olmuştur¹⁶⁶. Suriye’deki manda yönetimini güçlendirmek isteyen Fransa, bölge halkının Arap milliyetçiliği çerçevesinde kendisine karşı birleşmesini önlemeye çalışmıştır. Fransa azınlıkları devlet yönetiminde ve ordu içerisinde güçlendirerek nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünnilere karşı azınlıkları desteklemiştir. Fransa, Suriye’de bulunan azınlıklara yönelik politikalar geliştirirken hem onların siyasi taleplerini yerine getirerek

¹⁶⁵ Okur, *a.g.m.*, s. 4.

¹⁶⁶ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 16.

sempatilerini kazanmaya çalışıyor, hem de Suriye toplumunun kendisine karşı birleşmelerini önlüyordu¹⁶⁷. Fransa bunu, Desantralizasyon (yerelleşme) çerçevesinde merkezi yönetimin yetki ve sorumluluklarını taşra birimlerine dağıtan bir yaklaşımla sağlıyordu¹⁶⁸. Fransa bu politikanın bir sonucu olarak, Suriye’yi; Lübnan’da Büyük Lübnan Devleti, Lazkiye ve çevresinde Aleviler Devleti, Cebel-i Druz’da Dürzi Devleti, Hatay’da Özerk İskenderun Sancağı, Suriye’nin diğer kesimlerinde ise Şam ve Halep Devletleri olmak üzere altı idari bölgeye ayırmıştır¹⁶⁹. Fransa bu tutumuyla, heterojen özelliklere sahip Suriye nüfusunun farklılıklarını ön plana çıkararak bu toplumun kendisine karşı birleşmesini önlemeye çalışmıştır. Ayrıca Fransa’nın bu yolla homojen nitelikli Arap nüfusunu da Halep ve Şam devletlerine ayırdığı görülmektedir. Fransa’nın Suriye’de bu şekilde politika geliştirmesi, Arap milliyetçiliğini zayıflatmış, kendi konumunu güçlendirmiştir¹⁷⁰.

Fransa, Suriye’deki manda yönetiminin ilk zamanlarında, Suriye nüfusunun özellikle dini ve mezhepsel farklılıklarını ön plana çıkararak, büyük oranda aynı etnik yapıya sahip bu toplumun Arap milliyetçiliğiyle kendisine karşı hareket etmesini önlemeye çalışmıştır. Bu kapsamda Dürzilerin yoğun olarak yaşadıkları Cebel-i Dürzi bölgesinin yönetimi Dürzilere verilmiş, Suriye’deki en büyük mezhepsel azınlık olan Alevi nüfusun toplandığı Kuzey sahili ve Cebel-i Nusayri’ye bölgesi de Lazkiye devletinin çatısı altında birleştirilmiştir. Ayrıca Fransa’nın Suriye mandasına dahil olan Lübnan’da Fransa tarafından bir Hıristiyan devleti kurulmuş ve bölgede ezici çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Beka, Beyrut, Trablusşam, Tire, Sayda ve batıdaki sahil bölgelerini içine alan topraklar da bu Hıristiyan devletinin sınırları içine dahil edilmiştir.

Fransa tarafından belirlenen Lübnan sınırı, bölgenin kendi demografik ve sosyal gerçeklerine göre değil, sömürgeci ülkenin ekonomik ve siyasi çıkarlarına göre belirlenmiştir. Fransa’nın Suriye’de izlemiş olduğu bölme ve parçalama

---

¹⁶⁷ Çeviker, Küçükbiltekin, *a.g.m.*, s. 4.

¹⁶⁸ Levent Özmüş, “Desantralizasyon (Yerelleşme) ve Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı”, Ankara: *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 28 Mart - 1 Nisan 2005, s. 1.

¹⁶⁹ Ömer Osman Umar, “Suriye’de Fransız Emperyalizmi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2002, s. 301.

¹⁷⁰ Okur, *a.g.m.*, s. 141.

siyaseti, sömürgecilerin sınırlar belirlenirken coğrafya üzerinde yaşayan toplumların istek ve beklentilerini değil, kendi hedef ve çıkarlarını önceleyen yaklaşımlarının tipik bir örneğini teşkil etmiştir¹⁷¹.

Fransızlar, Suriye’de Manda yönetiminin sonuna kadar, yerel otonomi taleplerini desteklemeyi sürdürmüştür. Fransa’nın böyle bir politika izlemesinin sebepleri arasında Suriye milliyetçiliğine dayalı daha büyük arzuların önüne geçilmesi ihtiyacının yanı sıra, bölgenin küçük siyasi birimlere ayrılmasıyla grupları birbirlerine karşı oynamanın, ödüllendirmenin ya da cezalandırmanın kolaylaşması da yer almaktadır¹⁷². Suriye’nin heterojen bir yapıya sahip olan nüfusunun farklı unsurları ön plana çıkarılarak oluşturulan bu yapılanma sadece Fransa mandası sürecinde değil daha sonraki süreçlerde de bu ülkenin iç yapısını oldukça karmaşık hale getirmiştir.

Fransa, Suriye’de oluşturduğu bu küçük devletleri Beyrut’taki Fransız Yüksek Komiseri’ne bağlı olarak çalışan yerel hükümetler vasıtasıyla yönetmiştir¹⁷³. Başka bir ifade ile Fransa, Suriye’de kurduğu devletlerin idari organizasyonu genel olarak manda ajanlarının desteği ile yerli yönetim ve manda servislerince yapmıştır¹⁷⁴. Böylece manda yönetiminin temsilcisi olan Fransız Yüksek Komiseri bu idari yapılar üzerinde doğrudan kontrol sağlayabilmiştir. Ayrıca kurulan bu küçük devletlerin ulaşım ve haberleşme ağlarının yanı sıra güvenlik hizmetleri de doğrudan Fransız Yüksek Komiserliği’ne bağlı bulunmaktaydı. Fransa bu ülkelerdeki birçok faaliyeti doğrudan kendisine bağlayarak, bu idari yapılarda kendi aleyhine ortaya çıkabilecek gelişmeleri ortaya çıkmadan yok etmeyi amaçlamıştır.

Suriye’deki Fransız manda yönetimi 1920’den İkinci Dünya Savaşı’na kadar bazı direniş ve ayaklanmalarla karşılaşmasına rağmen ciddi bir sorunla karşılaşmadan devam etmiştir. Bununla birlikte Suriye’de Fransız mandasının ilk yıllarından itibaren, Sünni Müslüman Arap nüfusunun bağımsızlık talepleri giderek artmıştır. Fransa, bu istekler karşısında 1922’de Halep, Şam ve Alevi

---

¹⁷¹ Mesut Özcan, *Sorunlu Miras Irak*, İstanbul: Küre Yayınları, 2003, s. 47.

¹⁷² Mehmet Akif Okur, *a.g.m.*, s. 142.

¹⁷³ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁷⁴ Umar, *a.g.m.*, s. 302.

Devletlerinden oluşan bir Suriye federasyonu kurdu¹⁷⁵. Ancak kurulan bu federasyonun ömrü çok uzun süreli olmamıştır. Federasyon 1925 yılında dağılmıştır. Şam, Halep ve özerk İskenderun Sancağını da içine alan Suriye Devleti devam ederken, Alevi Devleti tekrar ayrı bir birim olarak kurmuştur¹⁷⁶. Fransızların kurduğu bu Suriye Devletine 1942 yılında Alevi ve Cebel el- Dürzi Devletlerinin katılması ile bugünkü Suriye Devleti oluşmuştur¹⁷⁷.

Bundan sonraki süreçte Avrupa'da meydana gelen bazı gelişmeler Fransa'nın, kontrolünde bulunan birimlere fazla yoğunlaşamamasına neden oldu. İki savaş arası dönemde Nazi Partisi'nin Almanya'da iktidara gelmesiyle Avrupa'da dengelerin tekrar değişmesi, doğrudan veya dolaylı olarak dünyanın geri kalan birçok bölgesini etkilemiştir. Bu çerçevede Almanya'yı kendisine karşı ciddi bir tehlike olarak gören Fransa, dikkatini Avrupa'ya çevirerek Suriye'de artan bağımsızlık taleplerine taviz vermek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda 1936 yılında Fransa ile Suriye arasında imzalanan bir antlaşma (İstiklal Antlaşması); manda yönetiminin sona erdirilmesini, Suriye'nin 3 yıl içinde bağımsızlığını kazanmasını, Fransa ile Suriye'nin askeri bir ittifak kurmalarını, Fransa'nın Suriye'de iki Havva üssü kurmasını, Fransa'ya alevi ve Dürzi bölgelerinde 5 yıl boyunca asker bulundurma hakkı verilmesini ve Alevi ile Dürzi devletlerinin Suriye'ye katılmasını öngörmekteydi¹⁷⁸.

Fransa bu süreçte Lübnan'ın Suriye'ye katılmasının önünü almak ve bu ülkenin bağımsızlığını garantilemek için benzer bir antlaşma ile Lübnan'da da bağımsız bir devlet kurulacağını taahhüt etmiştir. Ancak bu antlaşma Suriye Meclisi tarafından onaylanmış olmasına rağmen Fransa Meclisi, Lübnan ve Suriye'ye verdiği bağımsızlık taahhüdünü mandası altındaki diğer bölgelere de olumsuz örnek teşkil edeceği için onaylamamıştır¹⁷⁹. Bu nedenle Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraya kalmıştır. Dolayısıyla Suriye İkinci Dünya Savaşı sürecine Fransa'nın manda yönetiminde girmiştir.

---

¹⁷⁵ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁷⁶ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁷⁷ Umar, *a.g.m.*, s. 302.

¹⁷⁸ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁷⁹ Kodaz, *a.g.m.*, s. 213.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Suriye'nin Sünni nüfusu, Fransa ve İngiltere'ye karşı bir güvensizlik duymaktaydı. Bu bağlamda Suriye'deki Sünni Arap nüfus, Fransa'yı Birinci Dünya Savaşı sırasında Araplara verilen sözleri yerine getirmemesi, Lübnan ve İskenderun sancağının Suriye'den koparılması, 1936 antlaşmasının onaylanmaması ve manda yönetiminin devam ettirilmesinden sorumlu tutarken İngiltere'yi ise verdiği sözleri tutmamaktan ve Siyonizm'in Filistin'de bir Yahudi devleti kurmasını desteklemesinden dolayı sorumlu tutmaktaydı¹⁸⁰. Bu şartlar altında İngiltere ve Fransa'nın yönetiminde bulunan Sünni Arap milliyetçileri arasında Nazi Almanya'sına destek artmaktaydı.

Almanya'nın 14 Haziran 1940'ta Fransa'yı işgal etmesinin ardından Fransa'da Almanya'ya bağlı olarak Vichy Hükümeti kuruldu. Bunun doğal bir sonucu olarak, Fransa'nın manda yönetiminde bulunan Suriye de bir süreliğine Almanya kontrolündeki Vichy Fransa'sının kontrolüne girmiştir. İngiltere Almanya'nın Suriye'de etkili olmasını kontrolündeki bölgeler için bir tehdit olarak algıladığı için 1941'de Suriye'yi işgal ederek bu ülkedeki Vichy Fransa'sının yönetimine son verdi. İngiltere, Suriye'de yönetimi ele geçirdikten sonra bu ülkeyi savaşın sonuna kadar diasporada oluşan özgür Fransa yönetimiyle beraber yönetti. 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Suriye ve Lübnan kısa bir süreliğine tekrar Fransa'nın manda yönetimine girmiştir.

MC'nin Suriye'deki Fransız mandasını kabul ettiği belgede, manda yönetiminin geçici bir yönetim olacağı belirtilmekteydi. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye'de tekrar başlayan Fransız manda yönetimi uluslararası konjonktürdeki değişimden dolayı meşruiyetini yitirmiştir. Buna rağmen Fransa'nın Suriye'den ayrılmak istememesi ona karşı uluslararası baskıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca MC mandacı devletin kendi çıkarlarını kollamaması gerektiğini ifade ederek Fransa'ya önemli kısıtlamalar getirmiştir. Bu nedenle başından beri istikrarsız ve kırılğan bir yapıya sahip olan bu yönetim sistemi İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra uluslararası baskıların da etkisiyle sona ermiştir.

---

¹⁸⁰ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 20.

2.4.2. Irak

2.4.2.1. Irak'ta İngiliz Manda Yönetimi

Günümüzde Irak olarak bilinen Mezopotamya kadim dönemlerden beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bölgede Osmanlı hakimiyeti ise kademeli bir şekilde gelişmiştir. Osmanlı, Yavuz Sultan Selim döneminde Çaldıran Seferiyle 1516'da Musul'u topraklarına katmış, daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534'teki Bağdat Seferi'yle de Mezopotamya yani Irak tamamen Osmanlı'nın egemenliğine girmiştir¹⁸¹.

Mezopotamya toprakları Fırat ve Dicle nehrinin oluşturduğu bereketli hilali sınırlarında barındırdığı için en eski çağlardan beri sürekli dışarıdan göç almıştır. Bu nedenle günümüzde bölgede birçok etnik ve dini azınlık bulunmaktadır. Heterojen bir yapıya sahip olan Irak toplumu etnik açıdan Araplar (%67), Kürtler (%17), Türkmenler (%10), Asuriler (%5) ve diğerlerinden (%1) meydana gelirken; dini ve mezhepsel açıdan ise Şiiler (%60-65), Sünniler (%32-35) ve diğerleri (Hıristiyanlar, Yezidiler ve Yahudiler) olmak üzere geniş bir yelpazeyi içinde barındırmaktadır¹⁸². Toplumun bu farklılıkları XIX. yüzyıldan günümüze kadar emperyalist güçler için bir araç olarak kullanılmıştır.

Mezopotamya nüfusunun %80-90'ının kırsalda yaşaması ve bu halkların çok büyük bir kısmının göçebe veya yarı göçebe olarak hayatını sürdürmesi, Osmanlı'nın bu bölgede merkezi otoriteyi sağlamasını güçleştirmiştir. Halkın Arap ve Kürt aşiret ve kabileler şeklinde örgütlenmesi ve bu kurumların merkezi otorite ile mücadeleye girişmeleri Irak'ta merkezi otoritenin kurulmasında en büyük engellerden biri olmuştur¹⁸³. Irak'ın sosyal, iktisadi ve siyasi yapısına damgasını vuran aşiret ve kabile yapısı nedeniyle Osmanlı burada etkin bir merkezi yönetim kuramamıştır.

Kadim dönemlerde sulak ve bereketli toprakları için ilgi odağı olan Mezopotamya XIX. yüzyıldan itibaren batılı güçlerin de dikkatini çekmeye

---

¹⁸¹ Kemal, *a.g.m.*, s. 645.

¹⁸² İsmail Şahin vd., ‘‘ Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları’’, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, Kış 2014, s. 106.

¹⁸³ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 115.

başlamıştır. Bu bağlamda İngiltere'nin Basra'ya yönelik ilgisinin XIX. yüzyılda Irak'a doğru genişlediği görülmüştür. Bölgeye yönelik İngiliz politikaları başlangıçta ekonomik ve stratejik çıkarlar ekseninde belirlenirken bu politikalar zamanla genişleyerek dini, siyasi ve askeri bir boyut kazanmıştır.

İngiliz İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıldaki Orta Doğu politikasının odak noktası Hint ticaret yolunun güvenliği üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle Almanya'nın, XX. yüzyılın başlarında Berlin-Bağdat demir yolu projesi ile Hindistan'a uzanan İngiliz İmparatorluk yolunu tehdit etmesi İngilizlerin Irak'ı ele geçirme isteğini arttırmıştır. Ayrıca XX. yüzyılda petrolün bir enerji kaynağı olarak kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, İngiltere'nin Orta Doğu'daki çıkarlarına petrol da eklenmiştir. Nitekim Gertrude L. Bell, Kraliyet hükümeti için Mezopotamya ile ilgili hazırladığı raporunda; “Abadan rafinesini korumak İngiliz gücünün birinci görevi olmalıdır.” diyerek İngiltere için Orta Doğu'nun ve petrolün önemini vurgulamıştır¹⁸⁴. Bu bağlamda İngiltere'nin XIX. ve XX. yüzyıllardaki Orta Doğu politikalarının Hint İmparatorluk yolunun güvenliği ve petrol çıkarları çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Bu nedenle İngiltere, Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak için bölgeyi Rus ve Alman yayılmasına karşı korumaya çalışmıştır.

XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı Hint ticaret yolu için Rusya'ya karşı bir tampon işlevi görmüştür. Ancak Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte İngiltere bölgede Osmanlı'nın yerini alacak yeni bir tampon ülkeye ihtiyaç duymuştur. Bu çerçevede Fransa ile işbirliğine girilerek Anadolu'nun güneyi ile Mezopotamya'nın kuzeyini Skes-Picot Antlaşmasıyla Fransa'ya bırakmıştır.

Bu öncelikler çerçevesinde şekillen İngiliz politikasının kilit noktası Mezopotamya'dır. Nitekim İtilaf Devletleri'nin 5 Kasım 1914'te Osmanlı'ya savaş ilân ettikleri günün ertesi sabahı İngiliz askerleri Şattülarap'ın¹⁸⁵ ağzındaki Fâv mevkisini ele geçirmiştir¹⁸⁶. İngilizlerin bu saldırısı Irak Cephesi'nin başlangıcı olmuştur. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılmasından hemen sonra

---

¹⁸⁴ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 106.

¹⁸⁵ Fırat ve Dicle nehirlerinin Basra Körfezi'nden denize dökülmeden önce birleşerek yaklaşık 193 km boyunca aktığı yere verilen addır.

¹⁸⁶ Ali Satan, *Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-1918 İngiltere Devlet Arşivi Raporu*, (Çev. Nilgün Engin), İstanbul: Tarihçi Kitapevi, 2016, s. 10.

İngilizlerin Mezopotamya'nın güneyine saldırması onların bu bölgeye verdikleri değeri açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Irak, San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin manda yönetimine bırakılmadan önce İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. İngiltere, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılmasından hemen sonra 22 Kasım 1914'te Basra üzerinden Irak'ı işgal girişiminde bulunmuştur. İngiltere, Basra'yı işgal ettikten sonra Bağdat'a doğru ilerlemeye başladı. Ancak İngiliz kuvvetleri 22-26 Kasım 1915'de Bağdat'ın 40 km. güneydoğusunda, Selman-ı Pak Muharebesi'nde büyük bir yenilgiye uğrayarak geri çekilmiş ve Kût'ül-Amâre'de savunmaya geçmiştir¹⁸⁷. Osmanlı kuvvetleri Kût'ül-Amâre'de savunmaya geçen İngiliz kuvvetlerini yaklaşık 5 aylık bir kuşatmadan sonra teslim aldı. İngiliz kuvvetlerinin Kût'ül-Amâre'de büyük bir hezimete uğraması bölgede İngiliz ilerlemesini yavaşlatsa da, Bağdat 11 Mart 1917'de İngilizler tarafından işgal edildi. Daha sonra Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra güvenlik gerekçesi bahane edilerek 4 Kasım 1918'de Musul ve Kerkük İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Böylece Irak'ta yüzyıllardır devam eden Osmanlı egemenliği sona ermiş ülke 1920'ye kadar İngilizlerin askeri yönetimine girmiştir.

İngiltere, sosyolojik açıdan bölünmüş ve parçalanmış bu bölgeyi işgal ettiğinde, Osmanlı'nın bu bölgede yaşadığı sorunlara benzer idari sorunlar yaşamıştır. Ancak Irak toplumunun din, mezhep ve etnik açıdan bölünmüş olması İngiltere'nin sadece dezavantajına değil aynı zamanda avantajına da olmuştur. Bu çerçevede Irak'taki etnik ve dini topluluklar, aşiret ve kabileler halinde birbirleriyle mücadele ettiği için merkezi yönetimi zayıflatarak İngilizlerin işini zorlaştırmıştır. Öte yandan bu toplumların birbirleri ile mücadeleye girişmesi onların milli bir bilinçle İngiliz yönetimine karşı hareket etmesini zorlaştırdığından İngilizlerin işi kolaylaşmıştır.

İngiltere Irak'ta yönetimi ele geçirdikten sonra 1920 yılına kadar Hindistan'da uygulamış olduğu doğrudan yönetim prototipini bu ülkede de uygulamaya çalışmıştır. Bu kapsamda yönetim kadrolarının kilit mevkilerine yerel idarecileri değil, İngiliz ve Hintlileri atamıştır¹⁸⁸. Böyle bir yönetim şekli halkın

---

¹⁸⁷ Satan, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁸⁸ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 120.

İngilizlere karşı tepki duymasına neden olmuştur. Nitekim İngilizlerin, Irak'ta adem-i merkezîyetçi Osmanlı sistemi yerine merkezîyetçi bir devlet yapısı getirmeye çalışmaları bölgede asırlar boyunca özerk bir biçimde yaşamış aşiretlerin tepkisini çekmiştir¹⁸⁹. 1920'de San Remo Konferansı'nda Irak'ın İngiliz manda yönetimine bırakılması bu tepkileri arttırmış, 30 Haziran 1920'de İngiliz yönetimine karşı büyük bir isyan başlamıştır. Bütün farklılıklarına rağmen Sünniler, Şiiiler ve Kürtler bu isyana destek vermiştir. Irak toplumunun büyük bir kısmının ortak hareket etmesiyle İngilizlerin isyanı bastırması zorlaşmıştır. Nitekim İngilizler isyanı ancak 1921'in Şubat'ında bastırabilmiştir.

Albay T.E. Lawrence'nin Ağustos 1920'de London Sunday Times'a yazdığı mektupta İngiltere'nin 1920 isyanında Irak'ı kontrol altına almadaki başarısızlığı şu şekilde ifade edilmiştir: “yönetimimiz eski Türk yönetiminden çok daha kötü. Türkler 14000 yerel askerle ülkede asayişî sağlayabiliyorken, biz ise uçaklarla, zırhlı araçlarla, hücum potlarıyla ve zırhlı trenlerle birlikte 90000 asker bulunduruyoruz, buna rağmen asayişî sağlayamıyoruz.”¹⁹⁰. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere toplum tarafından meşru kabul edilen otoritelerin yönetimi, meşru kabul edilmeyen otoritelerin yönetiminden çok daha kolay olmaktadır.

18-26 Nisan 1920 tarihli San Remo Konferansı ile İngiltere ve Fransa, aslında Sykes-Picot Protokolü'nü revize ederek onaylamıştır¹⁹¹. Bu konferansla yüzyıllardır Orta Doğu'da etkili olan Osmanlı hakimiyeti sona ermiş onun yerini İngiltere ve Fransa'nın hakimiyetinde ortaya çıkan yapay devletler almıştır. Bu konferansla Mezopotamya'nın kaderini eline alan İngiltere, bu günkü haliyle bildiğimiz Irak devletini kurmak için Osmanlı eyaletleri olan Musul, Bağdat ve Basra'yı bir araya getirerek, Fırat ve Dicle havzasında yeni bir devlet oluşumuna gitmiştir¹⁹². Mezopotamya'nın başlıca vilayetlerini kapsayan bu manda devleti İngiliz çıkarları çerçevesinde yapılmıştır.

---

¹⁸⁹ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 124.

¹⁹⁰ Polk, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁹¹ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 113.

¹⁹² Behçet Kemal Yeşilbursa, “Geçmişten Günümüze Irak Meselesi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Özel Sayı-II, Temmuz 2009, s. 1316.

2.4.2.2. Irak Krallığı

1920 isyanı Irak'ta Hindistan modelinin uygulanmayacağını göstermiştir. Öte yandan İngiliz basını ve halkı Irak'ta verilen insan kayıpları ve isyanın yol açtığı ekonomik zarar üzerinden İngiliz yönetimini ağır bir şekilde eleştirmiştir. Hali hazırda Birinci Dünya Savaşı'nın kayıplarını telafi etmeye çalışan İngiltere, Irak'taki bu isyanla daha kötü bir duruma gelmiştir. Bu nedenle İngiltere hem Irak'taki çıkarlarını korumak hem de Irak'ı yönetmek için ayırdığı bütçeyi düşürmek için Orta Doğu uzmanlarının katılımıyla 12 Mart 1921'de Kahire'de bir konferans düzenlemiştir¹⁹³. Dönemin İngiliz sömürge bakanı olan Winston Churchill'in talebiyle toplanan bu konferans modern Irak'ın oluşumunda kilit öneme sahiptir¹⁹⁴.

Kahire Konferansı'nda çözülmeye çalışılan sorunlar şunlardır: Irak'a yeni bir Arap yönetici belirlemek, Irak'ta İngiliz askerlerin sayısını ve ülkenin yönetim maliyetini azaltmak, Mezopotamya'nın hangi bölgelerinin elde tutulmaya değer olduğunu belirlemek ve manda yönetimi için gelecekteki parasal yardım miktarını hesaplamaktı¹⁹⁵. Bu bağlamda Mezopotamya'nın geleceği konusunda tartışan uzmanlar, Irak için krallık, antlaşma ve anayasa gibi üç önemli noktada anlaştı.

Kahire Konferansı'nda belirlenen çözüm önerileri çerçevesinde Hz. Muhammed'in soyundan gelen Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, 23 Ağustos 1921'de Irak kralı sıfatıyla ülkenin başına geçirilmiştir¹⁹⁶. Böylece ülkenin adı Mezopotamya'dan Irak'a dönüştürülmüştür. İngilizler Faysal'ın krallığını meşrulaştırmak için bir referandum düzenlemiştir. Bu referandum sonucunda Faysal oyların %96'sını alarak krallığını sağlamlaştırmıştır¹⁹⁷. Ancak bu referanduma ülkede nüfus olarak oldukça yüksek bir orana sahip olan Şiiiler ile Kürtler katılmamıştır. Bu yöntemle İngilizler Irak'ı doğrudan yönetemeseler de dolaylı yoldan bölgeyi hakimiyetinde tutmaya devam etmiştir. Ayrıca bu yolla İngilizler Irak'ı yönetmek için harcadığı mali ve askeri kaynakları da azaltmıştır.

---

¹⁹³ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 125.

¹⁹⁴ Polk, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁹⁵ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 125.

¹⁹⁶ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1319.

¹⁹⁷ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1320.

İngilizlerin Irak kralı olarak Faysal'ı seçmelerinin iki nedeni bulunmaktaydı. Faysal Haşimi sülalesinden Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu ve Arap İsyanı'nın komutanıydı. Bu nedenle Faysal hem peygamber suyundan geliyor hem de Arap milliyetçiliğini temsil ediyordu. Dolayısıyla İngilizlere göre Faysal Şii ve Sünniler tarafından kabul görerek, toplumsal desteği arkasına alabilecek potansiyele sahipti.

Faysal, Irak'ta yönetime geldikten sonra Osmanlı'nın Irak'ta uyguladığı atama politikalarına benzer bir şekilde önemli yönetim kadrolarına Sünni Arapları atamıştır. Faysal'ın bu tutumu eğitim ve savunma kurumlarına da yansımış bu kurumlarda Sünni Araplar etkili olmuştur. Bu yolla Faysal, bir yandan devlet kadrolarında Sünnileri baskın bir konuma yükseltirken, diğer yandan da rejimin Araplaşmasını sağlamaya çalışmıştır¹⁹⁸. Pan-Arabist bir tutumla ülkeyi yönetmeye çalışan Faysal'ın bu tutumu Irak'ta günümüze kadar uzanan bazı önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Irak hükümetinin politikaları Sünni-Arap milliyetçiliği üzerinden şekillendiği için Irak kaynaklı vatanseverliğin önü alınmış, Irak kimliği yaratılamamıştır. Bu nedenle Kürtler ve Şiiler devlete tam olarak entegre edilememiştir.

Bu gelişmelerden sonra İngiltere'nin de ısrarlarıyla Irak'ta kısa süre içinde anayasa ve parlamento hayata geçirilmiştir. İngiltere Faysal'ın Irak'ta kontrol edilemeyecek kadar güçlenmesini önlemek için anayasa ve parlamentoyu bir denge mekanizması olarak kullanmak istemiştir. İngilizler bu şekilde sınırsız yetkileri olan bir kralla değil, gücü sınırlandırılmış bir kralla muhatap olacaktı. Bu çerçevede 1924'te yürürlüğe giren anayasa ile parlamentoya kabineyi düşürme yetkisi tanırken, parlamentonun bu gücü krala verilen tüm kanunları onaylamak, genel seçim çağrısı yapmak ve parlamentoyu tatil etme yetkileri ile dengelenmiştir¹⁹⁹. Ayrıca anayasa ile hükümet şekli çift meclisli bir parlamentoya sahip anayasal meşruti monarşi olarak belirlenmiştir²⁰⁰. Irak hükümeti monarşiyi kullanarak siyasi olarak ülke bütünlüğünü sağlamayı amaçlamıştır. Ancak yerel otoriteler yani aşiret temsilcileri parlamentonun güçlü temsilcileri olarak parlamentoda yerlerini alınca

---

¹⁹⁸ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 127.

¹⁹⁹ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 128.

²⁰⁰ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1320.

bu amaç gerçekleştirilememiştir²⁰¹. Bu nedenle ulusal parlamento yerelleşerek Irak toplumsal düzenine uymuştur.

Faysal Arap milliyetçiliği ile hareket ederek Pan Arabizm ideolojisine öncelik verdiği için Irak toplumundan bir millet kurmaya fazla odaklanmamıştır. Bu bağlamda Irak'ta azınlık olan Sünni Araplar, içeriden ziyade dışarıdan onay alarak iktidara gelmiş ve kısa bir süre içinde devleti hem Sünnileştirmiş hem de Araplaştırmıştır²⁰². Faysal'ın bu politikası Irak'ta etnik ve mezhepsel unsurları kapsayan üst bir siyasal kültürün oluşmasının önünü tıkamıştır. Bu nedenle Şii ve Kürtlerin ülke yönetiminde etkili olan Sünni Araplarla dayanışma duygusu gelişmemiştir. Ayrıca iktidarın meşruiyeti Şiiler ve Kürtler tarafından kabul edilmediği için ülkede istikrarlı bir siyasi oluşum gelişmemiştir. Bu durum Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, başarısız bir devlet olmasında rol oynamıştır.

Büyük oranda Şii ve Sünni mezhepsel yapılanmalarının şekillendirdiği Irak toplumunda ortak yurda dayalı (teritoryal) bir ülke yapılanmasından ziyade, yönetimin azınlık Sünni nüfusunu baz alarak hareket etmesi ortak bir üst kimlik oluşturmayı zorlaştırmıştır. Bu gruplar arasında geçmişten beri süre gelen rekabet ve çatışma durumu göz önüne alındığında bu zorluğun nedenleri de açıkça anlaşılmaktadır. Teritoryal bir Irak milleti yaratmak yerine, sayısal olarak azlık olmalarına rağmen Sünni Arap merkezli bir devlet kurma niyeti siyasi olarak diğer grupların rahatsızlığına ve tepkisine yol açmıştır. İngilizlerin dayattığı modern bürokratik devletten dışlanan bu gruplar oluşturulan devlete de, millete de katılmayarak tepkilerini göstermiştir. Bu nedenle Irak yönetimi yerellikten ulusallığa geçemeyerek ortak bağlılığı oluşturacak bütünleşik bir vatan kuramamıştır. Dolayısıyla Sünni Arap yönetim, iktidarı elinde bulundurmak için gereksiz yere enerji harcamak zorunda kalmıştır.

İngiltere, 1920 isyanında Irak halkının kendisine karşı birleşerek hareket ettiğinde ne oranda etkili olabileceğini gördüğü için, toplumdaki bu bölünmüşlüğü teşvik etmiştir. Bu nedenle Irak'ta İngiliz yönetiminde ve sonrasında genellikle birleştirici değil ayrıştırıcı politikalar yürütülmüştür.

---

²⁰¹ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 128.

²⁰² Şahin vd., *a.g.m.*, s. 130.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. IRAK VE SURİYE’NİN BAĞIMSIZLAŞMASI VE SONRASI

İngiltere ve Fransa’nın Irak ve Suriye’de uyguladığı siyasi yapı, siyasi gücün azınlık bir kesimin eline geçmesine neden olduğu için, siyasi güç halk tarafından meşru yollarla paylaştırılamamıştır. Bu nedenle bu ülkeler bağımsızlığını kazandıktan sonra bile İngiltere’nin 1688’de, Fransa’nın 1789’da yaşadığı siyasi devrimleri yaşayamadı²⁰³. Siyasi gelişim sürecini kendi içsel unsurlarıyla tamamlayamayan Irak ve Suriye’de; siyasi haklar yaygınlaşmadı, ekonomik fırsat eşitliği sağlanmadı ve hükümetler vatandaşlarına karşı sorumlu ve duyarlı davranmadı. Bu nedenle siyasi hak ve özgürlüklerin adil bir şekilde uygulandığı ülkelerden farklı olarak, Irak ve Suriye’de ekonomik güven ortamı oluşmamıştır. Dolayısıyla Irak ve Suriye bağımsızlıklarını elde ettikten sonra, siyasi ve ekonomik istikrarsızlığa sürüklenerek başarısız olmuştur.

3.1. Irak

3.1.1. Irak’ın Bağımsızlığını Kazanması

12 Mart 1921’de düzenlenen Kahire Konferansı’nda ele alınan konulardan biri Irak ve İngiltere arasında manda yönetimini düzenleyecek bir antlaşmanın yapılmasıydı. Bu bağlamda 10 Ekim 1922’de İngiltere ile Irak arasında manda yönetiminin önemli hükümlerini kapsayan 20 yıllık bir antlaşma yapıldı. Ancak 20 yıllık bu süre 1923’de imzalanan protokol ile dört yıla indirildi. İngiltere bu antlaşma ile bir taraftan Irak’ı kurup, onu bağımsızlığa doğru sürüklerken, diğer taraftan çıkarlarını teminat altına almıştır.

1924’ten sonra Irak’ta bağımsızlık talepleri artmaya başlamıştır. Bu bağımsızlık talepleri nedeniyle Irak ile İngiltere arasında 13 Ocak 1926’da ve 14 Aralık 1927’de

²⁰³ Acemoğlu, Robinson, *a.g.e.*, s. 22.

iki yeni antlaşma daha imzalandı²⁰⁴. Bu antlaşmalar Irak'ı biraz daha özgürleştirmiş olsa da, Arap milliyetçileri bundan tatmin olmamıştır. Son olarak 30 Haziran 1930'da Irak ile İngiltere arasında 25 yıllık yeni bir antlaşma imzalandı²⁰⁵. Bu antlaşma ile İngiltere Irak'taki çıkarlarını güvence altına alarak bu ülkedeki manda yönetimini sonlandırmayı taahhüt etmiştir. Bu antlaşmaya göre, Irak bağımsızlığını kazandıktan sonra bile İngiltere, Irak'taki askeri ve güvenlik imtiyazlarını devam ettirecekti. İngiltere ise savaş durumunda Irak'a yardım edecekti²⁰⁶. Antlaşma ayrıca, Irak ordusunun yurtdışı eğitim hizmetlerinin yalnızca İngiltere'den karşılanmasını, ihtiyaç duyulan silahların da yine sadece bu ülkeden alınmasını karara bağlıyor ve İngiltere'ye Irak'ta iki hava üssü bulundurma hakkı tanıyordu²⁰⁷. Yine bu antlaşmaya göre İngiliz manda yönetimi 2 yıl içinde sona erecek Irak bağımsız olacaktı. Bu bağlamda Irak 3 Ekim 1932'de bağımsızlığını kazanarak MC'ye üye olmuştur.

Irak görünürde bağımsızlığını kazanmıştı ancak İngiltere'nin Irak'taki imtiyazları Irak'ın bağımsız bir devlet gibi hareket etmesini önlüyordu. Bu nedenle Irak bağımsız bir devlet olduktan sonra bile bir müddet İngiliz çıkarlarına hizmet etmeye devam etmiştir. Buna karşın dış kuvvetlerin Irak'tan çekilmesi ve eşit olmayan antlaşmaların iptal edilmesi konusunda resmi bağımsızlığı gerçek bağımsızlığa dönüştürecek milliyetçi mücadeleler devam etmiştir²⁰⁸.

3.1.2. Irak'ta Darbeler ve Karışıklık Dönemi

Irak'ın 1932'de bağımsızlığını elde etmesinden bir yıl sonra 1933'te Kral Faysal öldü ve onun yerine henüz 21 yaşında olan oğlu Gazi geçti. Babası Faysal'dan daha milliyetçi bir yapıya sahip olan Gazi halk tarafından kabul görmüştür²⁰⁹. Irak'ı İngiliz etkisinden kurtarmak isteyen Gazi, bu amaçla okuma yazma oranı çok düşük olan halkla iletişim kurabilmek için bir radyo istasyonu kurdu ve ordunun sivil işlere daha çok müdahale etmesini sağlamaya çalıştı.

---

²⁰⁴ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1320.

²⁰⁵ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1320.

²⁰⁶ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 129.

²⁰⁷ Şahin vd., *a.g.m.*, s. 129.

²⁰⁸ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, (çev. Selen Y. Kolay), Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2003, s. 403.

²⁰⁹ Polk, *a.g.e.*, s. 104.

Kral Faysal'ın ölümüyle beklenmedik bir şekilde tahta çıkan Gazi ülkedeki kaos ortamının yayılmasını önleyememiştir. Bunun sonucu olarak 29 Ekim 1936'da İngiltere karşıtı olan General Bekir Sıtkı, Yasin Haşimi hükümetine karşı darbe yaparak, yakın arkadaşı Hikmet Süleyman'ı başbakan olarak atamıştır²¹⁰. Bu darbeye birlikte Irak'ta yeni bir dönem başlamış ordu, ülkede siyasetin hakemliğini üstlenerek sık sık darbe yapmaya başlamıştır. Modern Irak'ın tarihinde yaşanan bu ilk darbeden sonra "süngü ile gelen süngü ile gider" sözünün bir yansıması olarak General Bekir Sıtkı yaptığı darbeden sadece on ay sonra başka bir darbeye devrilmiştir²¹¹. Bekir Sıtkı 11 Ağustos 1937'de Musul'da bir suikast sonucu öldürülmüştür. Onun yerine daha ılımlı biri olan Cemil Madfai başbakan olmuştur. Fakat 1938'de ordu içindeki bir grup Madfai'yi görevden uzaklaştırarak, onun yerine İngiltere yanlısı Nuri Said Paşa'yı getirmiştir²¹². Ancak bu sefer de ordu içindeki başka bir grup Mart 1939'da Nuri Said Paşa'yı İngiliz yanlısı olduğu gerekçesiyle iktidardan uzaklaştırmak amacıyla başarısız bir darbe girişiminde bulunmuştur. Fakat bu darbe girişimi sonuç vermemiş Nuri Said Paşa, bir süreliğine daha başbakanlık görevini sürdürmüştür.

Bu süreçte 4 Nisan 1939'da Arap milliyetçisi kimliğiyle ön planda olan Kral Gazi şaibeli bir araba kazasında hayatını kaybetti ve yerine üç yaşındaki oğlu II. Faysal Kral oldu²¹³. Ancak II. Faysal 18 yaşına gelene kadar onun yerine I. Faysal'ın yeğeni Emir Abdullah vasi olarak seçilmiştir.

Irak halkının büyük bir kısmı Kral Gazi'nin ölümünde İngiltere'nin parmağı olduğunu düşünerek krallarının bir cinayete kurban gittiğini düşünmüştür. Bu nedenle Musul'da başlayan gösterilerde bir İngiliz konsolosu öldürülmüştür²¹⁴.

İkinci Dünya Savaşı başladığında büyük güçlerin nüfuz sağlamaya çalıştıkları ülkelerden biri de Irak olmuştur. Bu süreçte Almanya Irak'ta kendi lehine politikalar geliştirecek bir yönetim kurmak isterken, İngiltere ise Irak'ı kendi yanında Almanya'ya karşı savaşa sokmak istemiştir. Bu çerçevede İngiltere Irak'ı kendi yanında İkinci Dünya Savaşı'na sokmak için Irak hükümetine baskı

---

²¹⁰ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1322.

²¹¹ Turan, *a.g.e.*, s. 136.

²¹² Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1322.

²¹³ Turan, *a.g.e.*, s. 136.

²¹⁴ Polk, *a.g.e.*, s. 105.

yapmıştır. Ancak İngilizlerin bu baskıları sonuç vermemiş Irak tarafsızlığını 1943'e kadar devam ettirmiştir.

1939 yılından beri Bağdat'ta sürgünde bulunan Kudüs Müftüsü Hacı Emin Hüseyini ve Raşid Ali'nin etkisiyle Irak'ta İngiltere karşıtlığı artarken Almanya ile yakınlaşma başlamıştır²¹⁵. Bunun üzerine Kral Gazi'nin ölümünden sonra daha da güçlenen İngiliz yanlısı, başbakan Nuri Said, Eylül 1939'da Almanya ile diplomatik ilişkileri kesmiştir. Kral Gazi'nin şaibeli ölümü ve onun ölümünden sonra Irak hükümetinin Almanya aleyhine, İngiltere lehine politikalar geliştirmesi, halkın tepkisini çekmiştir. Bunun üzerine ordunun yoğun baskısı ile Mart 1940'da Nuri Said Paşa istifa etmiş, onun yerine İngiltere karşıtı, Almanya yanlısı olan Raşid Ali Geylani başbakan olmuştur. Ancak Raşid Ali Geylani'nin bu iktidarı çok kısa süreli olmuştur. Raşid Ali Ocak 1941'de gerçekleşen bir darbe nedeniyle yerini General Taha Haşimi'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak Raşid Ali Geylani 3 Nisan 1941'de "Altın Kare" olarak bilinen dört Albay ile birlikte karşı bir darbe yaparak, iktidarı tekrar ele geçirmiştir²¹⁶. Raşid Ali Geylani'nin tekrar iktidara gelmesi üzerine Nuri Said Paşa ve Kral Naibi Abdullah gibi İngiltere yanlıları Ürdün'e kaçmak zorunda kalmıştır.

İngiltere 1941'de Reşid Ali yönetiminden Basra'ya asker göndermesi için talepte bulunmuştur. Bu süreçte Reşid Ali hükümeti İngiltere ile uzlaşmaya çalışmış olsa da Irak'ta İngilizlere karşı büyük bir nefret hakim olduğu için bu uzlaşma girişiminden bir sonuç alınmamıştır. İngiliz karşıtları ülkelerini yarı sömürge durumundan kurtarmak için Mayıs 1941'de başkent Bağdat'ın 80 km uzağında bulunan RAF hava üssüne yönelmiştir. Irak ordusunun Habbaniya'daki bu hava üssünü kuşatmasıyla iki taraf arasında silahlı çatışma çıkmıştır. Bu olaylar esnasında Reşid Ali, İngilizleri yatıştırmak için uzlaşmacı bir tutum takınmış olsa da, Şii cemaatinin başındaki müctehidler ve Kudüs Müftüsü Hacı Emin Hüseyini İngilizlere karşı cihad ilan etmiştir²¹⁷. Bundan sonraki süreçte İngiltere ile bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu gören Raşid Ali ve yandaşları uluslararası destek aramaya başlamıştır. Bu bağlamda Raşid Ali'nin yardım talebini kabul eden

---

²¹⁵ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1323.

²¹⁶ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1323.

²¹⁷ Polk, *a.g.e.*, s. 107.

Almanya, Vichy Hükümeti²¹⁸ yönetiminde olan Fransa ve Suriye'den Irak'a yardım göndermiştir²¹⁹. Bu olaydan sonra İngiltere Irak'ı işgal ederek Reşid Ali hükümetini düşürmüştür. Ayrıca İngiltere, Fransa manda yönetiminde bulunan Suriye ve Lübnan'ı da Irak'a yardım ettikleri gerekçesiyle işgal etmiştir. Savaşın sonuna kadar Irak'ta İngiliz işgali devam ettiği için Reşid Ali ve diğer Alman yanlıları ülkeyi terk ederek Almanya'ya kaçmıştır²²⁰. Reşid Ali ve onun yandaşlarının Almanya'ya kaçmasıyla daha önce Ürdün'e kaçan İngiltere yanlısı Nuri Said Paşa ve Kral Naibi Abdullah Irak'a geri dönmüştür. Ekim 1941'de Nuri Said Paşa tekrardan başbakan oldu. Bu dönemde ülke tekrar İngiliz yandaşlarının eline geçtiği için Irak 16 Ocak 1943'de Almanya, İtalya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir²²¹.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde de Irak'ta istikrar sağlanamamıştır. Bunun nedeni ülkenin İngiliz yanlıları ve karşıtları olarak ikiye ayrılmasıdır. İngilizler Irak'a 1932'de bağımsızlığını vermesine rağmen hala Irak'ta bulunmaktaydı. 1946'da Irak'ın başbakanı olan Tevfik Suveydi İngilizlerden 1930 antlaşmasının yenilenmesini talep etti ve iki ülke arasında 16 Ocak 1948'de Portsmouth'ta eskisinden (1930 antlaşmasından) pek de farklı olmayan yeni bir antlaşma imzalandı²²². Fakat bu yeni antlaşma Irak halkını tatmin etmedi. Bundan dolayı Bağdat'ta İngiltere ve hükümet karşıtı gösteriler düzenlendi ve bu gösteriler sonucunda hükümet 27 Ocak 1948'de istifa etmek zorunda kaldı.

Irak siyasetinin bölünmüşlüğü 1950'lerin başlarında daha da artmıştır. Bu bağlamda Irak siyaseti biri Nuri Said'in başını çektiği İngiltere yanlılarının oluşturduğu muhafazakâr grup, diğeri ise milliyetçilerin ve sosyalistlerin oluşturduğu ikinci grup olmak üzere iki ana guruba ayrılmıştır²²³.

1945 ile 1958 yılları arasındaki dönemde muhalefet yasaklandığı için genellikle Nuri Said'in başkanlığında ve aynı kişilerden oluşan yirmi dört hükümet kurulmuştur. Bu dönemde muhalefet genellikle baskı altında olmasına rağmen

---

²¹⁸ Vichy Hükümeti, İkinci Dünya Savaşı esnasında Fransa'nın Almanya tarafından işgal edilmesinden sonra 1940 yılında Fransa'nın Vichy şehrinde kurulan Alman yanlısı bir hükümettir.

²¹⁹ Polk, *a.g.e.*, s. 107.

²²⁰ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1323.

²²¹ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1323.

²²² Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1324.

²²³ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1324.

Irak'ta sosyalist ve milliyetçi gruplar güçlenmeye başlamıştır. Bu nedenle 1950'li yıllarda Irak'ta SSCB'ye karşı sempati artmıştır.

SSCB'yi ciddi bir tehdit unsuru olarak gören Nuri Said hükümeti 1954'ten itibaren batı ile yakın ilişkileri olan iki komşusu, Türkiye ve İran ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Öte yandan 1955'te SSCB ile ilişkileri kesmiştir²²⁴. Daha sonraki süreçte Irak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da İngiltere'nin rolünü üstlenmeye çalışan ABD'nin teşvikiyle kurulan Bağdat Paktı'na memnuniyetle katılmıştır. Bu pakt, Orta Doğu'da artmaya başlayan Sovyet etkisine karşı İngiltere ve ABD'nin yönlendirmesiyle bölge ülkeleri arasında dayanışmayı arttırmak amacıyla Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere'nin katılımıyla 24 Şubat 1955'te kurulmuştur²²⁵.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Araplar arasında milliyetçilik duygularını artıran gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle 1945 yılında Arap Birliği'nin kurulması Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan'ın tek ülke olarak birleşme düşüncesini gündeme getirmiştir. Ancak tüm bu milliyetçi tutum ve Arap birliği düşüncelerine rağmen 1958–1961 yılları arasında Mısır ve Suriye'nin birleşmesi dışında Arap ülkeleri arasında bir birleşme yaşanmamıştır.

Arap ülkeleri bu dönemde genel olarak bir araya gelerek ortak bir ülke kuramasalar da milliyetçilik XX. yüzyıl boyunca neredeyse tüm Arap ülkelerini etkilemiştir. Bu bağlamda Irak'ta Reşid Ali'nin devrilmesinden sonra hızlı bir yükselişe geçen milliyetçilik ve sosyalist düşünceler meyvelerini vermeye başlamıştır.

Şubat 1958'de Mısır ve Suriye'nin birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurması, Irak ordusunda Tuğgeneral Abdülkerim Kasım ve Albay Abdüsselem Arif gibi milliyetçi askerleri etkilemiştir. Irak ordusunda kilit rütbelerde bulunan ve Kendilerini “Hür Subaylar” olarak tanımlayan bir grup Abdülkerim Kasım ve Abdüsselem Arif'in liderliğinde 14 Temmuz 1958'de darbe yapmıştır²²⁶. Bu kanlı darbede Kral II. Faysal, Prens Abdullah ve Nuri Said öldürülmüştür. Ayrıca bu darbeden sonra Irak'ta krallık devrilmiş, General Abdülkerim Kasım'ın

²²⁴ Polk, *a.g.e.*, s. 120.

²²⁵ Mustafa Bostancı, “Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, 2013, s. 171.

²²⁶ Polk, *a.g.e.*, s. 122.

cumhurbaşkanlığında Cumhuriyet ilan edilmiştir²²⁷. Bu darbeyle Irak'ta 37 yıllık İngiliz etkisi de sona ermiştir. Reşid Ali'nin 1941'de devrilmesinden 1958 yılına kadar doğrudan ya da dolaylı olarak Irak'ın batı emperyalizmine hizmet etmesine neden olan Nuri Said dönemi sona ermiştir. Ayrıca 1932 ile 1958 yılları arasında İngiliz yanlıları ve İngiliz karşıtlarının giriştikleri iktidar mücadelesi ile şekillen Irak siyaseti de tamamen değişmiştir.

Irak'ta İngiliz etkisinde olan krallığın yıkılarak yerine cumhuriyetin kurulması Orta Doğu'daki tüm dengeleri değiştirmiştir. Irak'taki bu darbeden etkilenen Suriye'de de benzer bir askeri darbe yaşanmıştır. Bunun üzerine Orta Doğu ülkelerinin Batı etkisinden çıkarak Sovyet etki alanına girmesinden endişe eden İngiltere ve ABD harekete geçmiştir. Bu bağlamda ABD Lübnan'a askeri müdahalede bulunurken, İngiltere ise Ürdün'deki karışıklığı bahane ederek burayı işgal etmiştir.

1958 darbesinden sonra Irak batı ekseninden çıkarak Sovyet etki alanına girmeye başlamıştır. General Abdülkerim Kasım, SSCB ile ilişkilerini geliştirmek için iktidarda Irak Komünist Partisi'ne yer vermiştir. Ayrıca bu dönemde SSCB ile 28 Şubat 1962'de imzalanan bir antlaşma ile Irak bu ülkeden ekonomik ve askeri yardım almaya başlamıştır²²⁸. Bu süreçte ülkede Baas ve Nasır'ın etkisi de artmaya başlamıştır. Bu nedenle Irak 24 Mart 1959'da Bağdat Paketi'nden çekilmiştir. Irak'ın Bağdat Paketi'nden çekilmesi bu ülkenin eksen değişikliğine gittiğini göstermiştir.

General Abdülkerim Kasım, ülkedeki Arap milliyetçileri ve sosyalistleri memnun eden politikalar yürütmüş olsa da, Irak'a güvenlik ve istikrar getirememiştir. Irak Kürtlerinin Eylül 1961'de başlayan isyanı Abdülkerim Kasım'ın 1963'te iktidardan düşmesine neden olmuştur²²⁹. Kürt isyanı ile iktidarı zayıflayan Kasım, 8 Şubat 1963'te General Abdüsselam Arif ve Baas Partisi'nin işbirliği ile düzenlenen bir darbeyle iktidardan düşmüştür. İktidarı elbirliğiyle ele geçiren Baasçılar ile Arif'in ittifakı 18 Kasım 1963'te bozulmuş, Arif Baas Partisi'ne karşı bir darbe yaparak onları iktidardan uzaklaştırmıştır. Fakat

---

²²⁷ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1325.

²²⁸ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1326.

²²⁹ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1326.

Abdüsselam Arif'in iktidarı da fazla uzun süreli olmamıştır. Arif 13 Nisan 1966'da bir helikopter kazasında hayatını kaybetmiştir.

Abdüsselam Arif'in ölümüyle iktidara gelen kardeşi Abdürrahman Arif abisinden farklı olarak Mısır ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda 1966'da bu iki ülkenin birleşmesini öngören ekonomik ve askeri bir antlaşma yapılmıştır²³⁰. Fakat bu antlaşma hiçbir zaman uygulanamamıştır.

Abdüsselam Arif tarafından iktidardan uzaklaştırılarak etkisizleştirilmeye çalışılan Baas Partisi 17 Temmuz 1968'de bir darbe düzenleyerek iktidarı ele geçirmiştir. Bu darbeden sonra General Ahmet Hasan el-Bekir devlet başkanı olmuştur. Aynı zamanda başbakan, Baas Partisi Genel Sekreteri ve Devrim Komuta Konseyi Başkanı olan Hasan el-Bekir, bu görevini 11 yıl devam ettirmiştir²³¹.

1968 darbesi sadece bir iktidar değişimi değil, aynı zamanda Irak'ı ABD'de işgaline götüren sürecin başlangıcı olmuştur. Nitekim General Ahmet Hasan el-Bekir, Irak'ta devletin en üst makamlarında bulunurken Saddam Hüseyin'i de Devrim Komuta Konseyi Başkan yardımcılığı gibi çok önemli bir göreve getirmiş, daha sonrada iktidarı ona devretmiştir.

Hasan el-Bekir, 1972'de SSCB ile 15 yıllık bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladıktan sonra, aynı yıl Irak petrol şirketlerini millileştirmiştir. Bekir'in bu faaliyetleri Irak halkının Baas Partisine desteğini artırmıştır. Ayrıca Irak, İran'ın Kürtlere verdiği desteği kesmek için İran ile 1975'te Cezayir Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşma ile Irak hükümeti, İran'a Şattularap sınır sorununda taviz vermiş olmasına rağmen bu antlaşma ile hem İran'ın Kürtlere olan desteğini kesmiş hem de 1930'dan beri İran'la gerginlik sebebi olan sınır sorunu çözmüştür.

İran'la sınır sorununun çözülmesini sağlayan Cezayir Antlaşması'nın asıl mimarı 1976'dan beri Hasan el-Bekir iktidarının başbakanlığını yürüten Saddam Hüseyin'dir. Saddam'ın başbakanlığı döneminde Baas Partisi'nde güç tamamen Saddam'ın eline geçmiş ve bu dönemde Baas Partisi devletle bütünleşerek devletin bir aracı haline gelmiştir²³². Daha sonra 16 Temmuz 1979'da General Hasan el-

---

²³⁰ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1326.

²³¹ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1327.

²³² Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1327.

Bekir sağlık sorunları nedeniyle Saddam'ın lehine başkanlıktan çekilmiştir²³³. Böylece Saddam'ın Irak'ta diktatörlüğünü kurma süreci başlamıştır.

1932'den 1979'a kadarki Irak siyasetine karışıklıklar, iktidar mücadeleleri, darbeler, darbe girişimleri, kaos ve dışarıdan müdahaleler damga vurmuştur. Demokrasi kültürünün gelişmediğı Irak siyasetinde yasalar ve kanunlardan ziyade, bireylerin ve siyasi grupların ön plana çıkması ülkede kalıcı bir istikrarın kurulmasını önlemiştir. Bu durum Saddam Hüseyin döneminde de devam etmiştir.

3.1.3. Irak'ta Saddam Hüseyin Dönemi

Saddam Hüseyin Temmuz 1979'da Irak'ın başına gelir gelmez yüz yılın en büyük halk devrimlerinden biri olan İran İslam Devrimi ile yüzleşmek zorunda kalmıştır²³⁴. Bölge ülkeleri için oldukça önemli olan bu gelişme nüfusunun %60'ından fazlası Şii olan Irak'ı ciddi anlamda endişelendirmiştir. Bu nedenle İran ile Cezayir Antlaşması sonucu başlayan iyi ilişkiler dönemi kısa süreli olmuştur. Bu gelişmeyi uzun vadede ülkesi ve iktidarı için bir tehdit unsuru olarak gören Saddam, ABD ve bölge ülkelerinden destek sözü aldıktan sonra 22 Eylül 1980'de İran'a saldırmıştır²³⁵.

Saddam bu savaşın kısa bir süre içerisinde Irak'ın galibiyetiyle sona ereceğini düşünmüştü. Ancak İran ve Irak arasında 1980 ile 1988 yılları arasında yaşanan bu savaş İkinci Dünya Savaşı'ndan bile daha uzun sürmüştür²³⁶. Bunun nedeni her iki ülkenin de petrol ihracatından elde ettikleri kazançla savaşı finanse etmeleri ve bu savaşın bitmesine yönelik ciddi bir uluslararası girişimin olmamasıdır²³⁷. Arap-İsrail savaşları gibi birçok savaşta uluslararası kamuoyu savaşın durdurulması için baskı yaparken, İran-İrak savaşında başta ABD ve İsrail olmak üzere, çoğu devlet savaşın devam etmesini istemiştir. Bu politika neticesinde İran ve Irak'ın bir birini yıpratması sağlanmıştır.

---

²³³ Turan, *a.g.e.*, s. 342.

²³⁴ Turan, *a.g.e.*, s. 346.

²³⁵ Turan, *a.g.e.*, s. 342.

²³⁶ Levis, *a.g.e.*, s. 429.

²³⁷ Levis, *a.g.e.*, s. 430.

22 Eylül 1980'de başlayan savaş her iki ülke içinde yüz binlerce insan kaybına, milyarlarca dolarlık zarara neden olmuştur. Yaklaşık sekiz sene devam eden bu yıpratıcı ve yıkıcı savaştan sonra, 20 Ağustos 1988'de ateşkes ilan edilmiştir²³⁸. Irak, ABD ve Arap ülkelerinden aldığı destekle kendisinin daha avantajlı olduğu bir barış antlaşmasının İran'la imzalanmasını sağlamıştır²³⁹. Ancak aslında bu savaş kazananı olmayan, her iki tarafında ciddi kayıplar verdiği bir savaş olmuştur.

Saddam Hüseyin, İran'a karşı yarım bir zafer kazanmaktan ve dış dünya tarafından onaylanmaktan aldığı cesaretle 1990'nın Ağustos'unda Kuveyt'i işgal ve ilhak etmiştir²⁴⁰.

Saddam'ın Kuveyt'i işgal ederken dile getirdiği en önemli nedenlerden biri bu ülkenin Osmanlı döneminde Basra eyaletinin bir parçası olmasıydı. Tarihi olarak Mezopotamya'nın bir parçası olan bu ülkenin emperyalist İngiltere tarafından Irak'tan gayrimeşru yollarla koparıldığı iddia edilmiştir. Kuveyt'in ilhakı için dile getirilen bu gerekçeyle birlikte Saddam Kuveyt'in zenginliklerini de istiyordu. İran ile yapılan savaş Irak'ı mali olarak zor duruma sokmuştu, Saddam bu zor durumdan kurtulmak için petrol geliri ile zenginleşen Kuveyt'in zenginliklerine göz dikmiştir.

Saddam, Kuveyt'i işgal ederken bölge devletlerinin çoğunun İran-Irak Savaşı'nda olduğu gibi Irak'ı destekleyeceğini veya işgali kabulleneceklerini düşünmüştü. Dış güçlerin ise zorunlu ve etkisiz bir protestodan ileri gidemeyeceklerini hesaplamıştı. Bu bağlamda Saddam, ABD'nin Bağdat Büyükelçisi April Glaspie'nin Irak'ın Kuveyt'e olası bir saldırısında ABD'nin müdahale etmeyeceği yönündeki söylemi üzerine 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'e saldırmıştır²⁴¹. Kuveyt'e saldırmak konusunda ABD'den çekinen Saddam, ABD Büyükelçisi April Glaspie'nin bu söylemini Kuveyt'e saldırı için bir yeşil ışık olarak algılamıştır.

8 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i ilhak ettiğini açıklaması üzerine ABD'nin Orta Doğu'daki temel hedefi olan, İsrail'in güvenliği sağlama ve Orta

---

²³⁸ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1328.

²³⁹ Levis, *a.g.e.*, s. 430.

²⁴⁰ Polk, *a.g.e.*, s. 159.

²⁴¹ Turan, *a.g.e.*, s. 344.

Doğu petrolünü kontrol altında tutma amacı tehlikeye girmiştir²⁴². Bu bağlamda ABD bölgedeki çıkarlarını korumak için harekete geçmiştir. ABD İşgalin sona erdirilmesi için öncelikle diplomatik ve ekonomik girişimlerde bulunmuştur. Ancak Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi için diplomatik ve ekonomik çabaların yetersiz kalması üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) alınan 678 sayılı karar doğrultusunda ABD ve müttefikleri 17 Ocak 1991'de Irak'a karşı hava saldırısı başlatmıştır²⁴³. ABD ve müttefiklerinin Irak'ın Kuveyt' teki varlığına karşı başlatmış olduğu saldırılar 28 Şubat 1991'de Irak'ın Kuveyt'ten çekilmeyi ve BM kararlarına uymayı taahhüt etmesine kadar devam etmiştir²⁴⁴. Kuveyt'in işgaline karşı ABD ve BMGK' nın hararetle çalışmalarının nedenini bir Amerikalı kongre üyesinin şu sözlerinden anlayabiliriz: “Kuveyt petrol yerine muz üretseydi Saddam'ın bu işgali hoş görülebilirdi.”²⁴⁵. Bu bağlamda ABD'nin Hindistan'ın Goa'ı işgali²⁴⁶ gibi dünyanın farklı bölgelerinde Irak'ın Kuveyt'i işgaline benzer olaylara karşı duyarsız kalarak, Kuveyt'in işgaline karşı harekete geçmesinin nedeni petrol ve paradır.

I. Körfez Savaşı olarak adlandırılan bu savaş, Irak'ın 2003'teki işgaline giden yolda bir kilometre taşı olmuştur. Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sora, İran'a karşı yapılan savaş'ta onun yanında yer alarak ona yardım eden ülkeler Saddam'a sırt çevirmiştir. Bu şekilde arkasındaki uluslararası desteği kaybeden Saddam bölgenin barış ve güvenliği için bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Saddam'ın bir tehdit olarak gözükmeye başladığı bu savaş onun için sonun başlangıcı olmuştur.

Irak'ta 1990'ların başında sadece I. Körfez Savaşı yaşanmadı. Aynı zamanda ülkenin kuzey ve güneyinde kısa süreli bir iç savaş yaşanmıştır. Mart ve Nisan 1991'de Irak kuvvetleri ülkenin güney ve kuzeyinde başlayan Kürt ve Şii ayaklanmalarını aşırı şiddet kullanarak bastırmıştır. Ancak Irak'ın bu toplumlara

---

²⁴² Serhat Erkmen, “ABD ve İngiltere'nin Irak Karşısında Kuvvet Kullanımının Değerlendirilmesi”, *Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, cilt 8, Sayı 1, (2002), s. 313.

²⁴³ Erkmen, *a.g.m.*, s. 314.

²⁴⁴ Erkmen, *a.g.m.*, s. 314.

²⁴⁵ Polk, *a.g.e.*, s. 165.

²⁴⁶ Hindistan 1961'de, ülkenin güney batı sınırında bulunan Goa'yı Hindistan'ın tarihi bir parçası olduğu iddiasıyla işgal ve ilhak etmiştir.

karşı orantısız ve aşırı şiddet kullanması ABD'nin 10 Nisan 1991'de Irak'tan bölgedeki tüm askeri faaliyetlerini durdurmasını talep etmesine neden oldu. Bu çerçevede Nisan 1991'de ABD ve İngiltere'nin girişimiyle Kürtleri korumak amacıyla 36. paralelin kuzeyinde ve Ağustos 1992'de Şiiileri korumak amacıyla 32. paralelin güneyinde Irak uçaklarının girmesine izin verilmeyen uçuşa yasak bölgeler oluşturuldu²⁴⁷.

I. Körfez Savaşı'ndan sonra Irak, Kuveyt'ten çekilerek kendi sınırlarına geri dönmüş ve askeri gücü çok önemli kayıplara uğramıştı. Ancak buna rağmen Irak sorununun temel kaynağı olarak görülen Saddam rejimi hâlâ iktidarı elinde bulundurmaktaydı²⁴⁸. Bu dönemde ABD ve müttefikleri Saddam'ı iktidardan düşürmek veya ülkeye demokrasi getirmek konusunda herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Üstelik savaştan sonra ülkenin güneyinde başlayan Şii isyanına karşı Saddam'ın uçuşa yasak 32. Paralelin güneyinde operasyon düzenlemesine de ABD ve müttefikleri tarafından ses çıkarılmamıştır²⁴⁹. Bunun nedeni ABD'nin İran'daki İslam yönetimine karşı Saddam'ı bir denge unsuru olarak kullanmaya devam etmek istemesidir. ABD, Irak nüfusunun % 60'ından fazlasını oluşturan Şiiilerin, demokratik yollarla iktidara gelerek ülkeyi İran güdümüne sokmasından endişe etmiştir. Ayrıca Saddam'ın Irak'ta iktidarda kalması ABD'ye istediği zaman Irak'a müdahale etmek için meşru bir sebep vermekteydi. Bu nedenle Saddam 2003 ABD işgaline kadar Irak'ta iktidarda kalmayı sürdürmüştür.

I. Körfez Savaşı'ndan 2003'e kadar geçen süreçte Saddam iktidarda kalmaya devam etse de bu zaman zarfında Saddam rejimine karşı uluslararası baskılar artarak devam etmiştir. Bu bağlamda BMGK'nın 3 Nisan 1991'de aldığı 687 sayılı kararla Irak'ın kimyasal ve biyolojik kitle imha silahları ile bu silahların üretildiği tesislerin tasfiye edilmesi kararlaştırılmıştır²⁵⁰. Irak'ın kitle imha silahlarını tasfiye etmesini Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu (BMGKOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) denetleyecekti²⁵¹.

---

²⁴⁷ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1329.

²⁴⁸ Erkmen, *a.g.m.*, s. 315-316.

²⁴⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 345.

²⁵⁰ Polk, *a.g.e.*, s. 176.

²⁵¹ Polk, *a.g.e.*, s. 176.

Irak bu kararların uygulanmasını kendi egemenlik haklarına aykırı bulduğu için bu kararları kabul etmiş gibi görünmüş fakat geciktirme ve engel çıkarma yoluyla bu süreci tasfiye etmeye çalışmıştır.

Irak'ta nükleer ve kimyasal silahları bulmaya ve yok etmeye yönelik ciddi bir uluslararası faaliyet yürütülmüştür. Ancak Irak'ın bu süreçte yüzleştiği tek sorun kitle imha silahlarının denetimi olmamıştır. Bununla birlikte 14 Nisan 1995'de BMGK'da alınan 986 sayılı kararla Irak'ın petrol ihracatı karşılığında sadece gıda ve ilaç satın almasını öngören bir karar alınmıştır²⁵². Petrol karşılığı gıda olarak tanımlanan bu sıkı yaptırım programı Irak'ı ekonomik olarak ciddi anlamda etkilemiştir. Irak'a uygulan bu ambargo ve yaptırımların kaldırılması için ileri sürülen şart ise Irak'ın Körfez Savaşı'nın tazminatını ödemesiydi. Ancak yaptırımlar kalkmadan Irak'ın savaş tazminatını ödeme olanağı olamayacağı için Irak'ın bu kısır döngüden çıkması için bir çözüm yolu bulunamamıştır.

31 Ekim 1998'de Irak, BM'nin Irak'ın kitle imha silahlarını imhasından sorumlu komisyonu UNSCOM ile işbirliği yapmayı durdurmuştur²⁵³. Bunun nedeni UNSCOM'un CIA (Amerikan Haber Alma Ajansı), MI-6 (Gizli Haber Alma Servisi) ve MOSSAD (İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü) gibi kuruluşlara istihbarat sağlamasıydı²⁵⁴. Saddam'ın UNSCOM'un faaliyetlerini durdurarak onları sınır dışı etmeye çalışması üzerine 16 ile 19 Aralık 1998 tarihleri arasında ABD ve İngiltere Irak'ın nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlarını imha etme gerekçesiyle “Çöl Tilkisi Operasyonu” adı altında bir hava bombardımanı düzenlemiştir²⁵⁵. Bu saldırılar ekonomik olarak zor durumda olan Irak'ı iyice köşeye sıkıştırmıştır.

Bu süreçten sonra 17 Aralık 1999'da BMGK 1284 sayılı kararla Irak'ta UNSCOM'un yerini almak üzere BM İzleme Değerlendirme ve Denetleme Komisyonu'nu (UNMOVIC'i) kurmuştur²⁵⁶. Ancak Saddam bu komisyonun Irak'ta denetim yapmasını kabul etmemiştir.

Bu süreçten sonra yaşanan 11 Eylül 2001 saldırıları ABD'nin Irak ve Orta Doğu'ya yönelik politikaları için bir kırılma noktası olmuştur. Bu bağlamda 11

---

²⁵² Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1329.

²⁵³ Turan, *a.g.e.*, s. 346.

²⁵⁴ Polk, *a.g.e.*, s. 184.

²⁵⁵ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1329.

²⁵⁶ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1329.

Eylül saldırılarıyla değişen ABD güvenlik algısı tehdit algılamalarını değiştirmiştir²⁵⁷. Bu tarihten sonra ABD'nin dış tehditler konusunda odaklandığı unsurlar terör, kitle imha silahları, rejim değişiklikleri ve önleyici savaş (vuruş) olmuştur. ABD bu gerekçelerle önce Ekim 2001'de El-Kaide'nin örgütlendiği yer olduğu iddiasıyla Afganistan'ı işgal etmiş, daha sonrada kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiası ve demokrasi ihracı söylemi ile 20 Mart 2003'te Irak'ı işgal etmiştir²⁵⁸.

11 Eylül saldırılarından sonra 2002 yılında ABD'de Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi yayımlanarak, dış saldırılara karşı önleyici savaşın (önleyici vuruş) benimsendiği belirtilmiştir²⁵⁹. ABD, ucu açık ve uluslararası hukukta yeri olmayan bu söylemle, kendisine herhangi bir saldırı olmadan sadece saldırı olma ihtimalinin bulunması halinde de buna müdahale edeceğini belirtmiştir. Bu açıdan ABD'nin bu söylemi Mondros Ateşkes Antlaşmasınının 7. Maddesinde belirtilen: “İtilaf Devletleri bir bölgeden güvenliklerine yönelik tehdit algıladığında orayı işgal edebilecek.” söylemi ile benzerlik göstermektedir²⁶⁰.

Bu bağlamda George W. Bush, 11 Eylül saldırılarının oluşturduğu dramatik ortamdan faydalanarak, ABD halkını Irak'ın nükleer silahlar ve diğer kitle imha silahlarıyla donandığına ve ABD için ciddi bir tehdit olduğuna inandırmak amacıyla bir kampanyaya girişmiştir²⁶¹. Bu kampanya 2002'de Irak'ta bir rejim değişikliğini ABD dış politikasının odağı haline getirmiştir.

Saddam rejimi savaşın yaklaşması üzerine, kitle imha silahlarının denetimi ile ilgili yeniden işbirliğine girişmiştir. Bu bağlamda BMGK'nın verdiği yetki ile Irak'ta görev yapmak üzere, Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve İnceleme Komisyonu (UNMOVIC) oluşturulmuştur²⁶². Bu süreçte Irak hükümeti elinde kitle imha silahları bulunmadığını ilan etmiş, UNMOVIC de Irak'ta herhangi bir kitle imha silahı bulamamıştır. Buna rağmen ABD Başkanı George W Bush, Irak'ın

---

²⁵⁷ Ceyda Ceren Şanlı, *11 Eylül Sonrası ABD Dış Politikası Orta Doğu'da Güncel Sorunlar*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa 2015, s. 2.

²⁵⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 346.

²⁵⁹ Şanlı, *a.g.e.*, s. 2.

²⁶⁰ Meray, Olcay, *a.g.e.*, s. 2.

²⁶¹ Polk, *a.g.e.*, s. 187.

²⁶² Polk, *a.g.e.*, s. 188.

yarattığı “ağır ve yaklaşan tehdit” konusunda uluslararası destek bulmak için dünya liderlerine çağrıda bulunmuştur²⁶³. Bush bu çağrısına şüpheyle yaklaşan dünya liderlerinden Irak konusunda harekete geçmeyeceklerse ABD’nin harekete geçmesini engellememelerini talep etmiştir²⁶⁴.

Mart 2003’de UNMOVIC’in başkanı Hans Blix, Irak’ın işbirliğini artırdığını ve UNMOVIC’in kararlarına ne kadar uyduğunu tespit etmek için zamana ihtiyaç duyduklarını belirtti. Ancak 17 Mart 2003’de İngiltere’nin BM’deki temsilcisi Irak konusundaki diplomatik sürecin son bulduğunu açıkladı²⁶⁵. Bunun üzerine silah denetçileri Irak’tan tahliye edildi ve ABD Başkanı George Bush, Saddam Hüseyin ve oğulları 48 saatte ülkeyi terk etmezlerse Irak’a savaş açılacağını ilan etti²⁶⁶.

3.2. Suriye

3.2.1. Suriye’nin Bağımsızlığını Kazanması

Fransa, 9 Eylül 1936’da hazırlanan Fransa-Suriye Antlaşması ile Suriye’ye üç yıl içinde bağımsızlık verileceğini taahhüt edilmiş olmasına rağmen, İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru bu ülkenin Orta Doğu’dan çekilmeye istekli olmadığı görülmüştür²⁶⁷. Ancak Fransa’nın İkinci Dünya Savaşı sırasında işgale uğraması, onu hem uluslararası politikada etkinsizleştirmiş, hem de askeri ve ekonomik olarak nüfuz bölgelerini kontrolünü güçleştirmiştir. Bu nedenle Fransa, savaştan sonra, savaşın ve işgalin neden olduğu ciddi ekonomik sorunlardan dolayı yönetimi altında olan bazı bölgeleri yönetmek için gerekli olan finansal güçten yoksun kalmıştır.

Manda yönetimi boyunca Suriye’de ortaya çıkan bağımsızlık taleplerini baskı yoluyla önlemeye çalışan Fransa, 1944’te Suriye hükümetine taviz vermek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede Suriye hükümeti, 1944 yılı boyunca 1920’den bu yana Fransızların kontrolünde olan aralarında gümrükler, sosyal işler, emtia vergileri, şirket imtiyazlarının kontrolü ve kabilelerin denetimi olan 14 idari daireyi

---

²⁶³ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1329.

²⁶⁴ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1329.

²⁶⁵ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1329.

²⁶⁶ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1330.

²⁶⁷ Kodaz, *a.g.m.*, s. 213.

kendi bünyesine almıştır²⁶⁸. Fransa'ya ise sosyal, kültürel işler, eğitim hizmetleri ve güvenlik işlerinde kullanılan Levant Özel Kuvvetleri'nin sorumluluğu kalmıştır. Levant Özel Kuvvetleri Fransa'nın Suriye'de kontrolü sağlamak için büyük oranda Suriyeli azınlıkları kullanarak kurduğu bir kuvvettir. Suriye hükümeti bu kuvvetin kendi kontrolüne bırakılması için Fransa'ya talepte bulunmuş, fakat Fransa bu talebi kabul etmek için kendisine Suriye'de imtiyazlı bir konum sağlayacak bir anlaşmanın imzalanmasını şart koşmuştur²⁶⁹.

Fransızlar Suriye'de her alanda azınlıkları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Bu bağlamda Fransa'nın Suriye'deki azınlık politikalarının etkisini en derin şekilde hissettirdiği alanlardan biri askeri yapılanma olmuştur. Fransa, Suriye'de kontrolü sağlamak için çoğunluğu kırsal kesim ve azınlık kökenlilerden oluşan bir ordu kurmuştur. Bu dağılım özellikle rütbeli subaylar açısından geçerli olmuştur. Manda yönetimi sona erdiğinde Suriye ordusunun çekirdeğini oluşturacak bu birliklerin bazıları tamamen azınlıklardan müteşekkildi. Bu durum Suriye rejiminin yapısı üzerinde, etkileri günümüze kadar devam eden belirleyici bir rol oynamıştır.

Fransızlar tarafından nüfusun %12-13'ünü teşkil eden Nusayri azınlığa askeri ve bürokratik alanda geniş yetkiler verilmesi onların bağımsızlıktan sonra Suriye'de etkili olmalarında önemli bir rol oynamıştır. Fransa bu yolla ilerde Suriye'den ayrıldığında azınlık olarak Suriye'de gücü elinde bulunduran iktidarın, çoğunluğu yönetmek için kendi desteğine ihtiyaç duymasını sağlamaya çalışmıştır. Fransa bu yolla Suriye üzerinde nüfuzunu devam ettirmeyi planlamıştır.

Bundan sonraki süreçte Fransa'nın Suriye'deki varlığına ciddi baskı oluşturacak gelişmeler yaşanmıştır. Fransa'nın karşı çıkmasına rağmen Temmuz 1944'te SSCB, Eylül'de ABD, ertesi yıl ise İngiltere Suriye ile Lübnan'ı egemen devletler olarak tanımıştır. Bu nedenle Fransa'nın Suriye'deki varlığına karşı oluşan uluslararası baskı artmıştır²⁷⁰.

İkinci Dünya Savaşı Fransa ve İngiltere için birçok açıdan bir kırılma noktası olmuştur. Savaştan sonra bu iki devletin de uluslararası politikadaki ağırlıkları

---

²⁶⁸ Okur, *a.g.m.*, s. 151.

²⁶⁹ Okur, *a.g.m.*, s. 151.

²⁷⁰ Okur, *a.g.m.*, s. 151.

azalmış, onların yerini savaşın esas kazananları olan ABD ve SSCB almıştır. İngiltere ve Fransa her ne kadar savaşın kazanan tarafında yer alsada, savaş sonrası uluslararası siyasette ABD ve SSCB kadar etkili olamamıştır. Bu nedenle İngiltere ile Fransa savaştan sonra Orta Doğu'daki manda yönetimlerini uzun süre devam ettirememiştir.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Fransa'nın savaş öncesinde ve savaş sırasında Araplara verdiği bağımsızlık sözünü tutmak konusunda istekli olmadığı görülünce, Suriye'de Fransa'ya karşı ayaklanma başlamıştır. De Gaulle yönetimindeki Fransa'nın Suriye halkının bu direnişine karşı ilk tepkisi bunu bastırmak yönünde olmuştur. Bu kapsamda Şam bombalanmış ve birçok Suriyeli hayatını kaybetmiştir. Ancak Fransa, 1920 yılında yaşananların aksine bu kez bölgede kalabilme yönünde uluslararası destek sağlayamamıştır²⁷¹. Ayrıca savaştan sonra iki büyük güç olarak etkili olan SSCB ve ABD daha savaş devam ederken 1944 yılında Suriye ve Lübnan'ı bağımsız birer devlet olarak tanımıştır. Ocak 1945'te milli bir ordu kuran Suriye hükümeti aynı yılın şubatında Mihver Devletleri'ne savaş ilan etmiştir²⁷². Bu nedenle bu iki ülke 1945'te kurulan BM'ye kurucu üye olarak katılmıştır. Bu gelişmelerden sonra Fransa, kuvvetlerini Suriye'den çekmek için bu ülkedeki ekonomik, kültürel ve stratejik çıkarlarını bir anlaşma ile güvence altına almaya çalışmıştır.

Fransa'nın Suriye'den çekilmek için taviz elde etmeye çalışması sonucu Mayıs 1945'te Şam ve Halep'te gösteriler düzenlenmiş, bunun üzerine Fransızlar Şam'ı bir kez daha ağır bombardımana tutmuşur²⁷³. Fakat İngiltere başbakanı Winston Churchill'in Şam'a kuvvet gönderme tehdidinde bulunmasından sonra General De Gaulle ateşkes ilan etmiş ve 15 Nisan 1946'ya kadar bütün Fransız kuvvetleri Suriye topraklarından çekilmiştir²⁷⁴. Böylece Suriye'de yaklaşık 26 yıl süren Fransız manda yönetimi sona ermiş, Suriye 17 Nisan 1946'da bağımsız bir devlet olarak uluslararası ilişkilerde yerini almıştır.

İki savaş arası dönemde Suriye'yi bağımsızlığa götüren itici güç milliyetçilik olmuştur. Bu konuda şehirli elitler, hem toplumdaki aktif güçleri harekete geçirerek,

---

²⁷¹ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 20.

²⁷² Okur, *a.g.m.*, s. 151.

²⁷³ Okur, *a.g.m.*, s. 152.

²⁷⁴ Okur, *a.g.m.*, s. 152.

hem de daha önce olmadığı kadar geniş siyasi ittifaklar içine girerek topluma öncülük etmiştir²⁷⁵. Ancak milliyetçilik Suriye toplumunda çok büyük bir karşılık bulmasına rağmen, bağımsızlıktan sonra siyasi bütünleşmenin önündeki en büyük engel olan bölgecilik veya yerelciliğin etkisini bastırmakta yetersiz kalmıştır. Bunun nedeni Suriye’de Fransa manda yönetiminde uygulanan azınlık politikalarıdır.

3.2.2. Suriye’de Askeri Darbeler Dönemi

Fransa’nın Suriye’den çekilmesiyle bu ülke 1946’da bağımsız bir siyasi birim olarak uluslararası ortamda yerini almıştır. Fakat bu bağımsızlık ülkeye huzur, barış ve istikrar getirmekten ziyade, ülkeyi büyük bir istikrarsızlığın içine sürüklemiştir²⁷⁶. Bu istikrarsızlığın en önemli nedenlerinden biri demokrasi kültürü gelişmemiş bu ülkede gerçekleşen darbelerdir. Bunun yanında diğer bir neden ise, 26 yıllık Fransız manda yönetimi boyunca farklılıkları körüklenen azınlıkların Suriye’nin geleceği için ortak hareket etmeyerek, kendi özel çıkarlarını ülkenin genel çıkarlarından üstün tutmasıdır.

Modern Suriye’nin sivil ve asker yönetici sınıfını belirleyen, Fransız manda idaresinin uygulamaları olmuştur²⁷⁷. Bu bağlamda Suriye’nin otokratik bir darbeler ülkesine dönüşmesine neden olan gelişmelerin bazıları Fransız manda dönemine kadar dayanır. Fransız idaresi Suriye’de nüfus olarak en büyük orana sahip olan Sünnileri kontrol altında tutmak için ülkedeki diğer azınlık gruplarını kullanmıştır. Bu bağlamda bağımsızlıktan sonra Suriye ordusunun temellerini oluşturan özel kuvvetlerin büyük bir bölümü Fransa idaresi tarafından Nusayri, Dürzi ve İsmaili gibi azınlık gruplarından oluşturulmuştur²⁷⁸. Fransızların Suriye’de azınlıklara öncelik vererek oluşturduğu özel kuvvetler, bu ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonra bile varlığını devam ettirmiştir. Genel olarak azınlıklardan meydana gelen özel kuvvetler Suriye’nin geleceğinde belirleyici bir rol oynamıştır.

---

²⁷⁵ Okur, *a.g.m.*, s. 145.

²⁷⁶ Çağatay Özdemir, ‘‘Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim Mi, Bölgesel ve Küresel Güçler Mi?’’, *Bilgi*, Sayı 33, Kış 2016, s. 85.

²⁷⁷ Ahmet Emin Dağ, *Suriye Biladi Şam’ın Hazin Öyküsü*, İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı, 2013, s. 24.

²⁷⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 347.

Nitekim Nusayri olan Esed²⁷⁹ ailesinin iktidarının temelleri de bu dönemlere dayanmaktadır.

Bağımsız Suriye'nin ilk cumhurbaşkanı olan Şükrü el-Kuvvetli bağımsızlıktan kısa bir süre sonra ülkenin ilk ciddi problemi olan I. Arap-İsrail Savaşı ile yüzleşmek zorunda kalmıştır²⁸⁰. Mayıs 1948'de başlayan bu savaşta Arap ordularına dahil olan Suriye ordusu Arap Cephesi'yle birlikte İsrail karşısında büyük bir yenilgiye uğradı. Genç ve güçsüz olan Suriye'nin bu savaşa katılması ve ciddi bir yenilgi alması ülkede ordu ile hükümet arasında gerilim yaşanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Ordu, yenilgiden hükümeti sorumlu tutarak sivilleri suçlarken, siviller de askerleri suçlamıştır²⁸¹.

Ordu ile hükümet arasındaki gerginlik ve tartışma, Mart 1949'da İngiltere, Fransa ve ABD tarafından desteklenen General Hüsnü Zaim tarafından gerçekleştirilen darbenin ardından askerlerin galibiyetiyle son buldu²⁸². Darbenin ardından Hüsnü Zaim, ülkedeki bütün partileri kapatarak tek başına katıldığı temmuz seçimlerinde ülkenin yeni cumhurbaşkanı seçildi. Suriye'de yaşanan bu darbe ülke siyasetinde yeni bir dönem başlatarak kanlı iktidar mücadelesinin ilk örneği olmuştur. Ancak General Hüsnü Zaim'in başkanlığı uzun sürmemiştir, o da aynı yılın ağustos ayında bir darbeyle iktidardan indirilmiştir.

Zaim'i devirerek iktidarı eline geçiren General Sami el-Hinnavi'nin gerçekleştirdiği darbe ile sivillere geçmesi beklenen ülke yönetimi, 19 Aralık 1949'da gerçekleştirilen yeni bir darbeyle bu sefer Albay Edip Çiçekli'nin eline geçmiştir. Böylece ülkede yaşanan ilk darbeden sadece 10 ay sonra Suriye'de toplamda üç iktidar değişimi yaşanmıştır. Albay Çiçekli, Suriye'de kendi diktatörlüğünü kurmak için öncelikle 28 Kasım 1951' de hükümetin tüm üyelerini tutuklayıp General Fevzi Silu'yu başbakan olarak atadı, daha sonrada 6 Nisan 1952'de kendi partisi Arap Özgürlük Hareketi dışındaki tüm partilerin faaliyetlerini yasakladı²⁸³. Ayrıca 10 Temmuz 1953'da düzenlenen referandumla Suriye

---

²⁷⁹ Farklı basın ve yayın organlarında Esed, Eset veya Esed olarak kullanılan bu kelimenin TDK (Türk Dil Kurumu) ve Anadolu Ajansı'daki (AA'daki) kullanımı Esed olduğu için bu çalışmada da bu şekilde kullanılmıştır.

²⁸⁰ Dağ, *a.g.e.*, s. 25.

²⁸¹ Dağ, *a.g.e.*, s. 25.

²⁸² Dağ, *a.g.e.*, s. 25.

²⁸³ Dağ, *a.g.e.*, s. 26.

başkanlık sistemine geçmiş ve Edip Çiçekli başkan olarak seçilmiştir²⁸⁴. Çiçekli kendisinden önce darbeye başa gelenlerden daha uzun bir süre (yaklaşık 4 yıl) iktidarda kalmış olsa da 1953'ün sonunda başlayan diktatörlüğe karşı eylemler onun da zamanının dolmak üzere olduğunu göstermiştir. Çiçekli, rejimine karşı direnme ve onu devirme yolunda çalışanlara karşı olağanüstü hâl ilan etmiş ve ordu içindeki bütün muhalifleri tasfiye etmiştir. Ancak bu çabaların hiçbiri 25 Şubat 1954'te ona karşı gerçekleştirilen darbeyi önleyememiştir. Albay Faysal el- Atasi liderliğinde gerçekleştirilen darbe ile ordu tarafından sivil bir yönetim iş başına getirmiş, gerçekleştirilen seçimlerden sonra muhafazakâr yapıdaki Millet ve Halk Partileri koalisyon kurarak iktidara gelmiştir²⁸⁵. Bu dönemde her ne kadar sivil bir yönetim ülkeyi yönetiyor gibi gözükse de aslında bu dönemde de sivil yönetim askeri mercilerin etkisi altında kalmıştır.

Muhafazakâr partilerin iktidarda olduğu 1955–1957 yılları arasında Suriye'de radikal siyasi akımlar güçlenmiştir. Özellikle Arap Birliği, Batı karşıtlığı, SSCB'ye yakınlaşma, ekonomik ve siyasi alanlarda iyileştirme gibi talepler; Baas Partisi, Arap Sosyalist Partisi ve Komünist Partiyi bir araya getiren ve birlikte hareket etmelerini sağlayan temel etkenler olmuştur²⁸⁶.

Suriye'de ordunun siyaseti şekillendirmesini kendi avantajlarına kullanan batılı devletler kendi yandaşları olan komutanlara destek vererek sık sık iktidar değişimlerine neden olmuştur. Batı ülkelerinin Suriye'ye karşı böyle bir tutum sergilemesi ve İsrail'in politikalarını desteklemesi Suriye toplumunda İngiltere, Fransa ve ABD karşıtlığını arttırmıştır. Bu nedenle bu dönemde Orta Doğu'da Irak ve Mısır arasında cereyan eden bölgesel rekabette Suriye, antiemperyalist ve batı karşıtı söylemleri ile ön plana çıkan Cemal Abdul Nasır'ın etkisi ile Mısır'ın yanında yer almıştır.

Bu süreçte Mısır ile ortak hareket eden Suriye 1955 yılında Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında imzalanan Bağdat Paktı'nı bir tehdit olarak algılamıştır. Bu gelişmelerin üzerine Nasır'ın Süveyş kanalını millileştirmesi ve

---

²⁸⁴ Dağ, *a.g.e.*, s. 26.

²⁸⁵ Nevin Yazıcı, 'Suriye Siyasi Tarihi', *Küçük Orta Doğu Suriye*, (Ed.Ümit Özdağ), Ankara: Kripto Yayınları, Aralık-2012, s. 358.

²⁸⁶ Yazıcı, *a.g.m.*, s. 358.

Nasır'ın antiemperyalist tavırları Suriye'de Nasırcı akımların taraftarlarını ciddi anlamda arttırmıştır.

3.2.3. Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958–1961)

1950'lerin ortalarında Mısır lideri Cemal Abdül Nasır'ın milliyetçi, sosyalist ve batı karşıtı antiemperyalist tutumu, onun Suriye'deki popülaritesini artırmıştır. Bu dönemde Suriye siyasetine yön veren ordu mensupları içerisinde batı karşıtı söylemleri ile dikkat çeken Baasçılar ve antiemperyalist söylemleri ile taraftar bulan Nasırcılar, Suriye'nin Mısır ile bir birlik kurması için birlikte hareket etmeye başlamıştır²⁸⁷.

Arap Birliği için Suriye ile Mısır'ın birleşmesini isteyen Baas Partisi Suriye'nin bu yolda ilerlemesinde önemli rol almıştır. Bu bağlamda Suriye ve Mısır arasında 1956'da başlayıp Süveyş Buhranı ile kesintiye uğrayan birleşme görüşmeleri 1 Şubat 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ile sonuçlanmıştır²⁸⁸. Bu süreçte Suriye'deki bütün siyasi oluşumlar birleşmeden yana olsa da bu konuda en büyük etken Baas Partisi'nin girişimleri olmuştur. Ancak birlik kurulduktan sonra Nasırın birlik içindeki siyasetinden rahatsız olan Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden umduğunu bulamamıştır.

Birlik kurulduktan sonra Nasır, Suriye'nin içişlerine müdahalede bulunmuş, Suriyeli politikacıları yönetimden uzaklaştırmış, Baas Partisi de dahil bütün siyasi partileri tasfiye etmiş ve çıkarılan sosyalist kanunlarla Suriyeli orta sınıfın çıkarlarını tehdit etmiştir²⁸⁹. Nasır, Suriye'de uyguladığı bu politikalarla ülkenin kontrolünü tamamen kendi eline almaya çalışmıştır. Suriye'nin Mısır ile birleşmesiyle ülkede herhangi bir olumlu gelişmenin yaşanmaması Suriyeli orta sınıf tüccar, aydın ve subaylardan oluşan Suriye milliyetçisi bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur²⁹⁰. Bu süreçten sonra Albay Kerim el-Nahlavi liderliğindeki bir grup Suriyeli subay, 28 Eylül 1961'de Nasır'a karşı ayaklanmıştır.

---

²⁸⁷ Erdal İnce, ‘‘Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye’’, *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 2017 Yaz, s. 271.

²⁸⁸ İnce, *a.g.m.*, s. 271.

²⁸⁹ Yazıcı, *a.g.m.*, s. 359.

²⁹⁰ İnce, *a.g.e.*, s. 271.

Bu nedenle batı karşıtlığı, Arap milliyetçiliği ve sosyalist ideallerle büyük bir heyecan içinde kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti dağılmıştır²⁹¹.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonraki bir buçuk yıl boyunca Suriye'de kriz ve kargaşa ortamı hakim olmuştur. Bu dönemde Suriye hükümeti, siyasi kriz ortamından sıyrılmak için Aralık 1961'de genel seçime giderek yeni bir parlamento oluşturmuştur²⁹². Ancak bu girişim ülkedeki Nasır yanlıları ile Nasır karşıtları arasındaki mücadeleyi sona erdirememiştir. Bu süreçten sonra Suriye'de çeşitli darbe ve darbe girişimleriyle iktidar mücadelesi devam etmiştir.

3.2.4. Suriye'de Baas Rejimi Dönemi

Baas Partisi, Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar öncülüğünde XX. yüzyılda Orta Doğu'da en çok karşılık bulan, iki ideoloji olan milliyetçilik ve sosyalizm ideolojilerini harmanlayarak 1943'te kurulmuştur²⁹³. Bu parti kurulduktan sonra Suriye ve Irak'ın tarihini şekillendiren önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Suriyeli bir grup Arap entelektüelli tarafından, 1943 yılında Arap Yeniden Diriliş Partisi adıyla kurulan bu parti temelini XIX. yüzyıldaki romantik-halkçı Alman Nasyonalizm'den almıştır²⁹⁴. Bu yönüyle bütün Almanları aynı çatı altında toplama fikrinden etkilenen Arap entelektüeller, bu görüşü kendi uluslarına uyarlayarak tüm Arapları aynı çatı altında toplamayı hedeflemiştir.

Baas Partisi sekülerizm, Arap sosyalizmi ve Arap milliyetçiliği gibi söylemlerle toplumda hakim konumda olmayan sınıflardan ve büyük ölçüde, Nusayri, Dürzî, İsmaili ve Hıristiyan gibi Sünni Müslüman çoğunluğun dışındaki azınlıklardan destek alıyordu.²⁹⁵ Sınıfsal yerleriyle etnik kimlikleri örtüşen toplumların, bölge, aşiret ve mezhep bağlarını kullanarak hem Parti içinde hem de ordu yapılanmalarında ilerlemeleri ve bu yolla iktidara gelme süreçleri Suriye siyasetini derinden etkilemiştir.

---

²⁹¹ İnce, *a.g.e.*, s. 271.

²⁹² Dağ, *a.g.e.*, s. 29.

²⁹³ Yazıcı, *a.g.m.*, s. 357.

²⁹⁴ Yazıcı, *a.g.m.*, s. 357.

²⁹⁵ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 467.

Sadece Suriye'deki Arapları değil bütün Arapları kapsayan bir milliyetçilikle hareket eden Baas Partisi'nin etkisiyle Mısır ile kurulan birlikten sonra Suriye'deki bütün partiler tasfiye edilmişti. Mısır'la kurulan birliğin dağılmasından sonra Suriye'de egemenliği eline alan rejim, Baas ideolojisinden tamamen farklı bir politika uygulamıştır. Ayrılıkçı dönem olarak adlandırılan bu bir buçuk iki yıllık dönemde ordu içinde hizipleşme (bölünme) ve tasfiye hareketleri artmış, orduda özellikle Sünni subayların etkinliği azaltılmıştır. Ayrılıkçı rejime karşı 1962'de gerçekleştirilen başarısız bir darbe girişiminden sonra, 8 Mart 1963'te gerçekleştirilen başka bir askeri darbeye Baas Partisi iktidara gelmiştir²⁹⁶. İlk bakışta bu darbenin Suriye'de daha önce gerçekleştirilen darbelerden bir farkı bulunmuyordu. Ancak 8 Mart darbesi, Suriye tarihinde etkileri günümüze kadar devam eden olaylar silsilesini başlatan bir kırılma noktasıdır. Bu süreçten sonra Baasçılar zaman zaman kendi aralarında iktidar mücadelesine girişmiş olmasına rağmen 1963'ten günümüze kadar Suriye siyasetini genel olarak Baas iktidarı belirlemiştir.

1963 darbesi tarihe Baas darbesi olarak geçmiş olsa da aslında darbeyi gerçekleştirenler kendi aralarında farklı gruplara ayrılmıştı. Baas Partisi'ndeki gruplardan biri aralarında Hafız Esed, Muhammed Umran, Salah Cedid gibi Nusayri subayların çoğunlukta olduğu 5 kişilik Askeri Komiteydi²⁹⁷. Diğer gruplar ise Nasırı destekleyen subaylar ile bağımsız subaylardı. Bu gruplar arasında Nasır yanlıları ile Askeri Komite arasında ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktaydı. Bu nedenle Arap devletleri arasında yeniden siyasi birliği sağlayarak emperyalizme karşı kolektif mücadeleye katkıda bulunmak amacıyla gerçekleşen 8 Mart darbesinden hemen sonra bu gruplar iktidar mücadelesine girişti²⁹⁸. Mısır ile tekrar bir birliğe gidilmesi gerektiğini savunan Nasırcılara karşı ortak hareket eden Askeri Komite ve Bağımsız Subaylar, Nasırcıları hem hükümetten hem de askeriye tasfiye etmiştir. Onlardan boşalan kadrolara ise Askeri Komite tarafından kendi bölge ve kabilelerinden gelen Nusayri, Dürzi ve İsmaililer yerleştirilmiştir. Büyük bir bölümü Sünnilerden oluşan Nasırcıların iktidardan uzaklaştırılması ile

---

²⁹⁶ Nuri Salık, "Suriye Tarihinin Dönüm Noktası 8 Mart 1963 Darbesi", *Ortadoğu Analiz*, cilt 8, sayı 76, 2016, s. 26.

²⁹⁷ Nuri Salık, *a.g.e.*, s. 27.

²⁹⁸ Nuri Salık, *a.g.e.*, s. 26.

Suriye'nin kaderi azınlıkların eline geçmiştir. Bu bağlamda özellikle askeri kadroların Nusayri, Dürzi ve İsmaililerin etkisine girmesi Osmanlı döneminden beri ülkede etkili olan Sünnilerin, Suriye politikasında etkisizleşmesine neden olmuştur. Askeri Komite orduya kendi taraftarları olan azınlıkları alarak orduyu Baas rejimini koruyan bir araca dönüştürmüştür.

Nasırcıların tasfiyesinden sonra Salah Cedit Genelkurmay Başkanı, Hafız Esed ise Hava Kuvvetleri Komutanı olmuştur. Bu süreçten sonra Baas rejimini devirmek için aynı yıl 18 Temmuzda bir darbe girişimi yaşansa da Baas rejimi iktidarını korumayı başarmıştır. Ayrıca Baas rejimi bu darbe girişimini bir fırsat olarak değerlendirerek orduda kendilerine karşı olan bütün kesimleri tasfiye etmeye çalışmıştır. Yani bu dönemde cunta içinde cunta yaşanmıştır.

Baas Partisi'nin askeri kanadı tarafından gerçekleştirilen 8 Mart darbesiyle Suriye'de 1946'dan beri aralıklarla devam eden demokratik parlamenter sistem tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bunun yerine Suriye'de Baas Partisi öncülüğünde tek parti rejimi kurulmuş ve kurumsallaşmıştır²⁹⁹.

Bu süreçten sonra 1963 ile 1966 tarihleri arasında Suriye hükümetinin başında olan Emin el-Hafız'ın ordudaki Alevi ve Dürzi subaylara yönelik bazı tedbirler alması üzerine, 23 Şubat 1966'da General Salah Cedit'in başını çektiği neo-Baascı askerler, Suriye'nin bağımsızlığından bu yana yaşanan on üçüncü ve en kanlı askerî darbeyi gerçekleştirmiştir³⁰⁰.

1966'daki darbeyle Hafız Esed, Cedit'den sonra ülkenin ikinci adamı hâline gelmiş, aynı anda hem genelkurmay başkanlığı hem de hava kuvvetleri komutanlığını yürüterek Suriye politikasında etkili kişilerden biri olmuştur³⁰¹. Ordunun bu iki kilit görevini yürüten Hafız Esed, askeri Baascıların lideri konumuna gelmiştir. Salah Cedit ise iktidarı Baas Partisi aracılığıyla kontrol etmeyi tercih etmiştir. Orduda en üst makamları elinde tutan Hafız Esed bu dönemde ordu içerisinde kendi yandaşlarını artırarak gücünü daha da sağlamlaştırmıştır.

5 Haziran 1967'de başlayan üçüncü Arap-İsrail Savaşı'nda Suriye'nin de savaşın kaybeden tarafında yer alması ve Suriye'nin en stratejik bölgelerinden biri

---

²⁹⁹ Nuri Salık, *a.g.e.*, s. 27.

³⁰⁰ Dağ, *a.g.m.*, s. 31.

³⁰¹ Dağ, *a.g.m.*, s. 32.

olan Golan Tepeleri'nin kaybedilmesi, Esed'a gücünü artırmak için bir fırsat vermiştir. Bu bağlamda 1967 yenilgisinden beceriksiz sivilleri sorumlu tutan Esed, bir yandan Nusayrileri etkin mevkilere getirirken bir yandan da hükümete yönelik eleştirilerini artırmaya başlamıştır.

Esed ile Cedid arasındaki tek ihtilaf konusu savaş yenilgisi değildi. Ayrıca bu iki liderin dış politikada da ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktaydı. Bu fikir ayrılıkları Eylül 1970'te Ürdün'de yaşanan Kara Eylül olaylarında daha da belirgin bir hale gelmiştir. Ürdün'de Eylül 1970'te, Ürdün ordusunun Filistin Kurtuluş Örgütüne (FKÖ) bağlı gerillaların kaldığı kamplara yönelik başlattığı saldırılarda, Cedid'in Filistinlilere yardım için Ürdün'e yaklaşık 200 Suriye tankı göndermesi, Suriye'nin Ürdün Kralını destekleyen Irak ordusuyla çatışmasına neden oldu. Cedid'in Ürdün Kralı'nı devirmeye yönelik politikasını ve Irak'la çatışmasını uygun bulmayan Genelkurmay Başkanı Esed, çatışmalara müdahale edilmesine karşı çıkarak Ürdün'e uçak göndermeyi reddetti³⁰². Bu nedenle Cedid ile Esed'ın arası iyice gerginleşmiştir.

3.2.4.1. Hafız Esed Dönemi

Esed, Cedid ile arasındaki gerginliklerden sonra, ordunun gücünü kullanarak Başbakan Yusuf Zu'ayyin ve İbrahim Makhus'u devre dışı bırakmış, onların yerine kendi adamlarını hükümette önemli görevlere getirmiştir. Bu gelişmenin ardından Baas Partisi'nin ordudaki faaliyetlerini sona erdiren Esed, 13 Kasım 1970'de kansız bir darbeyle iktidarı tamamen ele geçirmiştir. Parti içinde gerçekleştirilen bu darbeyi iktidarını halk nezdinde meşrulaştırmak isteyen Esed, 12 Mart 1971'de bir referandum düzenlemiştir. Düzenlen referandumla Hafız Esed ülkenin anayasal başkanı seçilmiştir. Böylece Suriye'de yaklaşık 29 yıl süren Hafız Esed dönemi başlamıştır.

Etnik ve dini açıdan birçok farklılığı içinde barındıran Suriye'nin demografik yapısında ülkenin başına geçen liderler, bu ortamda iktidarda kalmak için ciddi mücadeleler vermek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Hafız Esed, iktidara geldiği ilk dönemden itibaren, hizipleşmenin yön verdiği Suriye politikasında iktidarını

---

³⁰² Dağ, *a.g.m.*, s. 33.

sağlamlaştırmak için ülkedeki Nusayri tabanını askeri ve idari kadrolara yerleştirmiştir. Esed, Nusayri azınlığı devletteki kritik pozisyonlara getirirken Baas partisinin seküler ideolojisini de istihdam politikası için bir araç olarak kullanmıştır³⁰³.

Fransa mandası döneminde batı tarzı ulus devlet anlayışı çerçevesinde Suriye'nin etnik ve dini azınlıkları baz alınarak çeşitli parçalara bölünmesi bu ülke vatandaşlarını derin hatlarla birbirinden ayırmıştır. Bu bağlamda Fransa mandasından sonraki süreçte, Suriye'de ortak dayanışma duygusuyla hareket eden bir ulus inşa edilememiştir. Bu durum Suriye'nin başarısız devlet olmasında önemli bir rol oynamıştır.

Suriye nüfusunda yaklaşık %13'lük bir orana sahip olan Nusayri azınlığa mensup Esed'in başa geçmesi, ülke nüfusunun %74'ünü oluşturan Sünni Arapları rahatsız etmiştir. Bu nedenle Esed iktidarının meşruiyeti Suriye'deki Sünni Müslüman Kardeşler tarafından sorgulanmıştır. 1946 yılında kurulan Suriye Müslüman Kardeşler örgütü, Baas Partisi ve Esed rejimi gibi Nusayri, İsmaili ve Dürzi azınlıklardan ziyade daha çok şehirli Sünni orta sınıftan taraftar bulmuştur³⁰⁴. Bu farklı yapıdaki iki siyasi oluşum arasında 1970'lerin başından itibaren ciddi bir mücadele başlamıştır.

Suriye'yi bir İslam Cumhuriyeti'ne dönüştürmek isteyen Müslüman Kardeşler ve diğer Sünni gruplar, laik bir düşünce yapısına sahip olan Esed'i ikna edemeyince eylemlerini radikalleştirmiştir. Bu bağlamda Müslüman Kardeşler eğitime dayalı yapılarına askeri bir kanat ilave ederek Suriye rejimi ile çatışmaya girişmiştir. Kurulan bu askeri kanat Esed rejimine karşı birçok suikast ve bombalı saldırı eylemi düzenlemiştir. Özellikle 1980'lerin başından itibaren Sünni nüfusun yoğun olarak yaşadığı Hama ve Halep gibi ülkenin kuzeyinde yer alan şehirler öğrencilerin, mesleki kuruluşların ve tüccarların katıldığı pek çok protesto gösterisine sahne olmuştur. Suriye rejimi bu eylemleri askeri kuvvet kullanarak bastırmaya çalışmıştır. 1979'da Müslüman Kardeşlerin Halep'te askeri eğitim gören 80'den fazla askeri okul öğrencisini öldürmeleri Esed rejiminin bu örgülle

---

³⁰³ Özdemir, *a.g.m.*, s. 86.

³⁰⁴ Özdemir, *a.g.m.*, s. 87.

mücadelede çok daha katılaşmasına neden olmuştur³⁰⁵. Bu olaydan sonra 1980 yılında çıkarılan yeni bir kanunla Suriye’de Müslüman Kardeşler üyesi olmak çok büyük suçlar arasına almıştır. Bu gelişmeden sonra 1982 yılında rejim güçleri tarafından Hama’da Müslüman Kardeşlere yönelik düzenlenen saldırılarda on binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Bu nedenle Müslüman Kardeşler Suriye’yi terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece ülkede Hafız Esed iktidarına rakip olabilecek bir siyasi oluşum kalmamıştır.

Hafız Esed döneminde Suriye politikasını etkileyen bir etkende Filistin meselesidir. Suriye için Filistin meselesinin ön planda olmasının çok önemli iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Suriye’nin Arap milliyetçiliğine öncülük etmeye çalışması, ikincisi ise; Filistin’in Suriye’nin gasp edilmiş bir toprağı olarak görülmesidir³⁰⁶. Bu bağlamda Esed rejimi Filistin meselesini hem iç politika hem de dış politika aracı olarak kullanılmıştır.

Esed kendinden önceki Cedid yönetiminden farklı olarak katı bir dış politika izlememiş, bunun yerine daha pragmatist bir yaklaşımla politika geliştirmiştir. Bu bağlamda Filistin direnişini Suriye ulusal çıkarlarına hizmet eden bir araca dönüştürmeye çalışmıştır. Bu amaçla öncelikle İsrail karşısındaki direnişin en önemli unsurları olarak görülen Saika, Filistin Kurtuluş Ordusu ve Filistin Kurtuluş Örgütünü kendi kontrolüne almaya çalışmıştır³⁰⁷.

1967 Arap-İsrail savaşından sonra İsrail’e karşı eylemlerini sıklaştıran Filistinli gerillaların neden olduğu gerginlik Mısır, Suriye ve Ürdün’ün 1967 savaşında kaybettikleri toprakları geri olma yönündeki isteklerini artırmıştır. Bu bağlamda Mısır ve Suriye, SSCB’nin desteğiyle 1970 ile 1973 yılları arasında silahlanmaya girişmiştir. 1967 savaşından ders alan bu ülkelerin askeri kuvvetleri gizli görüşmelerde planladıkları gibi 6 Ekim 1973’te İsrail’e karşı ani bir saldırıya geçmiştir. Savaşın ilk zamanlarında başarı gösteren Suriye kuvvetleri stratejik bir öneme sahip olan Golan Tepelerini ele geçirdi. Ancak ABD’nin yardımıyla ilk saldırıların şokunu atlatan İsrail, Mısır ve Suriye kuvvetlerini geri püskürtmüştür. İki hafta süren bu savaş Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat’ın, Suriye’ye

---

³⁰⁵ Özdemir, *a.g.m.*, s. 87-88.

³⁰⁶ Dağ, *a.g.m.*, s. 45.

³⁰⁷ Dağ, *a.g.m.*, s. 46.

danışmadan İsrail ile alelacele bir ateşkes imzalamasıyla sonuçlandı³⁰⁸. Bunun üzerine İsrail'e karşı tek başına kalan Suriye, ateşkes istemek zorunda kalmıştır.

Suriye bu savaşın kaybeden tarafında olmasına rağmen bu ateşkesle bazı kazanımlar elde etmiştir. Bu bağlamda ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın Tel Aviv ile Şam arasında gerçekleştirdiği mekik diplomasisi sonucunda, "toprak karşılığı barış" prensibi çerçevesinde 31 Mayıs 1974'te Suriye-İsrail Barış Anlaşması imzalandı³⁰⁹. Bu antlaşma ile 1967 savaşında işgal edilen Kuneytra kenti tekrar Suriye'ye bırakılmıştır. Bu süreçten sonra Hafız Esed, pragmatist politikalar çerçevesinde ABD ile ilişkilerini normalleştirme yoluna gitmiştir.

1973 Arap-İsrail savaşından sonra daha önceki bütün Arap-İsrail savaşlarında Suriye'nin yanında yer alan Mısır, kaybettiği toprakları İsrail'den geri almak için diyalog yoluna girmiştir. Bu gelişme Mısır ile Suriye'nin arasını açmıştır. Mısır, ABD'nin arabuluculuğunu üstlendiği diplomatik yollarla 1975'te Cenevre'de imzalanan Sina Geçici Antlaşmasıyla, İsrail ile diyaloga girmiştir. Bu diyalog daha sonra 1979'da imzalanan barış antlaşmasıyla devam etmiştir. Bu antlaşma ile İsrail işgal altında tuttuğu Mısır topraklarını boşaltmayı taahhüt ederken, Mısır ise İsrail'i tanıyarak onunla diplomatik ilişkiye gireceğini taahhüt etmiştir³¹⁰.

Bu gelişmelerin ardından Arap ülkeleri arasında Mısır'a en büyük tepki Suriye'den gelmiştir. Suriye, Mısır ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesmiştir. Ancak Mısır'dan sonra Ürdün'ün de İsrail ile bir barış antlaşması imzalaması üzerine Suriye işgal altındaki topraklarını geri almak için İsrail ile müzakereye girişiminde bulunmuştur. Ancak bu girişimler bu iki ülke arasında kalıcı bir barışın sağlanması için yeterli olmamıştır.

Baba Esed ile Oğul Esed İsrail tehdidini iç politikada kendi lehlerine kullanmayı bilmiştir. Bu bağlamda Hafız Esed ve Beşar Esed ülkenin önemli bir toprak parçasının işgal altında olmasını ve İsrail ile devam eden savaş durumunu kendi lehine iç politikada baskı aracı olarak kullanmıştır. Bu çerçevede Esed ailesi, olağanüstü hali devam ettirerek iç politikada kendi iktidarlarına karşı çıkan farklı

---

³⁰⁸ Dağ, *a.g.m.*, s. 48.

³⁰⁹ Dağ, *a.g.m.*, s. 48.

³¹⁰ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 45.

sesleri bastırmıştır. Bu nedenle Suriye halkı toplanma, gösteri yapma ve dernek kurma gibi demokratik haklardan mahrum kalmıştır.

Hafız Esed'i iktidarı döneminde en çok uğraştıran konulardan biri Suriye'de ulusal bilinci geliştirmektir. Bu bağlamda Esed, geleneksel sosyal kimlikler olarak ifade edilen kabilesel, bölgesel ve mezhepsel bağlılıkların üzerinde bir Suriye bağlılığı oluşturmaya çalışmıştır³¹¹. Esed, ulusal bütünleşmenin önünde çok büyük engeller olarak duran bu unsurları geri planda bırakarak, Suriye'de Arap kimliği çerçevesinde bir bütünleşme sağlamaya çalışmıştır. Ancak Suriye gibi sömürgeciler tarafında oluşturulan ve demografik farklılıkları bilinçli olarak ön plana çıkarılan yapay bir devlette, ortak bağlarla bir birine bağlı bir ulus oluşturmak oldukça zordur. Nitekim Esed de bu konuda başarılı olamamıştır. Günümüzde Suriye'deki iç savaşta siyasi ve askeri grupların kendi özel kimliklerini baz alarak hareket etmesi bunun en açık göstergesidir.

Hafız Esed, darbelerin sıradanlaştığı Orta Doğu'da yaklaşık 29 yıl iktidarda kalarak Suriye'ye kısmi bir istikrar getirmiştir. Hafız Esed yönetimde kaldığı süre boyunca rejiminin devamlılığını sağlamak için ordu, Baas Partisi ve istihbarat teşkilatlarını kullanmıştır³¹². Bu bağlamda Esed, rejimine halk desteği sağlamak için Baas Partisi ve sivil toplum örgütlerini kullanmış; rejimine tehdit oluşturacak unsurlara karşı ise ordu ve istihbarat ağlarını kullanmıştır.

3.2.4.1.1. Lübnan İç Savaşı ve Suriye Müdahalesi

Dini, mezhepsel ve etnik açıdan birçok farklı unsuru bünyesinde barındıran Lübnan'da Fransa mandası döneminde Hıristiyanlar ön plana çıkmıştır. Ayrıca Fransızlar bu ülkeyi terk ettiklerinde arkalarında din ve mezhep farklılıklarına dayanan bir siyasi oluşum bırakmıştır. Bu oluşuma göre nüfusu kabaca %50 Müslüman, %50 Hıristiyan olan Lübnan'ın cumhurbaşkanınının Hıristiyan, başbakanın Sünni, meclis başkanının ise Şii gruplar arasından seçilmesi

---

³¹¹ Ahmet Ayhan Koyuncu, "Hafız Esed Dönemi Suriye'sinde Milliyetçilik ve Ulus İnşa Çabaları", *İktimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2017) s. 21.

³¹² Koyuncu, *a.g.m.*, s. 22.

kararlařtırılmıřtır³¹³. Bu şekilde demografik farklılıkların şekillendirdiği Lübnan siyasi oluşunu, bu ülkenin sürekli siyasi krizlere sürüklenmesine neden olmuştur.

Ülkenin demografik yapısına göre şekillenen bu hassas siyasi denge Sünni Müslümanların Filistin'den Lübnan'a gç etmesiyle bozulmaya başlamıştır. Bağımsızlıktan beri ülkede devam eden siyasi gerginlik, 1971'de Ürdün'den çıkartılan FK'nn Lübnan'a yerleşmesinden sonra daha da artmıştır. Bu bağlamda ülkede artan Sünni nüfusuna karşı Hıristiyan ve laik şii toplumunda ciddi bir rahatsızlık baş göstermeye bařlamıřtır³¹⁴. Bu rahatsızlık nihayetinde 1975'te, Filistin gerillaları ile Lübnan'daki Hıristiyanlar arasında çatışmalara dnşmştir. Bu çatışmalar kısa bir sürede Lübnan'ı iç savaşa sürüklemiştir.

Lübnan'ı Suriye'den koparılan bir toprak parçası olarak gören Esed yönetimi 1 Haziran 1976'da dönemin Lübnan Devlet Başkanı Süleyman Farance'nin resmi talebi üzerine bölgeye müdahale etme fırsatı yakalamıřtır³¹⁵. Böylece Suriye Lübnan'a girerek ülkenin büyük bir bölümünü 2000 yılına kadar kontrolünde tutmuş ve ülkenin siyasetinde belirleyici olmuştur.

Suriye kuvvetleri, Lübnan'da Filistinlilere ve sol örgütlere karşı Maruni Hıristiyanlara destek olmuştur. Suriye'nin Hıristiyanları desteklemesi Araplar arasında ciddi bir tepki doğurarak Suriye'nin İsrail ile aynı tarafta olduğu söylemlerine neden olmuştur. İlerleyen süreçte Suriye Lübnan'daki varlığını ve siyasi nüfuzunu devam ettirmek için taraf değiştirmiş 1978'den itibaren FK'y, 1982'de FK Lübnan'dan çıktıktan sonra ise ülkedeki şii unsurları desteklemeye bařlamıřtır³¹⁶.

Suriye'nin 1976'da Lübnan'a girerek Hıristiyan falanjistlerin lehine ateşkesi sağlaması ve ülkede barışı koruma misyonunu üstlenmesi, bu ülkenin uluslararası prestijini artırmıştır. Ancak 1987'de Lübnan'da ilan edilen ateşkes sonucunda iç savaşın sona ermesiyle ülkede bulunan yaklaşık 30 bin Suriye askerinin durumu sorgulanmaya başlanmıştır. Suriye, Lübnan konusunda uluslararası camiadan gelen baskılara karşı 2000'e kadar direnmeyi başarmış olsa da 2000'den itibaren

---

³¹³ elikkol, *a.g.e.*, s. 47.

³¹⁴ Dağ, *a.g.m.*, s. 48.

³¹⁵ Dağ, *a.g.m.*, s. 49.

³¹⁶ elikkol, *a.g.e.*, s. 47.

Lübnan'daki askerlerini kademeli olarak Suriye sınırına geri çekmeye başlamıştır³¹⁷.

3.2.4.2. Beşar Esed Dönemi

Suriye'yi yaklaşık 29 yıl askeri diktatörlükle yöneten Hafız Esed 10 Haziran 2000'de hayatını kaybettiğinde arkasında Baas Partisi, ordu ve istihbarat servisleri ile Nusayrilerin tartışılmaz üstünlüğü bulunan bir devlet bırakmıştır³¹⁸. Askeri darbeye gelen bu liderin ölümünden sonra tipik bir Orta Doğu ülkesi olan Suriye'de yeni bir siyasi kriz beklentileri artmıştır. Ancak Hafız Esed yönetimi, Esed hanedanı ve Nusayrilerin yönetimde kalmaya devam etmesi için iktidar değişiminin sorunsuz yaşanmasına yönelik girişimlerini çok önceden başlatmıştır.

Hafız Esed'in kendisinden sonra Suriye'nin başına geçirmek için yetiştirdiği en büyük oğlu Basil Esed, 1994'te bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir. Bu nedenle onun yerine Hafız Esed'in İngiltere'de tıp eğitimi alan ikinci oğlu Beşar Esed, Suriye'ye çağrılarak askeri akademide yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda askeri tecrübe kazanması için 1996'da önce kurmay binbaşı görevine getirilen Beşar Esed, daha sonra 1999'da albaylığa yükselmiştir³¹⁹. Bu şekilde askeri tecrübe kazanan Beşar, daha sonra Basil'in komutanlığını yaptığı Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nın komutanlığına getirilmiştir.

Hafız Esed döneminde aile içinde Rıfat Esed gibi etkili isimler ve Müslüman Kardeşler gibi rejime karşı tehdit oluşturabilecek bütün muhalif güçler devre dışı bırakıldığı için iktidar değişimi ciddi bir sorun yaşanmadan gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Hafız Esed'in ölümünden hemen sonra Suriye anayasasının 83'üncü maddesinde belirtilen cumhurbaşkanı seçilme yaşı 40'dan Beşar Esed'in o zamanki yaşı olan 34'e indirilmiştir³²⁰. Beşar Esed babasının ölümünden çok kısa bir süre sonra Baas Partisi genel sekreterliği görevine getirilmiş, daha sonra da tek başına girdiği referandumda oyların %97'sini alarak cumhurbaşkanı olmuştur³²¹. Böylece

---

³¹⁷ Dağ, *a.g.m.*, s. 51.

³¹⁸ Nuri Salık, “ Beşar Esed Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği”, *Ortadoğu Analiz*, cilt 3, sayı 35, 2001, s. 22.

³¹⁹ Gürson, *a.g.e.*, s. 163.

³²⁰ Gürson, *a.g.e.*, s. 163.

³²¹ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 100.

Beşar Esed babasının ölümünden sonra ülkeyi geçici olarak yönetmek üzere Cumhurbaşkanı Yardımcısı Haddam'ın başkanlığında kurulan konseyden yönetimi 10 Temmuz 2000'de sorunsuz bir şekilde devralmıştır.

Batıda eğitim almış Beşar Esed'in başa geçmesiyle Suriye'de herhangi bir değişimin olup olmayacağı hem Suriye halkı, hem de uluslararası camia için merak konusu olmuştur. Bu bağlamda rejimine karşı halk desteği sağlamak isteyen Beşar Esed, medyada yer alarak yolsuzlukla mücadele, liberal ekonomi, modernleşme ve reform gibi konulara öncelik vereceğini belirtmiştir. Oğul Esed, iktidarının ilk zamanlarında ihtiyaç duyduğu toplumsal meşruiyeti sağlamak için Suriye halkına verdiği bu taahhütler doğrultusunda özgürlükçü, liberal ekonomi yanlısı ve demokratik bir imaj çizmiştir³²².

Şam Baharı olarak adlandırılan bu dönemde cezaevindeki çoğu siyasi suçlu affedildi, ilk defa serbest bir gazetenin yayınlanmasına izin verildi, internet serbest bırakıldı, yolsuzlukla mücadele çerçevesinde birkaç üst düzey yönetici görevden alındı, demokratik toplantı ve gösterilere kısmi bir izin verildi³²³. Ayrıca bu dönemde Beşar Esed artan işsizlik, düşük yatırım ve aşırı dış borç nedeniyle krize giren Suriye ekonomisini içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için Temmuz 2000'den itibaren ciddi ve planlı bir ekonomik reform programı ile ticari liberalizasyon politikasını uygulamaya koymuştur³²⁴.

Beşar Esed'in Suriye halkından gelen değişim taleplerine bir cevap olarak uyguladığı reformlar sonucu kısmen de olsa kendini ifade etme şansı yakalayan Suriyeli aydınlar siyasi taleplerini dile getirmeye başlamıştır. Bu bağlamda 2001'de aydınlar tarafından, hükümete iktidarda bulunan koalisyon partilerinin oluşturduğu "Ulusal İlerici Cephe" dışında yeni partilerin kurulması ve özgür seçimlerin yapılması yönünde bir manifesto sunulmuştur³²⁵. Esed rejimi, Baas Partisi ve Nusayri azınlık yönetimini ciddi anlamda tehdit eden bu manifesto, Esed hanedanının yönetimine son verecek talepleri içermekteydi. Bu nedenle rejimden çok sert bir tepki alan aydınların birçok üyesi kısa bir sürede cezaevine gönderilmiş ve toplantılarına yasak getirilmiştir. Böylece Şam Baharı olarak nitelendirilen

---

³²² Dağ, *a.g.e.*, s. 51.

³²³ Yazıcı, *a.g.m.*, s. 359.

³²⁴ Yazıcı, *a.g.m.*, s. 359.

³²⁵ Yazıcı, *a.g.m.*, s. 359.

reform süreci kısa süreli olmuş, 2000 yılının sonunda artarak devam eden reformlar büyük oranda tersine dönmüştür³²⁶. Tipik üçüncü dünya ülkelerinde olduğu gibi Suriye’de de iktidarların şahsi çıkarları için ülkenin genel toplumsal çıkarları göz ardı edilmiştir. Oğul Esed, siyasi taleplerin bir iktidar değişimine neden olacağından duyduğu korku nedeniyle bu talepleri babası Hafız Esed gibi sert bir şekilde bastırma yoluna gitmiştir.

Beşar Esed, iktidara geldiğinde Suriye’yi küresel ve bölgesel krizlerle dolu bir ortamda yönetmek zorunda kalmıştır. Oğul Esed bu krizlere karşı babası döneminde uygulanan pragmatist dış politikayı esneterek devam ettirmiştir. Oğul Esed liberal ekonomik gelişmeler çerçevesinde AB ve ABD ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Yine bu amaçla 2001 yılında Irak’ın Suriye’den geçen petrol boru hatlarını BM yaptırımlarına rağmen yeniden faaliyete geçirmiştir³²⁷.

İsrail Beşar Esed döneminde çeşitli bahanelerle zaman zaman Suriye hava sahasını ihlal ederek saldırılarda bulunduğundan dolayı bu dönemde de baba Esed döneminde olduğu gibi Suriye için bölgedeki en büyük tehdit İsrail’den algılanmıştır.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD’nin uluslararası terörizmle mücadele adı altında 2003’te Irak’ı işgal ederek bölgeye yerleşmesi, Suriye’nin güvenlik konusunda daha büyük bir tehdit algılamasına neden olmuştur.

Ocak 2001’den itibaren ABD’de George Walker Bush hükümeti gibi İsrail’e sonuna kadar destek veren bir hükümetin başa geçmesi, ABD’nin Suriye’yi Lübnan’dan çekilmeye; Hizbullah, Hamas, İslami Cihat gibi bölgesel örgütlere verdiği desteği kesmeye ve Irak işgaline ortak olmaya zorlaması ABD-Suriye ilişkilerini bozmuştur. Beşar Esed, 2001’den beri Irak’la geliştirdiği ekonomik ilişkilerden dolayı, 1991’deki I. Körfez Savaşı’ndan farklı olarak Suriye’nin 2003’te Irak’a karşı oluşturulan koalisyonu katılmasını reddetmiştir³²⁸. Farklı dış politika öncelikleri olan bu iki ülke ilişkileri ABD’nin Irak’ı işgal etmesiyle daha da gerginleşmiştir. Bu bağlamda ABD, Irak’ı işgal ettikten sonra 2003 ve 2004’te Esed’in Iraklı direnişçileri desteklemesi, uluslararası terörizme arka çıkması ve

---

³²⁶ Yazıcı, *a.g.m.*, s. 360.

³²⁷ Salık, *a.g.m.*, s. 23.

³²⁸ Salık, *a.g.m.*, s. 23.

Lübnan'ı işgali gibi gerekçelerle Suriye'ye bir takım siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygulamıştır³²⁹. Bu dönemde bir taraftan İsrail öbür taraftan ABD işgalinde bulunan Irak arasında sıkışan Esed, bu çıkmazdan sıyrılmak için Hafız Esed'in uyguladığı pragmatist politikalara başvurmuştur. Bu çerçevede Esed, zaten ilişkileri iyi olan İran'la daha da yakınlaşmış, Suriye ile ilişkileri kötü olan Türkiye ile de ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Esed bu yolla hem ülkesini bölgesel yalnızlıktan kurtarmış hem de ilişkilerini çeşitlendirerek ülkesine yöneltilen dış baskıları hafifletmeye çalışmıştır. Bununla birlikte Esed bu dönemde Hizbullah, İslami Cihat ve Hamas gibi örgütleri kendi kontrolünde tutarak İsrail ve ABD'ye karşı caydırıcılığını artırmaya çalışmıştır.

2005 yılına gelindiğinde Esed rejimini köşeye sıkıştıran yeni bir gelişme daha yaşanmıştır. Suriye'nin Lübnan'ın iç işlerine karışmasına ve Lübnan'da Suriye askerinin bulunmasına muhalif olan Lübnan muhalefet lideri ve eski başbakanı Refik Hariri'nin 14 Şubat 2005'te, bir suikast sonucunda öldürülmesinden uluslararası kamuoyu Esed rejimini sorumlu tutmuştur³³⁰. Bu nedenle Suriye'ye yönelen uluslararası baskılar artmıştır³³¹. Özellikle ABD ve Fransa'nın BMGK nezdinde Suriye'ye Lübnan'daki askeri birliklerini geri çekmesi yönünde yapmış oldukları baskı sonucunda, Suriye 1976 yılından beri Lübnan'da bulunan kuvvetlerini, geri çekmek zorunda kalmıştır. Hariri suikastinden sonra artan dış baskılarla zor durumda kalan Esed, bu dönemde en büyük desteği kendi rejimi gibi batı tarafından dışlanan İran rejiminden almıştır. Bu dönemde İran ile Suriye arasındaki ilişkiler her alanda gelişmiş ve stratejik ittifak düzeyine çıkmıştır³³². Bu dönemde Beşar Esed'in babası döneminde uygulanan, sıkıntılı dönemlerde ittifaklar kurarak dış politikayı rahatlatma stratejisini başarılı bir şekilde uyguladığı görülmüştür.

Esed, İran'ın desteği ile Lübnan'daki Şii Hizbullah, Hamas ve İslami Cihat gibi örgütlere liderlik etmeye devam ederek İsrail ve ABD'ye karşı belli oranda caydırıcılığını devam ettirmiştir. Özellikle 2006 İsrail-Hizbullah savaşı sırasında

---

³²⁹ Salık, *a.g.m.*, s. 23.

³³⁰ Muhammed Hüseyin Mercan, "Beşar Esed Dönemi Suriye Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim", *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 4, Sayı 2, 2010, s. 113.

³³¹ Yazıcı, *a.g.m.*, s. 360.

³³² Salık, *a.g.m.*, s. 23.

İran'ın Hizbullah'a ve Hamas'a Suriye vasıtasıyla destek vermesi Suriye'ye kilit bir anlam kazandırmıştır³³³. Beşar Esed İsrail, ABD, Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün'e karşı, İran ve bölgesel örgütlerle geliştirdiği ilişkilerle konumunu güçlendirmiştir. İktidara geldiği ilk yıllardan beri Batı ile ilişkileri bir türlü düzelmeyen Esed yönetimi küresel ölçekte Rusya, Hindistan ve Çin gibi aktörlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışarak batılı devletleri dengelemeye çalışmıştır³³⁴.

Suriye'nin Beşar Esed döneminde yakın ilişkiler geliştirdiği bölgesel ülkelerden biri de Türkiye'dir. Bu iki ülke geçmişten beri aralarında problem olan konuları bir kenara bırakarak ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmaya çalışmıştır. Suriye-Türkiye ilişkilerinin tarihine bakıldığında Hatay meselesi, su sorunu ve Hafız Esed'in PKK'ya destek vermesi gibi nedenlerden dolayı bu iki ülke ilişkilerinin genellikle gergin olduğu görülür. Ancak 1998'de Öcalan Krizi sonrası imzalanan Adana Protokolü ile düzelmeye başlayan ilişkiler 2000 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esed'in cenaze törenine bizzat katılmasıyla normalleşmeye başlamıştır. Bu süreçten sonra Türkiye ve Suriye'nin ABD'nin Irak işgaline katılmaması ve bu konuda benzer bir tavır takınması bu ülkelerin ilişkilerini daha da geliştirmiştir. Özellikle 2002'nin sonlarına doğru Türkiye'de tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) Türk dış politikasının Orta Doğu paradigmasını komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde belirlemesi Orta Doğu'nun, dolayısıyla Suriye'nin önemini arttırmıştır³³⁵. Bu bağlamda AK Parti hükümetleri döneminde, Türkiye-Suriye ilişkileri özellikle siyasal ve ekonomik alanda hızla gelişmiş ve iki ülke arasındaki problemler çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Türkiye ile ilişkileri gelişen Suriye, ABD ve bölgesel müttefikleri olan İsrail, Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün arasında sıkışmışlık duygusundan sıyrılmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin bölgesel ortaklığı Suriye için oldukça önem kazanmıştır.

2008'de İsrail'in Gazze'ye düzenlediği saldırılar sonucu gerilmeye başlayan Türkiye-İsrail ilişkileri, 2009 yılındaki Davos Krizi ile birlikte kopma noktasına

---

³³³ Salık, *a.g.m.*, s. 24.

³³⁴ Salık, *a.g.m.*, s. 24.

³³⁵ Salık, *a.g.m.*, s. 24.

gelmiştir³³⁶. Bu şekilde Suriye'nin kendi güvenliği için büyük tehlike olarak gördüğü İsrail ile Türkiye'nin arasının bozulması, Türkiye-Suriye ilişkilerine olumlu yönde bir ivme kazandırmıştır. Bu bağlamda Türkiye ile Suriye arasında 2009 yılında bir askeri tatbikat düzenlenmiş, daha sonra aynı yıl içinde bu iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantısı yapılmıştır.

Türkiye-Suriye ilişkileri 2011 yılına kadar gelişmeye devam etmiştir. Bu bağlamda 2009'da bu iki ülke arasında karşılıklı olarak vizeler kaldırılmış, daha sonrada Şubat 2011'de Asi Nehri üzerine inşa edilmesi planlanan Türkiye-Suriye Dostluk Barajı'nın temelleri her iki ülkenin liderlerinin katılımıyla atılmıştır. Ancak bu iki ülke ilişkilerinin seyri Mart 2011'de Arap Baharı'nın Suriye'yi etkilemeye başlamasıyla değişmeye başlamıştır.

Sonuç olarak batıda eğitim alan Beşar Esed'in iktidara gelmesiyle Suriye'de artan sosyal ve siyasi reform beklentileri karşılanmamıştır³³⁷. Beşar Esed, görünüşte babasından farklı bir yapıya sahipmiş gibi gözükse de, aslında o da babasının totaliter tek parti iktidarını küçük değişikliklerle devam ettirmiştir. Bu nedenle Nusayri bir azınlığın kontrolünde olan Baas Partisi ve istihbarat örgütleri sayesinde 2004'te Kamışlı'da yaşanan Kürt gösterileri dışında, oğul Esed'in ilk 10 yıllık iktidarı döneminde ciddi bir iç mesele yaşanmamıştır. Ancak Arap ülkelerindeki halkların daha fazla demokrasi, hürriyet, şeffaflık ve yönetime katılma istekleri ile ortaya çıkan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketleri kısa bir süre sonra Esed rejimini de tehdit etmeye başlamıştır³³⁸.

---

³³⁶ Salık, *a.g.m.*, s. 24.

³³⁷ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 132.

³³⁸ Çelikkol, *a.g.e.*, s. 137.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SYKES-PİCOT DÜZENİNİN REVİZYONA UĞRAMASI

XX. yüzyılın başında İngiltere ve Fransa tarafından Orta Doğu'da çürük temeller üzerine kurulan birçok devlet günümüzde devlet olmayı gerektiren fonksiyonları yerine getirmekte aciz durumdadır. Bu bağlamda Sykes-Picot Protokolü gibi gizli ve dış güçlerin çıkarlarını temsil eden bir uzlaşma ile temelleri atılan Suriye ve Irak çökme tehlikesi yaşamaktadır. İngiltere ve Fransa'nın elinden çıkan ve Irak ile Suriye'yi şekillendiren düzen, XXI. yüzyılda yine büyük oranda dış müdahale ile revizyona uğramaktadır.

4.1. ABD'nin Irak'ı İşgali ve Sonrası

4.1.1. ABD'nin Irak İşgali

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle çift kutuplu uluslararası sistem değişerek, yerini ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu bir sisteme bırakmıştır. Bu bağlamda 20 Ocak 2001'de ABD başkanı olan George Walker Bush, ABD dış politikasında değişime gitmiştir. ABD'deki Yeni Muhafazakarların, Amerikan toplumunu bir arada tutulabilmek için düşmana ihtiyaç olduğu görüşüne sahip olan George W. Bush, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ortadan kalkan kominizm tehdidi yerine 11 Eylül saldırısından sonra terörizm ve radikal İslam'ı yerleştirilmiştir.

Soğuk Savaş'tan sonra ABD'nin değişen dış politikasının bir sonucu olan ABD'nin Irak'ı işgalinin arkasında, ABD'nin değişen dış politikasının içsel (yeni muhafazakar akım) ve dışsal nedenleri (SSCB'nin dağılması, yeni dünya düzeni, tek kutupluluk, küreselleşme, 11 Eylül saldırıları) bulunmaktadır³³⁹.

³³⁹ İskender Karakaya, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Değişen Güvenlik Algılamaları ve Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara: 2010, s. 199.

11 Eylül saldırılarından sonra, ABD'nin güvenlik anlayışı değişmiş ve Eylül 2002'de yayınlanan ABD'nin yeni "Ulusal Güvenlik Stratejisi" ile dış tehditlere karşı önleyici savaşın (önleyici vuruş) benimsendiği belirtilmiştir³⁴⁰. Bu bağlamda George Walker Bush, Babası George Herbert Walker Bush'un I. Körfez Savaşı'nda yarım bıraktığı işi tamamlamak ve Saddam rejiminin oluşturduğu "Irak tehdidine" son vermek için harekete geçmiştir. Ancak Baba Bush döneminde olduğu gibi Irak'ın Kuveyt veya herhangi bir yere işgal ya da saldırı girişimi bulunmadığından Oğul Bush, Irak saldırısını meşrulaştırmak için bazı gerekçelere ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda George W. Bush, Irak'ı terör grupları ve kitle imha silahlarından temizlemek, Saddam rejimini devirmek, petrol ve enerji yollarının güvenliğini sağlamak gibi gerekçelerle Irak saldırısına uluslararası destek bulmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Çin, Rusya, Almanya ve Fransa gibi ülkeler ABD'nin Irak'a saldırmasına karşı tavır alsa da ABD Polonya, Avustralya, Bulgaristan ve İngiltere gibi 40'a yakın ülkenin desteğini almayı başarmıştır³⁴¹.

ABD ve İngiltere önderliğinde kurulan koalisyon kuvvetleri 20 Mart 2003'te şer eksenli ülkelerinden³⁴² biri olarak değerlendirdikleri Irak'a askeri hareket başlattı³⁴³. Irak'ı kısa bir sürede yenme stratejisi üzerine kurulan bu saldırı şiddetli bir hava bombardımanı ile başladı. Bu nedenle daha savaşın ilk haftalarında binlerce Iraklı sivil ve asker öldü³⁴⁴. II. Körfez Savaşı, Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu veya Irak'ın işgali olarak adlandırılan bu savaş Orta Doğu'yu içinden çıkılmaz sorunlar sarmalına sokan bir eylem olmuştur.

Koalisyon ülkeleri tarafından "Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu" adı verilen bu savaş görünüşte kısa bir sürede sona ermiştir. Nitekim 9 Nisan 2003'te Bağdat'a giren ABD kuvvetleri Saddam rejimini devirmiş ve Irak ordusunu yok etmişti. 16 Nisan 2003'de ABD başkanı Bush, bir konuşmasında Irak'ın kurtarıldığını ilan etti³⁴⁵. Böylece Irak'ın işgali için ortaya atılan amaçlardan rejim değişikliğini

---

³⁴⁰ Şanlı, *a.g.e.*, s. 2.

³⁴¹ Arı, *a.g.e.*, s. 468.

³⁴² ABD Başkanı Bush, 2002 yılındaki bir konuşmasında İran, Irak ve Kuzey Kore'yi ABD'nin güvenliği için tehdit oluşturan şer eksenindeki ülkeler olarak nitelemiştir.

³⁴³ Emine Bulut, *Birinci ve İkinci Körfez Savaşında ABD Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bölümü, Konya: 2011, s. 95.

³⁴⁴ Polk, *a.g.e.*, s. 190.

³⁴⁵ Polk, *a.g.e.*, s. 190.

sağlama amacı gerçekleşmiş oldu. Ancak ilerleyen süreçte ABD'nin savaş için ileri sürdüğü diğer konularda bu kadar başarılı olmadığı görülmüştür.

ABD'nin Irak'ı işgal ederken ana gerekçeler olarak ortaya atıldığı, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve El-Kaide'ye destek verdiği iddiası hiçbir zaman kanıtlanamamıştır³⁴⁶. Ayrıca savaştan sonra Irak'ta incelemeler yapmak üzere CIA tarafından görevlendirilen Irak Araştırma Grubu'nun Başkanı David Kay'ın 2 Ekim'deki ön raporunda da kitle imha silahlarına rastlanmadığı belirtilmiştir³⁴⁷. Bu nedenle Bush yönetimi, işgal için daha geçerli bir sebep olarak Irak'ta insan haklarının ihlal edildiği ve ülkede antidemokratik despot bir yönetimin olduğunu dile getirmiştir. Gerçekten de Irak'ta anti demokratik bir yönetim söz konusuydu ancak bu durum Irak'a özgü bir durum değildi. ABD'nin daha önce Afrika, Latin Amerika ve Güney Doğu Asya'da ciddi anlamda destek verdiği birçok anti demokratik yönetim olmuştur³⁴⁸.

ABD'nin Irak'ı işgal etmek için öne sürdüğü bu zorlama nedenlerin yanında daha çeşitli çevrelerce, daha akla yatkın sebepler de dile getirilmiştir. Bu sebeplerden en ön plana çıkanı ise Irak'ın petrol açısından çok zengin olması ve bu petrolün çok ucuza üretilebilmesidir³⁴⁹. Ayrıca Orta Doğu'dan petrol akışını sağlamayı yarım asırdan fazla bir süredir temel hedeflerinden biri olarak gören ABD dünyadaki en önemli petrol arz noktalarından biri olan Basra Körfezi'nde kontrol sağlamak istemiştir³⁵⁰. Bu açıdan bakıldığında petrol, diğer petrol üreten birçok ülkeden farklı olarak Irak'ın nimeti değil, laneti olmuştur.

Ayrıca ABD'nin Yahudi lobisinin etkisi ile İsrail'in güvenliğini sağlamak için Irak'ı işgal ettiğini dile getiren çevreler de bulunmaktadır³⁵¹.

Rejimin devrilmesinden sonra yönetimi devralan ABD ve koalisyon kuvvetleri Irak'ta asayişin sağlama konusunda başarılı olamamıştır. Görünüşte savaş sona ermişti ancak savaşın bitmesi Irak'a barış getirmedi. Aslında olan savaşın yeni bir

---

³⁴⁶ “Tam 15 Yıl Geçti... ABD'nin Kanlı İşgali”, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/tam-15-yil-gecti-abdnin-kanli-ısgali-437666.html>, (erişim tarihi: 13.06.2018).

³⁴⁷ Arı, *a.g.e.*, s. 469.

³⁴⁸ John Perkins, *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı*, (çev. Murat Kayı), İstanbul: April Yayıncılık, 2015, s. 314-315.

³⁴⁹ Polk, *a.g.e.*, s. 2.

³⁵⁰ Polk, *a.g.e.*, s. 2.

³⁵¹ Bulut, *a.g.e.*, s. 121-123.

boyut kazanmış olmasıydı. İşgalden önce yaklaşık 13 yıl ambargo altında yaşayan Iraklılar iyice yoksullaşmış ve ABD karşıtlıkları aşırı noktalara varmıştı. Bu nedenle Irak'ta 2003 ve 2004'te ABD kuvvetleri ile çatışan irili ufaklı çeşitli gruplar ortaya çıkmıştır.

İlk başta Musul, Felluce ve Bağdat gibi kentlerde ortaya çıkan barışçıl gösterileri, ABD kuvvetleri bir ayaklanma olarak değerlendirerek sert bir şekilde bastırmaya çalışmıştır³⁵². Bu nedenle çarpışan aktörler arasındaki güç farkına bakıldığında asimetrik bir savaş izlenimi veren bu savaş giderek daha ciddi etkiler yaratmaya başlamıştır. Bu bağlamda işgalci kuvvetlere karşı başlayan saldırıların şiddeti, yoğunluğu ve sayısı artarak ülke geneline yayılmıştır.

Başta iyi organize edilmeyen ufak saldırılar olarak başlayan bu eylemler zamanla daha örgütlü bir hal alarak koalisyon kuvvetlerine ciddi kayıplar verdirdi. Başlangıçta genellikle Sünni nüfusun yoğunlukta olduğu yerlerde başlayan bu ayaklanmalar 2003'ün Eylül'den itibaren Şii bölgelere de yayıldı. Böylece savaş işgalci güçlere karşı yürütülen ulusal bir gerilla savaşı niteliğine bürünmüştür.

ABD ve İngiliz birliklerinin büyük kayıplar vermeye başlamasıyla savaşa destek veren İspanya ve Hindistan gibi ülkelere askeri destek istendi. Ancak bu ülkeler yeterli desteği vermeyince, ABD ve İngiltere kendi açıklarını kapatmak için özel askeri şirketlere başvurdu. Böylece uluslararası hukukta yeri olmayan ve tek amaçları onlara para ödeyenlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmek olan özel askeri şirketler Irak'a akın ederek birçok insanlık suçu işlenmesine neden olmuştur.

ABD'nin BM kararı olmadan başlattığı Irak savaşı, yaklaşık 9 yıllık işgalden sonra 2011'de sona erdi³⁵³. Bu işgalde kaç Iraklı sivil ve askerinin hayatını kaybettiğini net rakamlarla ortaya koymak zor olsa da yaklaşık bir milyon Iraklı'nın hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir³⁵⁴. Irak işgali, arkasında sadece yaklaşık bir milyon ölü, yüz binlerce yaralı ve evlerini terk etmek zorunda kalan milyonlarca insan bırakmadı, aynı zamanda çok etnikli ve çok mezhepli olan Irak'ın siyasi

---

³⁵² Polk, *a.g.e.*, s. 190.

³⁵³ Ahmet Emin Dağ, *Irak Raporu Ağustos 2015*, İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, s. 8.

³⁵⁴ “ 14. Yıl Dönümünde ABD'nin Irak'ı İşgali ve Sonuçları”, <https://www.stratejikortak.com/2017/03/abd-nin-iraki-issgali-ve-sonuclari.html>, (erişim tarihi: 16.06.2018).

yapısını şekillendiren unsurlar da bu işgalden etkilendi. Bu bağlamda yaklaşık 38 milyon nüfusu olduğu tahmin edilen Irak'ta Şii-Sünni çatışması artmıştır³⁵⁵.

İngiltere'nin Irak'ta yürüttüğü politikalarla Irak siyasetinden dışlanan Şiiler, 2003 işgalinden sonra ABD'nin girişimleri ile ülkede etkili olan başat siyasi grup olmuştur. Baas Partisi'nin ana hakimiyetini elinde bulundurarak yıllarca Irak'ı yöneten Sünniler, işgalci kuvvetler tarafından Irak siyasetinden dışlanmıştır. Bu nedenle ABD ve İran gibi dış güçlerden destek alan Şiilerle Sünniler arasında mezhep savaşına varan çatışmalar yaşanmıştır. Bu durum Irak'ta halihazırda var olan istikrarsızlığı arttırmıştır.

Sonuç olarak koalisyon güçleri tarafından “Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu” adı verilen bu savaşı meşrulaştırmak için dile getirilen amaçlardan sadece rejim değişikliği gerçekleşebilmiştir. Onun dışında demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi söylemler sadece birer propaganda aracı olarak kalmıştır. Bu ilkeleri bizzat işgalci kuvvetler hiçe saymıştır. Nitekim savaşta binlerce insan mahkum edilmiş, işkence görmüş ve öldürülmüştür. Öte yandan ABD tarafından işgal için en önemli gerekçelerden biri olarak gösterilen kitle imha silahlarına dair hiçbir iz bulunamamıştır. Ayrıca Irak'tan terörü temizleme amaçları olduğunu iddia eden işgalci güçlerin faaliyetleri sonucu Irak bir terör yuvasına dönüşmüştür. Savaş ve işgal sonrası devlet egemenliğinin neredeyse yok olduğu Irak'ta terör örgütlerinin etkisi artmıştır. Bu bağlamda kuruluşu 1990'ların sonu ile 2000'li yılların başına dayanan DEAŞ, Irak'ta güçlenerek bölgesel bir örgüt olmaktan, küresel etkileri olan bir örgüte dönüşmüştür³⁵⁶.

DEAŞ ve benzeri örgütlerin Orta Doğu'da ortaya çıkması tesadüf değildir. Zaten kendi içsel meselelerinden dolayı istikrarlı olmayan Orta Doğu'ya gerçekleştirilen dış müdahaleler devlet egemenliklerinin zayıflamasına ve politik istikrarsızlığa neden olmaktadır. Nitekim kaos ve otorite boşluğundan beslenen terör, devlet egemenliğinin yetersiz olduğu Irak ve Suriye'ye yayılmıştır³⁵⁷.

BM'nin uluslararası kuvvet kullanma yasağı ilkesini hukuk dışı yollarla ihlal eden ABD ve koalisyon kuvvetleri BM kararı olmadan Irak'ı işgal etmiştir. Bu savaş

³⁵⁵ <http://www.mfa.gov.tr/irak-kunyesi.tr.mfa>, (erişim tarihi: 16.06.2018).

³⁵⁶ Dolunay Şenol vd., “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 26, sayı 2, 2016, s. 276.

³⁵⁷ Şenol, *a.g.m.*, s. 288.

iddia edildiği gibi Irak'a demokrasi, özgürlük ve huzur getirmemiş; ülkeye istikrarsızlık, yıkım, ölüm ve kaos getirmiştir.

4.1.1.1. Irak'ta İşgalin Gölgesinde Yaşanan Siyasi Gelişmeler

Nisan 2003'te Saddam rejiminin devrilmesinden sonra Saddam Hüseyin, aynı yılın aralık ayında Tikrit'te ABD askerlerince yakalandı. Yakalandıktan sonra Irak yönetimine teslim edilen Saddam 30 Aralık 2006'da idam edilmiştir³⁵⁸.

ABD liderliğindeki koalisyonun Saddam rejimini Nisan 2003'te devirmesinden sonra ABD başkanı Bush 1 Mayıs 2003'te Irak Savaşı'nın resmen bittiğini kamuoyuna açıkladı. ABD, Irak'ta yönetimi ele geçirdikten sonra, Mayıs 2003'te Baas Partisi ve eski yönetimin tüm kurumlarını ortadan kaldırmış, bunun yerine ABD idaresince atanan Geçici Koalisyon Otoritesi (GKO) Irak'ı idare etmeye başlamıştır³⁵⁹. 22 Mayıs 2003'te ABD ve İngiltere tarafından hazırlanan ve işgalci güçleri Irak'taki meşru otorite olarak kabul eden 1483 sayılı karar, BMGK'da kabul edilmiştir³⁶⁰. Ancak yine bu kararda yönetimin mümkün olan en kısa zamanda Iraklılara devredilmesi gerektiği vurgulanmıştır³⁶¹.

Koalisyon güçleri ve Saddam muhalifi olan Iraklılardan oluşan bir grup arasında uzun zamandır üzerinde çalışılan 25 kişilik Geçici Irak Yönetim Konseyi (IGC) 13 Temmuz 2003'te kurulmuştur. Kurulan bu konseyde Şii, Sünni ve Kürt ayrımına dayanan bir iktidar dağılımına gidildi³⁶². Bu şekilde etnik ve mezhepsel farklılıkların baz alındığı bir otorite paylaşımına gidilmesi, ülke toplumunun Irak vatandaşlığından ziyade yerel dini ve etnik kimliklerine sarılmalarına neden olmuştur. Bu durum hem işgal sürecinde hem de işgalden sonra Irak toplumunun özel kimliklerini baz alarak hareket etmelerine neden olmuştur.

Yine 2003'ün Ağustosunda 25 kişilik Geçici Irak Yönetim Konseyi'nde yapılan görüşmeler neticesinde geçici yönetimin bakanları da belirlenmiştir. Bu bağlamda bakanlıkların 13'ü Şii'lere, 5'i Sünnilere, 5'i Kürtlere verilirken, Türkmen

³⁵⁸ “Tam 15 Yıl Geçti... ABD'nin Kanlı İşgali”, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/tam-15-yil-gecti-abdnin-kanli-ısgali-437666.html>, (erişim tarihi: 13.06.2018).

³⁵⁹ Arı, *a.g.e.*, s. 470.

³⁶⁰ Arı, *a.g.e.*, s. 470.

³⁶¹ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s. 1331.

³⁶² Arı, *a.g.e.*, s. 472.

ve Asurilere 1'er bakanlık verilmiştir³⁶³. Dış otoritelerin etkisi ile Irak toplumunun farklılıkları baz alınarak gerçekleştirilen bu otorite paylaşımı adil bir şekilde yapılmadığı için ülkedeki Türkmen ve Sünni gruplar bundan rahatsız olmuştur. Irak'ın Osmanlı kontrolünden çıkmasından sonra batılı güçler tarafından özel aidiyetleri teşvik edilen Irak toplumu bu gelişme ile bir daha ayrıştırılmıştır. Irak toplumunun bu şekilde ayrıştırılması Şii-Sünni, Arap-Kürt çatışmalarını teşvik ederek ortak bir yurttan yaşayan bu toplumların bütünleşmesini zorlaştırmıştır.

15 Kasım 2003'te IGC ve GKO arasında gerçekleşen görüşmede, işgal otoritesinin yetkilerini bir takvim çerçevesinde Iraklılara devretmesini öngören Egemenliğin Devri Anlaşması imzalanmıştır³⁶⁴. Bu süreçten sonra 8 Mart 2004'te işgalci güçler ile Irak Yönetim Konseyi, Geçici Irak İdari Yasası ya da Temel Yasa olarak adlandırılan metni kabul etmiştir. Bu metin 2005'te hazırlanması öngörülen yeni Irak anayasası için önemli bir dayanak noktası olmuştur. Bu bağlamda Geçici Irak İdari Yasası, Irak'ta kurulacak olan siyasi sistem konusunda ipuçları içermiştir. Bu yasada Irak siyasi sisteminin federal, demokratik, çoğulcu ve güçler ayrımına dayanan bir cumhuriyet olacağı ifade edilmiştir³⁶⁵.

30 Ocak 2005'te yeni bir geçiş hükümetinin iş başına geldiği seçimler yapılmıştır. Bu bağlamda cumhurbaşkanlığı makamına Celal Talabani, başbakanlığa İbrahim Caferi seçilmiştir. Iraklı Sünnilerin boykot ettiği bu seçimlerde, 275 milletvekilinden oluşan meclise Şii partilerden 180, Kürt partilerden ise 75 milletvekili seçilmiştir.

Oluşturulan bu geçiş dönemi parlamentosunda hazırlanan yeni Irak Anayasası 15 Ekim 2005'te düzenlenen referandumda %78 ile kabul edilmiştir³⁶⁶. Irak'ın temel siyasi durumunu belirten bu anayasaya göre Irak demokratik federal parlamenter sistemle yönetilen, İslami bir devlet olarak tanımlanmıştır.

Irak'ın idari yapısında yeni bir yapılandırmaya giden bu anayasa ile ülke federal bir cumhuriyete dönüşmüştür. Ancak Irak'ta federal yapıya uygun bir zemin olmadığı gerekçesiyle federal sistemin bir gereği olan özerklik sadece Kürdistan

---

³⁶³ Arı, *a.g.e.*, s. 472.

³⁶⁴ Arı, *a.g.e.*, s. 473.

³⁶⁵ Arı, *a.g.e.*, s. 474.

³⁶⁶ Arı, *a.g.e.*, s. 476.

Bölgesel Hükümetine (KBH) verilmiştir. Bu bağlamda idari olarak 18 vilayete ayrılan Irak'ın Dahok, Süleymaniye ve Erbil şehirleri KBH'nin sınırlarında yer alırken diğer 15 vilayet doğrudan merkezi hükümete bağlı kalmıştır³⁶⁷.

Parlamentar sistemin esaslarına göre şekillenen bu anayasada iktidar paylaşımının uzlaşma ile sağlanacağı ifade edilmiştir. Bu uzlaşmaya göre cumhurbaşkanının Kürt, başbakanın Şii, meclis başkanının ise Sünni olacağı kararlaştırılmıştır.

Yeni Anayasada belirtildiği şekli ile Irak'ta ilk defa Aralık 2005'te geçici olarak nitelenmeyen bir parlamento seçilmiştir. Sünnilerin bu seçimi de boykot etmesi nedeniyle, seçim sonrası ortaya çıkan tablo ülke halkının gerçek siyasi iradesini yansıtmak konusunda yetersiz kalmıştır.

Bu seçimlerle Celal Talabani tekrar 4 yıllığına cumhurbaşkanı seçilmiştir. Başbakanlık makamına ise İbrahim Caferi gelmiş, ancak Sünni ve Kürt grupların buna itiraz etmesi sonucunda bir hükümet krizi ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerden sonra Caferi, hükümet krizinin büyümemesi için başbakanlıktan çekilerek yerini Nisan 2006'da Cevad Nuri el-Maliki'ye bırakmıştır. Ancak mezhep bazlı politikalar geliştiren Maliki döneminde Irak'ta mezhep esasına dayalı iç kriz en üst seviyeye ulaşmıştır³⁶⁸.

Özellikle 2006 yılından itibaren Irak'ta iktidarın büyük oranda Şiiilerin eline geçmesi ile bu ülke iç ve dış politikalarında mezhepçiliğe gitmiştir. Bu bağlamda Irak'ta başlayan mezhepçi politikalar yayılarak bölgesel bir boyuta ulaşmıştır. Bu bağlamda Irak'ta iktidarın Şiiilere geçişi ile İran'dan başlayıp Lübnan'a kadar uzanan bölgeyi kapsayan "Şii Hilali" kavramı bu dönemde ön plana çıkmaya başlamıştır³⁶⁹. Bu çerçevede Irak işgalinin Orta Doğu'da yarattığı en önemli sonuçlardan biri, bölgede Şii-Sünni kutuplaşmasının derinleşmesi ve yeni bir çatışma dinamiği olarak ortaya çıkmasıdır.

2004'te BMGK'nın 1546 sayılı kararıyla Irak'ta oluşturulan koalisyon gücünün süresi BMGK'nın 18 Aralık 2007 tarihli ve 1790 sayılı kararıyla 31 Aralık 2008'e kadar son defa uzatılmıştır. Bu süreçten sonra koalisyon kuvvetlerinin Irak'taki

---

³⁶⁷ Arı, *a.g.e.*, s. 477.

³⁶⁸ Dağ, *a.g.e.*, s. 10.

³⁶⁹ Oytun Orhan, "Suriye İç Savaşı ve Ortadoğu'da Güvenlik" , *Ortadoğu Analiz*, Cilt 6, Sayı 63, 2014, s. 38

statülerini belirten BMGK'nın kararları yerine ABD ile Irak Hükümeti arasında 27 Kasım 2008'de Stratejik Güvenlik Antlaşması (SOFA) imzalanmıştır³⁷⁰. Irak'taki ABD kuvvetlerinin 31 Aralık 2008'den itibaren uyacakları kuralları belirten ve 2011 yılının sonuna kadar koalisyon kuvvetlerinin bu ülkeden çıkmalarını öngören bu antlaşma, ABD askerlerini Irak'tan çekmeyi seçim kampanyasında vaat eden Barack Obama'nın 20 Ocak 2009'da ABD başkanı olmasıyla daha ciddi bir şekilde uygulamaya konulmuştur.

Bu süreçte ABD, Irak'ta çıkarlarını korumaya devam edebilmek için SOFA'ya çeşitli hükümler koymuştur. Bu bağlamda antlaşmada; Irak mahkemelerinin ABD askerlerini yargılayamayacağı, içişleri bakanlığı ve savunma bakanlığı gibi bazı önemli bakanlıklar ile istihbarat gibi kilit noktaların ABD kontrolüne bırakılacağı, Irak'ta ABD'nin özel cezaevlerinin bulunacağı, ABD kuvvetlerinin Irak topraklarından herhangi bir ülkeye operasyon düzenleyebileceği gibi hükümler yer almıştır³⁷¹. ABD bu antlaşmada belirtilen hükümlerle, İngiltere'nin 1930'da Irak'la yaptığı anlaşmaya benzer bir şekilde, Irak'tan çekildikten sonra bile bu ülkedeki kontrolünü devam ettirmeye çalışmıştır. Bu şekilde Irak'ın egemenlik hakları işgalden sonraki dönemde de çiğnenmeye açık bir hale getirilmiştir.

Yine bu antlaşmaya göre 30 Haziran 2009'dan itibaren ABD askerleri Irak'tan çekilmeye başlayacak ve bu çelikleme süreci 2011'in sonuna kadar tamamlanacaktı. Bu çerçevede 16 Aralık 2011'de son ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesi ile söz konusu antlaşmanın uygulanması tamamlanmıştır³⁷².

Bu arada ABD ve koalisyon güçlerinin Irak'tan çekilmesi sürecinde 7 Mart 2010'da Irak'ta parlamento seçimleri yapılmıştır. Bu seçimden sonra Nuri El-Maliki ikinci defa Irak başbakanı olmuştur. Her iki başbakanlık döneminde de mezhep bazlı politikalar geliştiren Maliki, Irak'ta Sünni muhalefeti bastırarak ülkeyi İran güdümüne sokmuştur. Ayrıca Maliki döneminde Irak hükümeti ile KBH arasında da petrolün paylaşımı konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Bu çerçevede toplumsal

³⁷⁰ http://www.mfa.gov.tr/no_207--27-kasim-2008_-sofa-anlasmasi-hk_.tr.mfa, (erişim tarihi: 19.06.2018).

³⁷¹ “Tam 15 Yıl Geçti... ABD'nin Kanlı İşgali”, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/tam-15-yil-gecti-abdnin-kanli-ısgali-437666.html>, (erişim tarihi: 13.06.2018).

³⁷² Arı, *a.g.e.*, s. 479.

birliğin sağlanamadığı Irak'ta mezhepsel ve etnik kutuplaşmalar yaşanması ülkede güven ve istikrarın kurulamamasına neden olmuştur.

Irak'ta birçok hükümet krizinin yaşandığı Maliki döneminde, ülke giderek İran'ın kontrolüne girmeye başlamıştır. Özellikle Suriye'de başlayan ayaklanmaların 2011'in ilk yarısında bir iç savaşa dönüşmeye başlamasıyla, İran Maliki hükümetini Esed'e askeri ve ekonomik yardım götürmek için adeta bir köprü olarak kullanmıştır.

Malikinın hem Irak siyasetinde Sünnileri sindirmeye çalışması, hem de Suriye'de Sünnilere karşı Nusayri Esed rejimini desteklemesi Irak'ta yaşanan mezhep ayrışmasını daha belirgin bir şekilde ortaya koymuştur.

4.1.2. İşgal Sonrası Irak

2006'dan 2014'e kadar devam eden Maliki'nin başbakanlık dönemi Irak'ta işgalden sonra yaşanan en kötü dönemlerden biri olmuştur³⁷³. Bu dönemde mezhepsel politikalarla hareket eden Nuri el- Maliki, Sünni ve diğer muhalif kesimleri yasa dışı yollarla bastırırken genellikle terörle mücadele bahanesini kullanmıştır. Bu bağlamda Maliki döneminde Irak'ta genel olarak mezhep çatışmaları, yolsuzluklar, askeri kuvvetlerin ülke kaynaklarındaki egemenliğinin artışı ve ülkede İran etkisi açık ve yaygın bir şekilde görülmeye başlanmıştır³⁷⁴.

30 Nisan 2014'te Irak'ta gerçekleşen parlamento seçimlerinde Maliki'nin Partisi 93 Milletvekili ile mecliste en çok sandalye kazanan parti oldu. Ancak Irak Cumhurbaşkanı Fuad Masum seçimlerden sonra ülkede yaşanan siyasi krizi sona erdirmek için 11 Ağustos 2014'te hükümeti kurma görevini ABD, İngiltere ve İran'ın desteklediği Haydar el-İbadi' ye vermiştir. Bu bağlamda Haydar el-İbadi, 8 Eylül 2014'te Nuri el-Maliki yerine başbakan olarak atanmıştır. Haydar el-İbadi, 12 Mayıs 2018 seçimlerinde 329 sandalyeli mecliste 42 sandalye kazanarak üçüncü parti olmasına rağmen başbakanlık görevini Eylül 2018 itibari ile devam ettirmektedir³⁷⁵.

³⁷³ Dağ, *a.g.e.*, s. 11.

³⁷⁴ Dağ, *a.g.e.*, s. 11.

³⁷⁵ “ Irak'ta Genel Seçimlerin Kesin Sonuçları Açıklandı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-ta-genel-secimlerin-kesin-sonuclari-aciklandi/1150981>, (erişim tarihi: 21.06.2018).

ABD ve koalisyon unsurları Irak'ı işgal ettikten sonra ülkedeki merkezi otoriteyi ortadan kaldırmıştır. Ancak merkezi otoritenin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan siyasi boşluk ne işgalci güçler tarafından ne de yerel siyasi mekanizmalar tarafından tam olarak doldurulamamıştır. Bu nedenle hem işgal döneminde hem de işgalden sonra bu güç boşluğu başta El-Kaide ve DEAŞ olmak üzere birçok radikal terör örgütü tarafından doldurulmaya çalışılmıştır³⁷⁶. Bu bağlamda mevcut Irak başbakanı Haydar el-İbadi terör örgütlerine karşı ülke egemenliğini sağlamak için ciddi bir mücadele vermiştir.

İşgalden sonra Irak'ta oluşturulan siyasi yapı ülke toplumunu bir çatı altında birleştirmekten uzak ve toplumu ayrıştırıcı bir yapıdaydı. Bu nedenle ülke yönetiminin büyük oranda Şiiilerin kontrolüne girmesiyle, Sünni kesim dışlanmaya ve marjinalleşmeye başlamıştır³⁷⁷. ABD'nin desteklediği Irak hükümetinin Sünnilere karşı operasyonlara girişmesi, ülkedeki Sünni ve Şii gruplar arasında güvenin azalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda DEAŞ, Sünni kesimin bu dışlanmışlık duygusundan faydalanarak etki alanını genişletmiştir. Nitekim DEAŞ, 2014'te taarruza geçerek kısa bir süre içinde Musul, Tikrit ve Ramadi gibi Sünnilerin yoğunlukta olduğu önemli vilayetleri ele geçirmiştir³⁷⁸. DEAŞ'ın Haziran 2014'te Musul'u işgal ettikten sonra hilafet ilan etmesi ve topraklarını genişletmek için Irak'ın kuzeyine ve Suriye'nin Irak sınırına yakın bölgelerine yönelmesi, bu terör örgütüne karşı ABD öncülüğünde kurulan koalisyonun Ağustos 2014'ten itibaren harekete geçmesine neden olmuştur.

Koalisyon kuvvetleri, Kürt unsurları ve Haşdi Şabi'nin³⁷⁹ (Halk Seferberlik Güçleri) DEAŞ'a karşı mücadele etmesi bu örgütün, 2015'ten itibaren Irak'ta gücünü ve etkisini kaybetmesine neden olmuştur. En etkili olduğu dönemde Irak topraklarının yaklaşık üçte birini kontrolünde bulunduran DEAŞ, Irak ve Suriye'de çeşitli gruplara karşı birçok cephede savaşmak zorunda kaldığı için hızla ilerlemesine benzer bir şekilde hızlı bir şekilde zayıflamaya başlamıştır. Nitekim

³⁷⁶ Orhan, *a.g.m.*, s. 36.

³⁷⁷ Şemsettin Erdoğan ve Ergün Deligöz, "Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2015, s. 9.

³⁷⁸ Cenk Tamer, "2011 Sonrası İran'ın Irak Politikası", *ANKASAM Bölgesel Araştırma Dergisi*, İran Özel Sayısı, Ekim 2017, s. 184.

³⁷⁹ İŞİD'in 2014'te Musul'u işgalinden sonra kurulan ve çoğunlukla Şiiilerden oluşan, Irak hükümetinin de desteklediği, çatı bir milis örgüttür

Haziran 2017’de Musul’un da bu örgütten geri alınmasıyla başlayan süreçten sonra 9 Aralık 2017’de Irak başbakanı İbadi Irak’ın DEAŞ’tan tamamen temizlendiğini açıklamıştır³⁸⁰. Ancak binlerce Iraklının ölmesine ve milyonlarca kişinin ülke içerisinde yer değiştirmesine neden olan bu süreçte Irak halkı büyük bedeller ödemiştir. Ayrıca DEAŞ’ın elindeki topraklar askeri yollarla ele geçirilmiş olsa da, Irak’taki Sünni nüfusun siyasi yapıya yeterince entegre edilmemesi durumunda bu toplum içerisinde DEAŞ veya benzeri bir radikal gurubun tekrar ortaya çıkması söz konusu olabilir.

ABD ve koalisyon kuvvetlerinin Irak’tan çekilmesinden sonra ülkede yaşanan en önemli gelişmelerden biri IKBY’nin (Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi) bağımsızlık referandumuna gitmesidir. Bu bağlamda ABD’nin Irak’tan çekilmesinden sonra IKBY bağımsızlık söylemini daha çok dile getirmeye başlamıştır³⁸¹. Bu süreçten sonra Kürtlerin özerklik durumu giderek bağımsızlığa giden bir sürece evrilmeye başlamıştır. Nitekim IKBY Başkanı Mesut Barzani, 7 Haziran 2017’de IKBY’deki siyasi partilerle bir araya gelerek bağımsızlık referandumu tarihini 25 Eylül 2017 olarak açıklamıştır³⁸². Irak’ın toprak bütünlüğünü tehdit eden bu referandum süreci Irak’ta yeni bir tartışma ve kriz sürecinin fitilini ateşlemiştir.

Irak Anayasası’nda yeri olmayan ve IKBY’nin sınırları dışında bulunan Sincar, Kerkük, Tuzhurmatu, Hanekin gibi tartışmalı bölgeleri de kapsayan bağımsızlık referandumu kararı hem Irak’ta hem de uluslararası boyutta ciddi bir tepkiyle karşılaşmıştır³⁸³. Türkiye ve İran gibi bölgesel ülkelerin yanı sıra ABD de referandum kararına karşı çıkmıştır. Ancak yerel, bölgesel ve küresel güçlerden gelen tüm itirazlara rağmen bağımsızlık referandumu 25 Eylül 2017’de gerçekleştirilmiştir. %72’lik bir katılım oranıyla gerçekleşen bu referandum da seçmenlerin %92’lik bir kısmı bağımsızlık için evet uyu kullanmıştır³⁸⁴.

---

³⁸⁰ ‘‘İŞİD Bitti: Irak’ta Son Durum Haritası’’, <https://www.stratejikortak.com/2017/12/irak-son-durum-harita.html>, (erişim tarihi: 25.06.2018).

³⁸¹ Tamer, *a.g.m.*, s. 190.

³⁸² Bilgay Duman, ‘‘Ölü Doğan Bebek: Referandum Kararı ve IKBY’nin Bağımsızlığı’’, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 9. Sayı 80, 2017, s. 66.

³⁸³ Duman, *a.g.m.*, s. 66.

³⁸⁴ Ahmet Yusuf Gitan El-Cumeyli, ‘‘IKBY Bağımsızlık Referandumu ve Bağdat Hükümetinin Kriz Yönetimi’’, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 9. Sayı 83, 2017, s. 32.

Bundan sonraki süreçte İran, Türkiye ve Irak merkezi hükümeti İKBY'ye karşı yaptırım programları devreye sokmuştur. Bu bağlamda ekonomik yaptırımları devreye sokan bu ülkeler, ayrıca İKBY'nin bu ülkelerle sınırı olan bölgelerde referandumdan hemen sonra 26 Eylül'de ortak askeri tatbikat yapmıştır. Bu süreçten sonra Irak Federal Hükümeti 16 Kasım 2017'de Irak ordusu, federal polis güçleri, terörle mücadele birlikleri ve Haşdi Şaabi güçlerinden oluşan birliklerle Kerkük vilayetinin büyük bir kısmını, askeri tesisleri ve petrol tesislerini ele geçirmiştir³⁸⁵.

İKBY'nin bağımsızlık referandumuna gitmesi Irak'ta kısa süreli ancak ciddi bir krizin yaşanmasına neden olmuştur. Bu kriz büyük oranda aşılmış olsa da Irak, fiili olarak bölünmüş bir yapıda olmaya devam etmektedir. Ayrıca Irak'ta yaşanan Şii-Sünni çatışması ile Federal hükümet ve KBH arasındaki mücadele halen tam olarak çözülememiş ve yakın dönemde de çözüleceğe benzemektedir³⁸⁶. Bu nedenle Irak'a kısa vadede istikrarın gelmesi zor gözükmemektedir.

Sonuç olarak Irak'a demokrasi ve özgürlük getirme vaadi ile başlayan ABD işgali; yüz binlerce insanın hayatını kaybetmesine, mezhep ayrımının körüklenmesine, DEAŞ gibi radikal grupların devlet egemenliğini hiçe sayarak Orta Doğu'da terör estirmesine ve Irak hükümetinin topraklarında tam bir kontrol sağlamak konusunda yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle Irak dünyanın en karmaşık ve başarısız ülkelerinden biri haline gelmiştir.

4.2. Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı

2010'un sonlarında başlayan Arap Baharı'nın Suriye'yi etkilemesinin ardında bazı sosyal ve siyasi nedenler bulunmaktadır. Bu nedenle Suriye'de günümüze kadar devam eden krizi anlayabilmemiz için öncelikle Suriye iktidarının yapısal özelliklerine ve bu ülkenin demografik yapısına bakmak gerekir.

Esed ailesi, 1970'ten, 2011'e kadar geçen yaklaşık 41 yıllık iktidar döneminde rejimini halk nezdinde meşrulaştıramamıştır. Bu bağlamda iktidarının meşruiyetini halktan almayan ve olağan yollarla iktidara gelmeyen Esed hanedanının Nusayri azınlığa dayanan iktidarını demokratik yollarla

---

³⁸⁵ El-Cumeyli, *a.g.m.*, s. 35.

³⁸⁶ Arı, *a.g.e.*, s. 480.

meşrulaştırmasının zor olması rejimi, iktidarını korumak için güç kullanmaya yöneltmiştir. Bu nedenle Esed ailesinin yönetimi boyunca demokrasi, insan hakları ve hukuk hiçe sayılmış; muhalefet genellikle olağan üstü hal durumundan faydalanılarak çok sert bir şekilde bastırılmıştır. Nitekim 2011'in başlarında Suriye'yi etkilemeye başlayan Arap Baharı sürecinde de Esed rejimi gösterileri bildiği tek yol olan şiddetle bastırmaya çalışmıştır.

Esed rejiminin Suriye halkı tarafından meşru görülmemesinin bir nedeni de etnik ve dini açıdan heterojen bir yapıya sahip olan Suriye'de iktidarın yaklaşık olarak ülke nüfusunun %13'lük bir kesiminin elinde olmasıdır. Yaklaşık 22.5 milyon nüfusu olduğu tahmin edilen Suriye'de nüfusun %74'ü Sünni, %13'ü Nusayri, %10'u Hıristiyan ve %3'ü Dürzi iken; etnik açıdan ise ülke nüfusunun yaklaşık %90'ı Arap, %9'u Kürt ve %1'i de Ermeni, Çerkez ve Türkmenlerden oluşmaktadır³⁸⁷. Bu bağlamda Suriye'deki Sünni toplum nezdinde Nusayri azılığa dayanan Esed rejimini meşrulaştırmak oldukça zordur. Bu nedenle Arap Baharı ile demokrasi ve özgürlük talep eden gösterilerin Suriye'ye sıçraması kaçınılmaz olmuştur.

Kuzey Afrika ve Orta Doğu'nun büyük bir bölümünü etkileyen ve Suriye'yi bir iç savaşa sürükleyen halk ayaklanmaları, aslında küçük gibi gözükken bir olayın tetiklemesiyle büyümüştür. 17 Aralık 2010'da Tunus'ta üniversite mezunu bir işsiz olan Muhammed Buazizi Sidi bir tezgahta meyve sebze satarken, yetkililer tarafından darp edildi ve tezgahına el konuldu. Bunun üzerine Muhammed Buazizi Sidi bu olayı protesto etmek için kendisini yaktı. Sidi'nin işsizlik ve hayat pahalılığına karşı yapılan bu eylemi çok kısa bir sürede evrilerek diktatörlüklere karşı, demokrasi ve özgürlük talep eden halk ayaklanmalarına dönüşmüştür. Arap ülkelerini siyasi ve sosyolojik olarak değişim ve dönüşüm sürecine sokan bu gelişmeler Arap Baharı olarak adlandırılmıştır³⁸⁸.

Tunus'ta başlayan bu ayaklanma kısa bir sürede domino etkisi yaparak Libya, Mısır, Yemen ve Suriye'ye sıçramıştır³⁸⁹. İşsizlik, enflasyon, siyasi yozlaşma

³⁸⁷ Yağmur Şen, "Suriye'de Arap Baharı", *Yasama Dergisi*, Sayı 23, 2013, s. 60.

³⁸⁸ Burak Çalışkan, "Küresel Bilek Güreşi: Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası", *İNSAMER*, Analiz 17, Kasım 2016, s. 1.

³⁸⁹ Çoşkun Topal, "Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2015, s. 118.

ve kötü yaşam şartları nedeniyle Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde başlayan halk ayaklanmaları sonucu Tunus, Mısır, Libya ve Yemen’de iktidarlar devrilmiş; Cezayir, Ürdün, Bahreyn, Umman, Lübnan, Fas, Kuveyt, Suudi Arabistan, Irak, İran ve Sudan gibi ülkelerde gösteriler çeşitli imtiyazlar verilerek veya şiddet ve tutuklama yoluna gidilerek bastırılmaya çalışılmıştır³⁹⁰.

Arap Baharının Suriye’deki ilk etkileri 2011’in Ocak ayından itibaren görülmeye başlansa da, bu ülkede aynı yılın mart ayına kadar ciddi bir eylem olmamıştır. 15 Mart 2011’de Suriye’nin Ürdün sınırındaki Dera şehrinde rejime karşı başlayan gösteriler kısa bir süre sonra Deyr-i Zor, Banyas, Lazkiye, Humus, Hama, Halep ve Şam gibi önemli şehirlere de sıçramıştır³⁹¹.

Başlangıçta Arap Baharı’nın etkisiyle reform, özgürlük ve demokrasi söylemleri ile başlayan gösterilerde zamanla Beşar Esed’in istifası ve 1963’ten beri yönetimde olan Baas Partisi’nin iktidardan çekilmesi de talep edilmeye başlanmıştır³⁹². Bu bağlamda rejim kendi güvenliğini sağlamak için Suriye halkından gelen talepleri şiddetle bastırmaya çalışmıştır. Ancak Esed rejimi tarafından uygulanan bu şiddet, fitili ateşlenmiş bir bomba gibi yanan bu süreci bastırmaya yetmemiş, aksine bu sürecin yüz binlerce insanın öldüğü, milyonlarca insanın göç etmek zorunda kaldığı bir iç savaşa dönüşmesine neden olmuştur.

Beşar Esed bu tutumu ile Hafız Esed döneminde olduğu gibi rejimin güvenliğini sağlamak için demokrasiyi göz ardı etmiş ve toplum ile birey güvenliğini ikinci plana iten bir güvenlik anlayışı uygulamıştır³⁹³.

Mart 2011’de başlayan gösteri ve ayaklanmalar aynı yılın Nisan ayında ülke geneline yayılmıştır³⁹⁴. Suriye Ordusu, uzun süre Dera, Halep, Hama ve Humus gibi birçok şehri kuşatma altında tuttu ve gösterilere karşı silahlı müdahalede bulunarak yüzlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden oldu.

Esed Rejiminin gösterilere karşı çok sert önlemler alması, olayları yavaş yavaş bir iç savaşa doğru sürükledi. Özellikle Ağustos 2011’den itibaren çok sayıda

---

³⁹⁰ Mehmet Enes Bağlama, “Arap Baharı ve İsimlendirme Kargaşası”, <https://www.stratejikortak.com/2016/05/arak-bahari-ve-isimlendirme-karmasasi.html>, (erişim tarihi: 23.05.2018).

³⁹¹ Yazıcı, *a.g.m.*, s. 361.

³⁹² Topal, *a.g.m.*, s. 118.

³⁹³ Mercan, *a.g.m.*, s. 106.

³⁹⁴ Topal, *a.g.m.*, s. 118.

ordu mensubunun silahlarıyla beraber ordudan kaçarak Esed'a karşı muhaliflere katılmasıyla rejime karşı ayaklanmalar silahlı çatışmalara dönüşmeye başladı³⁹⁵. Suriye ordusundan kaçarak muhaliflere katılan bu askerler, kısa bir süre sonra Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) adıyla Suriye'deki ilk silahlı muhalif grubu teşkil edecek yapılanmayı oluşturmuştur³⁹⁶.

Başta Arap Birliği, BM, ABD, Fransa ve Türkiye gibi dış aktörler olmak üzere birçok uluslararası aktör Esed rejimine baskı yaparak muhaliflere karşı şiddet kullanımını önlemeye çalışmış olmasına rağmen Esed şiddete başvurmaya devam etmiştir. Bu nedenle Suriye'deki muhalifler, birçok silahlı grup kurarak rejime karşı silahlı mücadeleye yönelmiştir.

Suriye'de reform, demokrasi ve özgürlük talepleri ile başlayan halk ayaklanmaları bir iç savaşa dönüşünce, bu krizin etkisi ülke sınırlarını aşarak bölgesel ve küresel boyutlara ulaşmıştır. Rejim güçleri ile muhalifler arasında başlayan bu asimetrik savaşta tarafların birbirlerine karşı üstünlük sağlayabilmek için dışarıdan destek bulmaya çalışmaları bölgesel ve küresel aktörlerinde bu meseleye dahil olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda İran, Türkiye, Katar, Suudi Arabistan, Rusya, ABD vb. aktörlerin Suriye'de etkili olmasıyla krizin genel seyri değişmiştir. Bu süreçte Suriye küresel ve bölgesel güçlerin vekâlet savaşlarının merkezi haline gelirken, bu durum sahadaki aktörlerin yapısını da çeşitlendirip ilişkiler ağının daha da karışık bir hale gelmesine neden olmuştur³⁹⁷.

Her biri kendi amacını gerçekleştirmek için Suriye'de etkili olan birçok ülke ve örgüt bulunmaktadır. Devletin en önemli özelliklerinden biri olan iç ve dış egemenliği sağlama konusunda yetersiz kalan Suriye rejimi, küresel ve bölgesel güçlerin vekâlet savaşlarını yürüttükleri bir zemin haline gelmiştir. Bu bağlamda İran ve Rusya kendileri ile iyi ilişkileri olan Esed rejiminin iktidardan düşmesini önlemek için rejime askeri, mali ve siyasi her türlü yardımda bulunmaktadır. Uzun yıllardır Suriye ile ilişkileri iyi olan ve bu ülkede askeri üsleri bulunan Rusya, Esed'a bağlı kuvvetlere destek olmak amacıyla Eylül 2015'ten itibaren Suriye'de hava operasyonlarına girişmiştir. Rusya bu saldırıları her ne kadar DEAŞ'a karşı

---

³⁹⁵ Çalışkan, *a.g.m.*, s. 2.

³⁹⁶ Ufuk Ulutaş vd., "Sınırları Aşan Kriz Suriye", *SETA*, Sayı 120, Mart 2015, s. 7.

³⁹⁷ Ulutaş vd., *a.g.m.*, s. 8.

gerçekleştirdiğini iddia etse de bu saldırılarda bazı muhalif gruplar ve siviller de zarar görmüştür³⁹⁸. Rusya'nın doğrudan savaşa askeri müdahalede bulunması iç savaşın Esed'in lehine değişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

1979 İran İslam Devrimi'nden sonra Suriye ile ilişkileri hızla gelişen İran, Şiiğin bir koluna mensup olan Esed rejimini korumak için yüzlerce asker ve milyarlarca dolar para harcamıştır. Ayrıca İran Hizbullah ve diğer Şii milislere de gerekli eğitim ve silahlı desteği vererek onları Suriye'de rejimi korumak için kullanmıştır.

Esed'in Arap Baharı'nın devirdiği diğer diktatörden farklı olarak rejimini hala devam ettirmektedir. Esed'in iktidarını devam ettirmesini sağlayan temelde iki neden bulunmaktadır. Birincisi daha çok kırsal alanda etkisiz bir durumda yaşayarak yüzyıllarca ülkeyi yönetme şansı elde edemeyen Nusayrilerin ellerine geçen Suriye'yi yönetme şansını kolay kolay kaybetmek istememeleridir³⁹⁹. İkinci neden ise Esed rejimine verilen bölgesel ve küresel destektir. Suriye'de ayaklanmaların başladığı ilk dönemden beri Esed, başta İran olmak üzere dışarıdan askeri, siyasi ve ekonomik destek almıştır. Ayrıca Rusya'nın BMGK' da Suriye'nin aleyhine çıkabilecek kararları veto etmesi, Esed rejimine uluslararası bir müdahaleyi engellemektedir. Esed, Hizbullah gibi Şii milisler, İran gibi bölgesel ve Rusya gibi küresel aktörlerden destek alarak Suriye'deki egemenliğini büyük oranda devam ettirmektedir. Bu nedenle ABD, İngiltere, Fransa, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerin Esed rejimine karşı Suriye'deki farklı grupları desteklemeleri 2018'in ortalarına kadar henüz bir iktidar değişimi sağlamaktan uzaktır.

Uluslararası güçlerin Suriye konusunda önceliklerinin, bakış açılarının ve beklentilerinin farklı olması, bu güçlerin Suriye'de etkili olan taraflara yönelik politikalarını da farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda Rejim ve ülkedeki Şii milisleri destekleyen İran ve Rusya'ya karşı, Türkiye Özgür Suriye Ordusunu (ÖSO), ABD ve diğer batılı müttefikleri ise ana gücünü PYD'nin (Demokratik Birlik Partisi)

---

³⁹⁸ “Grafiklerle Suriye’de 8. Yılına Giren Savaş”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137>, (erişim tarihi: 01.06.2018).

³⁹⁹ Hasan Uzun, *Suriye İç Savaşı Aktörlerinin Ağ Bağ Teorisi Yöntemiyle İncelenmesi*, Ankara: ANKASAM Yayınları, 2016, s. 9.

askeri kanadı olan YPG'nin (Halkçı Koruma Birlikleri) oluşturduğu SDG (Suriye Demokratik Güçleri) ve ılımlı muhalefeti desteklemektedir.

Suriye'de devlet egemenliğinin yetersiz kalmaya başlamasıyla Irak'ta etkili olan radikal gruplar Suriye'ye de sızmıştır⁴⁰⁰. Bu bağlamda Suriye'deki güç boşluğundan faydalanarak iç savaşta etkili olan aktörlerden biri de DEAŞ'tır. DEAŞ 2013'ten itibaren Suriye'de ciddi anlamda etkili olmaya başlamış ve iç savaşın bir parçası olmuştur⁴⁰¹. ÖSO, YPG ve rejim güçleri dahil Suriye'deki birçok aktörle çatışmaya giren DEAŞ, 2015 yılına gelindiğinde ülke topraklarının büyük bir kısmında etkili olmuştur.

Esed, rejiminin İran ve Hizbullah gibi Şii unsurlardan destek alması DEAŞ'ın Suriye'de Sünni Müslümanlar arasında daha hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. Yönetimdeki Nusayrileri devirmeye çalışan örgütlerin genellikle Sünni olması Suriye'de yaşanan savaşın bir mezhep savaşı izlenimi vermesine neden olmaktadır. Nitekim çoğu Müslüman ülke Suriye'ye yönelik politika geliştirirken mezhebini baz almaktadır.

DEAŞ'ın Suriye'de etkili olmaya başlamasıyla bu ülkeye doğrudan müdahaleler de artmıştır. ABD ve müttefiklerinden oluşan koalisyon Ağustos 2014'ten itibaren DEAŞ'a karşı operasyonlar düzenlemeye başlamıştır. Bu operasyonlar Suriye'deki dengeleri değiştirmiştir. ABD öncülüğündeki koalisyon tarafından düzenlenen hava saldırıları, Suriye'nin kuzeyinin DEAŞ'tan temizlenerek YPG'nin kontrolüne girmesine neden olmuştur⁴⁰².

Ayrıca Rusya'nın da 2015'ten itibaren DEAŞ ve muhalif gruplara karşı hava operasyonları düzenlemesi Esed rejiminin aleyhine devam eden iç savaşın seyrini değiştirmiştir. Türkiye'nin de Fırat Kalkanı Operasyonu ve Zeytin Dalı Harekatı ile Suriye'ye müdahalede bulunması ÖSO'nun kontrol alanlarını artırmıştır. Bu şekilde farklı politikalar geliştiren dış güçlerin Suriye'ye müdahale etmesi Suriye'deki hassas dengeleri etkilemiştir.

---

⁴⁰⁰ Orhan, *a.g.m.*, s. 36.

⁴⁰¹ Ersin Aksoy, "DAİŞ ve Suriye İç Savaşında DAİŞ'nin Rolü", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 30.

⁴⁰² Aksoy, *a.g.m.*, s. 36.

Temmuz 2018 itibari ile Suriye kontrol bölgeleri olarak kabaca muhalifler, Kürt unsurlar, rejim ve DEAŞ arasında fiili olarak bölünmüş bir yapıdadır.

Suriye'nin bir iç savaşa sürüklenmesine neden olan tarihi nedenlere değinmeden, bu savaşı sadece Arap Baharı'na bağlamak yanlış olur⁴⁰³. Fransız mandası döneminde Suriye toplumunun etnik, dini ve mezhepsel farklılıkları kasıtlı olarak ön plana çıkarılmıştır. Bu durum özel aidiyetleri teşvik ederek ülke halkını derin hatlarla birbirinden ayırmıştır. Bu nedenle manda yönetiminden sonra Suriye'nin başına geçen Sünni ve Şii yöneticiler bu ülkede bir ulus inşa edememiştir. Günümüzde Suriye'de etkili olan aktörlerin din, mezhep ve etnik kimliklerini baz alarak siyasi kararlar almaları bu ülkede ortak değerler etrafında bir ulus inşa edilememesinin sonucudur. Suriye'nin toplumsal ve siyasi yapısında hala yerel kimlikler hâkimdir. Bu bağlamda Suriye iç savaşında etkili olan yerel aktörlerin genellikle kendi dini veya etnik aidiyetlerine göre hareket ettikleri görülmüştür. Bu nedenle Suriye'de bir taraftan Şiiliğin bir kolu olarak değerlendirilen Nusayri kesimin temsil ettiği rejim ve taraftarları bulunurken diğer tarafta ise Sünni kesim tarafından oluşturulan çeşitli gruplar bulunmaktadır. Öte yandan ülkedeki Kürtler ise etnik kimliklerini ön plana çıkararak ülkenin kuzey'inde etkili olmaktadır. Suriye halkını ayrıştıran tüm bu unsurlar, Suriye'nin başarısız bir devlet olarak nitelendirilmesi için birer gerekçe oluşturmaktadır.

Barış Fonu'nun başarısız bir devletin sosyal göstergeleri kısmında bahsedilen mezhep, din ve etnik ayrışmalar Suriye'nin başarısız bir devlet olmasında etkili olmuştur. Devleti yöneten iktidarın meşruiyetinin olmadığı Suriye'de, halkın çok büyük bir kısmının karşı olduğu Esed rejiminin iktidarda kalmak için çabalaması ülkeyi iyice içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur.

Ülke egemenliğini sağlamak, iktidarını meşrulaştırmak ve sınırları korumak gibi hayati konularda başarısız kalan Suriye rejimi bölgede bir güç boşluğu oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle bölgesel güvenlik ve istikrarı tehdit eden, terör eylemleri ve mülteci krizleri yaşanmaktadır.

Arap Baharı'nın en çok etkilediği ülkelerden biri olan Suriye'de, iç savaş 7. yılını geride bırakırken Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nin verilerine göre 511 bin

---

⁴⁰³ Uzun, *a.g.e.*, s. 7.

kişi hayatını kaybetmiştir⁴⁰⁴. Öte yandan 6 milyon civarında Suriyeli ülkelerini terk ederek başta Türkiye, Lübnan ve Ürdün gibi komşu ülkeler olmak üzere farklı ülkelere sığınmıştır⁴⁰⁵. Bu denli büyük insan kayıplarına neden olan Suriye iç savaşı tüm uluslararası girişimlere rağmen hala öngörülemez bir rotada ilerlemektedir⁴⁰⁶.

4.2.1. Suriye Krizine Yönelik Uluslararası Girişimler

Suriye’de başlayan ayaklanmaların bir iç savaşa dönüşmesiyle birçok uluslararası aktör kendi çıkarları doğrultusunda Suriye krizine müdahil olmuştur. Bu çerçevede Suriye meselesine yönelik siyasi çözüm bir iç mesele olmaktan çıkarak küresel bir mesele haline gelmiştir.

Suriye iç savaşının birinci yılında ülke geneline yayılması ve uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmaya başlamasıyla ABD öncülüğündeki bazı batılı devletler, Suriye krizine yönelik daha aktif bir şekilde hareket etme ihtiyacı hissetmiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin de dahil olduğu Suriye’nin Dostları Gurubu adında bir yapı oluşturulmuş, bu yapı Şubat 2012’de Tunus’ta, Nisan 2012’de Türkiye’de toplantılar düzenlemiştir. Bu toplantılarda BM Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan Suriye’de bir geçiş hükümeti kurulmasını ön gören Annan Planını, Suriye rejimine önermiştir⁴⁰⁷. Ancak Esed, bu planı rejimine karşı bir tehdit olarak gördüğü için uygulanmamıştır.

Suriye krizine siyasi bir çözüm geliştirmek amacıyla yürütülen zirvelerden ön plana çıkanlar aşağıda irdelenmiştir.

4.1.1.1. Cenevre Görüşmeleri

Günümüze kadar toplamda sekiz defa yürütülen Cenevre görüşmelerinin ilki 30 Haziran 2012’de BMGK daimi üyeleri (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin), AB temsilcileri, Arap Birliği Temsilcileri, Irak, Kuveyt, Katar ve Türkiye’nin

⁴⁰⁴ “Suriye İç Savaşında 7 Yılda 511 Bin İnsan Öldü”, <https://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-ic-savasinda-7-yilda-511-bin-insan-oldu.A4Pw3RsrT0KVF8ZHbo5EMw>, (erişim tarihi: 08.06.2018).

⁴⁰⁵ “Grafiklerle Suriye’de 8. Yılına Giren Savaş”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137>, (erişim tarihi: 01.06.2018).

⁴⁰⁶ İlhan Aras, “Fransa’nın Arap Baharı Politikası”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2017, s. 156.

⁴⁰⁷ <https://www.stratejilortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soçi.html>, (erişim tarihi: 05.06.2018).

katılımıyla İsviçre'nin Cenevre şehrinde başlamıştır. BM tarafından yürütülen bu görüşmelerde, Suriye'deki tüm tarafların içinde yer alacağı bir geçiş hükümeti kurulması kararı alınmıştır. Yeni anayasa yolunda kurulması planlanan bu geçiş hükümetinde Esed yanlıları ve muhalif grupların yer alması planlanmıştır.

30 Haziran 2012 ile 14 Aralık 2017 tarihleri arasında Suriye iç savaşına bir çözüm geliştirmek amacıyla BM nezdinde, Cenevre'de toplam 8 görüşme düzenlenmiştir⁴⁰⁸. İlk görüşmeden sonra yerel ve küresel katılımcı sayısı artan bu görüşmelerde; geçiş hükümeti kurulması, ateşkes sağlanması için BM denetiminde bir mekanizmanın kurulması, özgür seçim ortamının sağlanması ve terörizm ile mücadele konularında ortak bir karar alınmaya çalışılmıştır. Ancak bu görüşmelere katılan taraflar arasında ciddi fikir ayrılıklarının olması Cenevre görüşmelerini sonuçsuz bırakmıştır.

ABD ve Rusya'nın geçiş hükümetinde hangi tarafların temsil edileceği konusunda tam olarak uzlaşamaması, Suriye'nin yerel aktörlerinin bu görüşmelerde yeterince aktif olamaması, İran gibi Suriye'de çok etkili olan bir ülkenin genel olarak bu görüşmelerin dışında tutulması; hali hazırda çok yavaş ilerleyen bu görüşmelerin amacına ulaşamamasına neden olmuştur. Başka bir ifadeyle Cenevre görüşmelerinde Suriye meselesinin siyasi çözümüne yönelik somut adımlar Eylül 2018 itibari ile henüz atılamamıştır.

4.1.1.2. Astana Görüşmeleri

Rusya, Türkiye ve İran'ın girişimleri ile Suriye'de çatışan taraflar arasında, ülke genelinde 30 Aralık 2016 günü ateşkes ilan edildi. Suriye'de ilan edilen bu ateşkesin kalıcı olmasını sağlamak amacıyla Suriye krizinin tarafları olan Rusya, Türkiye ve İran'ın garantörlüğünde bir mekanizma kurulmaya çalışılmıştır⁴⁰⁹. Bu amaçla 23 Ocak 2017'de Kazakistan'ın başkenti Astana'da bir görüşme düzenlendi. Suriye meselesinin askeri yollarla çözülemeyeceği ifade edilen ilk Astana

⁴⁰⁸ <http://p.dw.com/p/2r2rS>, (erişim tarihi: 06.06.2018).

⁴⁰⁹ Oytun Orhan, "Astana Zirvesi ve Sonrası", <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12697?dil=tr>, (erişim tarihi: 06.06.2018).

görüşmesinde; Türkiye, İran ve Rusya'nın Suriye'de ateşkesi sağlamak amacıyla bir mekanizma kurmasına karar verilmiştir⁴¹⁰.

Başlangıçta Türkiye, Rusya ve İran'ın katılımı ile gerçekleşen Astana görüşmelerine daha sonra Esed rejiminin temsilcileri, muhalif gruplar, ABD, AB temsilcileri ve Ürdün de katılmıştır. 15 Şubat 2017'de ikincisi düzenlenen Astana görüşmelerinde Suriye'de Türkiye, Rusya ve İran askerlerinden oluşan bir görev gücünün kurulmasına karar verildi⁴¹¹. Daha sonra aynı yılın mart ayında düzenlenen 3. görüşmede bu görev gücü mekanizmasının güçlendirilmesi kararı alınmıştır.

3 Mayıs 2017 ile 31 Ekim 2017 tarihleri arasında gerçekleşen diğer 4 Astana görüşmesinde üzerinde asıl durulan konu ateşkesin uygulanacağı bölgeleri belirlemek ve ateşkes ihlallerini en aza indirmek olmuştur. Bu bağlamda İdlib'in tamamı, Halep, Lazkiye, Humus, Deraa, Kuneytra ve Hama şehirlerinin belli bölgeleri ile Şam'ın Doğu Guta bölgesini kapsayan bir ateşkesin uygulanmasına karar verilmiştir⁴¹². DEAŞ, Şam'ın Fethi Cephesi, El-Nusra ve YPG gibi terör örgütleri Astana sürecinin dışında tutularak ateşkes kapsamına dahil edilmemiştir⁴¹³.

Çatışmasızlık bölgelerini belirleme ve ateşkes ihlallerini engellemek dışında; tutuklu ve esirlerin karşılıklı serbest bırakılması, abluka altındaki bölgelere insani yardım ulaştırılması, mayınların temizlenmesi gibi konularda bu görüşmelerle çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak Astana görüşmelerinin, Cenevre görüşmelerine nazaran Suriye meselesine yönelik daha somut adımlar atılmasını sağladığı söylenebilir. Garantör ülkeler aracılığıyla ilan edilen ateşkesler zaman zaman ihlal edilmiş olsa da Suriye'de çatışmaların azaldığı görülmüştür.

4.1.1.3. Soçi Zirvesi

⁴¹⁰ Seçkin Köstem, “Astana görüşmeleri ve Rusya'nın Suriye'de Çözüme Bakışı”, *Ortadoğu Analiz*, cilt 9, sayı 79, Mart-Nisan 2017, s. 18.

⁴¹¹ Mahmut Nedim Suiçmez, “Dünden Bu Güne Tüm Suriye Zirveleri(Kronolojik)” <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html>, (erişim tarihi: 06.06.2018).

⁴¹² Suiçmez, *a.g.h.*, <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html>, (erişim tarihi: 06.06.2018).

⁴¹³ http://www.orsam.org.tr/files/OA/79/3_info1.pdf, (erişim tarihi: 06.06.2018).

Astana görüşmeleri ile Suriye krizine yönelik bazı somut adımların atılmasını sağlayan Rusya, Türkiye ve İran 22.11.2017'de Rusya'nın Soçi kentinde tekrar bir araya gelmiştir. Bu zirvede Suriye'de terör örgütleri dışındaki diğer bütün tarafların katılacağı bir Ulusal Diyalog Kongresi düzenlenmesine karar verilmiştir.

Suriye'nin egemenliğinin, birliğinin ve bağımsızlığının vurgulandığı bu zirvede, bu ülkede BM gözetiminde demokratik seçimlerin yapılması ve nihai siyasi çözümün Cenevre görüşmelerinde tamamlanmasına karar verilmiştir⁴¹⁴.

Soçi zirvesinde alınan karar çerçevesinde 29.01.2018'de yine Rusya'nın Soçi kentinde Ulusal Diyalog Kongresi başladı. Muhafiflerin katılmadığı bu kongrede Türkiye muhalifleri temsil etmiştir. Bu kongrede anayasal reform taslağı hazırlamak için bir anayasa komitesi kurma kararı alınmıştır⁴¹⁵.

Sonuç olarak, bölgesel ve küresel güçlerin Suriye meselesine farklı yerlerden bakmaları bu sorunun çözülmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Suriye meselesine yönelik girişilen uluslararası görüşme ve zirvelerden henüz kalıcı ateşkes ve barışı sağlayan bir sonuç çıkmamıştır.

4.3. Irak ve Suriye'yi Başarısızlığa Sürükleyen Sykes-Picot Düzeninin Revizyona Uğraması

İngiltere ve Fransa'nın Irak ve Suriye'de uyguladığı politikalar, siyasi gücün azınlıkların eline geçmesine neden olmuştur. Bu ülkelerde siyasi güç halk tarafından meşru yollarla paylaşılmak yerine, totaliter azınlık grupların eline geçmiştir. Bu nedenle Irak ve Suriye'de siyasi ve ekonomik süreçler doğal bir seyirde gelişerek evrensel bir yapıya kavuşmamıştır.

Irak ve Suriye'de demokratik ilkelere dayalı, siyasi gücün kullanımına sınırlama getiren ve bu gücü toplumun geniş kesimlerine yayan bir anayasal düzen olmadığı için bu ülkelerde siyasi ve ekonomik haklar yaygınlaşmamıştır. Bu ülkelerdeki hükümetlerin bütün vatandaşlarına eşit bir şekilde sorumlu ve duyarlı davranmaması hizipleşme ve demografik baskıların artmasına neden olmuştur.

⁴¹⁴ Suiçmez, a.g.h., <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html>, (erişim tarihi: 06.06.2018).

⁴¹⁵ <https://tr.sputniknews.com/rusya/201801301032037866-soci-suriye-ulusal-diyalog-kongresi-sonuc-bildirgesi/>, (erişim tarihi:07.06.2018).

Irak ve Suriye’de siyasi hak ve hürriyetlerin gelişmemiş olması bu ülkelerin sadece siyasi ve hukuki durumunu etkilememektedir. Ayrıca bu ülkelerin ekonomik durumu da bundan etkilenmektedir. Bu bağlamda eşit siyasi hakların ve hukukun üstünlüğünün sağlanmadığı Irak ve Suriye’de ortaya çıkan yolsuzluktan dolayı ekonomik fırsat eşitliği sağlanamamıştır. Bu nedenle eşit siyasi haklar ve hukukun üstünlüğünün sağlandığı ülkelere farklı olarak, Irak ve Suriye’de ekonomik güven ortamı oluşmamıştır. Dolayısıyla hem yurt içi hem de yurt dışı yatırımlar bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bu nedenle Irak ve Suriye’de ekonomik kalkınma sağlanamamıştır. Bu durum bu ülke vatandaşlarının ulaşım, altyapı, sağlık, eğitim vb. hizmetlerden mahrum kalmasına neden olmuştur.

Daha açık bir ifade ile bir diktatörün iktidara gelerek bütün ekonomik yapıyı değiştireceği korkusu olmayan ülkelerde var olan güven ortamından dolayı ekonomik kalkınma artar, vatandaşların kamu hizmetlerinden yararlanması sağlanır. Bu bağlamda ekonomik gelişmeyi etkileyen en önemli unsurları siyaset ve siyasi kurumlar olarak ifade edebiliriz⁴¹⁶. Siyasi meşruiyet ve siyasi kurumların iyi işlemesi ekonomik gelişmeyi, ekonomik gelişme de vatandaşların refah düzeyini artıran kamusal hizmetlerin sunumunu sağlamaktadır.

Irak ve Suriye’de sömürge döneminden kalma siyasi yapılar bu ülkelerin ekonomik olarak kalkınamamasına neden olmuştur. Bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bile büyük ölçüde eski sömürge düzeninin kurallarına bağlı hareket ederek totaliter rejimlerin yönetimine girmiştir. Bu nedenle demokratik siyasi denetim mekanizması olmayan bu ülkelerde, siyasetçiler genel olarak yolsuzluklarının bedelini ödemedikleri için ülke kaynaklarını kendi azınlık gruplarına dağıtmıştır.

İngiltere ile Fransa tarafından Orta Doğu’da oluşturulan düzen günümüzde yerel, bölgesel ve küresel güçlerin müdahalesiyle revizyona uğramaktadır. Ancak XX. yüzyılın ilk çeyreğinde olduğu gibi, XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde de Irak ve Suriye’nin yapısı yine yerel unsurlar tarafından değil, büyük ölçüde dış müdahalelerle şekillenmektedir. Bu bağlamda ABD ve Rusya gibi küresel aktörler kendi politik çıkarları doğrultusunda bu ülkelerdeki yerel unsurları kullanmaya çalışmaktadır. Bu nedenle Orta Doğu toplumları arasında kin ve nefret artmaktadır.

---

⁴¹⁶ Acemoğlu, Robinson, *a.g.e.*, s. 37.

Dolayısıyla aynı ülke çatısı altında yaşayan bu toplumlar etnik, dini ve mezhepsel nedenlerle birbirleriyle çatışmaya girdikleri için bunların birlikte yaşama arzuları gittikçe azalmaktadır. Dış müdahalecilerin bölgede uyguladığı ayrıştırıcı politikalar Orta Doğu'da kalıcı bir istikrarın oluşmasını engellemektedir.

Küresel ve bölgesel aktörlerin politikalarıyla şekillenen Irak ve Suriye'de kalıcı bir çözüm oluşması zordur. Bunun nedeni bu ülkelerde etkili olan aktörlerin kendi çıkarlarını bölge halklarının çıkarlarından üstün tutmasıdır. Dış müdahalecilerin etkisiyle hem fiziksel hem zihinsel olarak ayrılan Orta Doğu halkları etnik, dini ve mezhepsel kimliklerini geri planda bırakarak, AB örneğinde olduğu gibi belli başlı ilkeler çerçevesinde bir yapılanmaya gidebilse, bölge halklarının birlikte yaşamaları daha kolay olabilir.

Sosyal, ekonomik, hukuki ve siyasi bir yapısı olan AB, tarih boyunca defalarca savaşmış Almanya ve Fransa'yı karşılıklı ekonomik ve siyasi bağlarla aynı kuruluşun çatısı altında bir araya getirebilmiştir⁴¹⁷. AB gibi ekonomik ve siyasi bütünleşme vizyonu olan bir uluslararası kuruluşun Orta Doğu'da kurulması, bölge halklarını yerel hırslarından sıyrarak daha büyük amaçlar için harekete geçirebilir. Milliyetçilik ve din kaynaklı savaşlarla büyük bedeller ödeyen Avrupa toplumları bunları aşarak siyasi ve ekonomik birlik yolunda ilerlerken, Irak ve Suriye örneğinde olduğu gibi Orta Doğu toplumları birleştirici politikalar yerine ayrıştırıcı politikalar izlemeye devam etmektedir.

---

⁴¹⁷ Selde Kıraç, Buket İlhan, “ Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar”, *Milli Eğitim*, Sayı 188, (2010), s. 191.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı yaklaşık 100 yıl önce sona ermiş olmasına rağmen, bu savaş sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmelerin siyasi sonuçları hala günümüzü etkilemektedir. Bu nedenle bu siyasi sonuçlardan kaynaklanan bazı sorunları daha iyi anlamak için geçmişe mercek tutmak gerekir.

Tarihe dönüp bakıldığında sadece zafer ve başarılar görülmez, bunların yanında felaket ve çöküşler de görülür. Yaklaşık yüz yıl önce bir imparatorluğun çöküşüyle Orta Doğu'da ortaya çıkan devletlerin bu günkü sorunları ile geçmişte yaşanan gelişmeler arasında doğrudan bağlar bulunmaktadır. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı'nı ve akabinde yaşanan siyasi gelişmeleri anlamadan XXI. yüzyılın Orta Doğu'sunu anlamak mümkün olmayacaktır.

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı toprakları İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletler arasında pazarlık konusu olmuştur. Bu bağlamda Rusya'nın, Orta Doğu'nun İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmasını kabul etmesinden sonra bu ülkeler Orta Doğu'yu kendi elleriyle şekillendirmeye girişmiştir. Bu süreçte yürütülen faaliyetlerle Irak ve Suriye gibi Orta Doğu'da bulunan birçok devletin temelleri İngiltere ve Fransa tarafından atılmıştır.

Orta Doğu'yu şekillendiren Sykes-Picot Protokolü, Balfour Deklarasyonu ve San Remo Konferansı gibi gelişmelerin sadece geçmişi değil, belli bir düzeyde günümüzü de etkilediği Ek1 ve Ek 2'deki haritalar karşılaştırılarak görülebilir.

İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'yu kendi aralarında egemenlik sahalarına bölerken önemsedikleri tek konu kendi aralarında kararlaştırdıkları uzlaşmayı sağlamaktır. Bunun dışında bölgenin dinamiklerini oluşturan yerel unsurlar, bölge halklarının iradesi ve değerleri dikkate alınmamıştır.

Sykes-Picot Protokolü ve San Remo Konferansı ile Orta Doğu'daki nüfuz alanlarını belirleyen İngiltere ve Fransa, kendilerine düşen payı aldıklarında bu bölgede sömürgeci politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu bağlamda Orta Doğu

düzeni İngiltere ve Fransa'nın kendi kontrollerine bırakılan bölgeleri daha kolay idare etmek için uyguladıkları böl, parçala ve yönet politikaları ile ortaya çıkmıştır⁴¹⁸. Dış müdahalelerle Orta Doğu'da uygulanan ayrıştırıcı politikalar, bölgede tarihi temelleri olmayan, toplumun ortak dayanışma kültürü gelişmemiş ve sınırlarında birçok etnik ve dini azınlık bulunduran irili ufaklı birçok devletin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede dış iradeler tarafından bölgenin tarihi, kültürel, coğrafi, sosyolojik ve toplumsal yapısı dikkate alınmadan kurulan Lübnan, Ürdün ve Kuveyt gibi devletlerin sadece sınırları değil, zaman zaman var olma hakları bile bölgesel bir sorun haline gelebilmektedir. Nitekim Suriye'nin Lübnan'da hak iddia etmesi, Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmesi, XX. yüzyılın başında İngiltere ve Fransa tarafından Orta Doğu'da yürütülen politikaların bölgenin tarihini şekillendirmeye devam ettiğini göstermektedir.

Tarihi ve kültürel bağlarla birbirine bağlı olan Orta Doğu halkları, İngiltere ve Fransa tarafından manda yönetimi dönemi ve sonrasında milliyetçilik ve mezhepçilik gibi politikalarla ayrıştırılmıştır. Orta Doğu'da bu şekilde politikalar geliştirilmesi bölgedeki eski düzeni geri dönülemeyecek bir şekilde yok etmiş, bölge halklarını birbirlerine düşman etmiştir. Bu nedenle Orta Doğu'da Arap-Yahudi, Arap-Kürt; Sünni-Şii, Müslüman-Musevi ve Müslüman-Hıristiyan çatışması süre gelmiştir.

İngiltere ve müttefiklerinin, Balfour Deklarasyonu ile Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını kabul etmesi, Orta Doğu'daki dengeleri kökünden değiştirmiştir. Bu bağlamda ABD ve İngiltere gibi batılı devletlerin desteği ile 1948'de kurulan İsrail, kurulur kurulmaz Orta Doğu'da ilk Arap-İsrail savaşı başlamıştır. Bu savaşta Mısır, Suriye, Irak, Ürdün ve Lübnan gibi birçok bölge ülkesi İsrail'e karşı savaşmıştır. Daha sonra 1967'de üçüncüsü yaşanan Arap-İsrail savaşında, İsrail Mısır'dan Sina Yarımadası'nı, Suriye'den Golan Tepeleri'ni, Filistin'in Gazze ve Batı Şeria topraklarını işgal ederek topraklarını dört kat genişletmiştir.

Orta Doğu'da İsrail'in varlığı silahlı örgütlerinin oluşmasına zemin hazırlamış ve bölge ülkelerini silahlanmaya sürüklemiştir. Bu nedenle İsrail'in varlığını egemenlik haklarına karşı bir tehdit olarak gören Suriye, sınırlı olan ekonomik kaynaklarının büyük bir bölümünü savunma harcamalarına harcayarak

---

⁴¹⁸ Ataöv, a.g.m., s. 36.

vatandaşlarına bazı hak ve hizmetleri sağlamak konusunda yetersiz kalmıştır. Ayrıca Suriye’de darbeye iktidarı eline alan Baas Partisi, İsrail tehdidini iç politika da kendi avantajı için kullanarak ülkeyi yıllarca olağan üstü hal rejimi ile yönetmiştir. Bu dönemde Suriye halkı demokratik birçok hak ve özgürlükten mahrum bırakılmıştır.

Ayrıca İsrail’in Suriye’nin stratejik öneme sahip Golan Tepelerini işgal ve ilhak etmesi, bu iki komşu ülkenin kalıcı bir barış anlaşması imzalamasının önünde engel oluşturmaktadır. Nitekim İsrail zaman zaman Suriye’ye hava operasyonları düzenleyerek, bu ülkenin egemenlik haklarını ihlal etmektedir. Buna karşı Suriye’de İsrail’e karşı Hizbullah gibi örgütlere destek vermektedir.

Büyük Suriye⁴¹⁹ olarak değerlendirilen topraklardan Fransızlar tarafından koparılarak ayrı bir devlet olarak oluşturulan Lübnan’da yaşanan bazı gelişmeler bölgesel problemlere neden olmuştur. 1975’te Hıristiyan falanjistler ile Filistinli militanlar arasında başlayan çatışmalar ülke geneline yayılarak 1990’a kadar devam eden bir iç savaşa dönüşmüştür. Lübnan’daki iç savaşa müdahale etmek için Suriye liderliğindeki Arap caydırıcı kuvvetleri 1976’da Lübnan’a girmiştir. Suriye askerlerinin Lübnan iç savaşının 1990’da sona ermesinden sonra bu ülkeden çekilmemesi ve ülkedeki Şii unsurlarla beraber hareket etmesi, Suriye’nin uluslararası prestijini azaltmış ve bu ülkeyi İsrail ile karşı karşıya getirmiştir.

Suriye’nin günümüzde bir mezhep savaşına sürüklenmesinde, Fransa’nın bu ülkede uyguladığı politikaların etkisi bulunmaktadır. Fransa Suriye’yi kontrolüne aldığı anda bu ülkede kendisine karşı bir ulusal direnişin çıkmasını önlemek için dini, mezhepsel ve etnik ayrımları körüklemiştir. Fransızlar Suriye’de buldukları süre zarfında ülkede çoğunluk olan Sünni Arapları kontrol altında tutmak için yerel işbirlikçi azınlıkları kullanmıştır. Bu çerçevede bağımsızlıktan sonra Suriye ordusunun temellerini oluşturan yerel askeri kuvvetler Fransızlar tarafından genellikle Nusayri, İsmaili ve Dürzilerden oluşturulmuştur. Dolayısıyla Hafız Esed gibi Nusayri subayların ordu içinde kilit rütbelere yükselerek darbe yapmalarında Fransız manda yönetiminin payı da bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle yaklaşık yarım asırdır Suriye yönetiminde bulunan Nusayri azınlığının bu ülkede iktidara gelmesinde

---

⁴¹⁹ Lübnan’ın Fransa tarafından Suriye’den ayrılması sürecin de, Arap entelektüeller Hatay’dan başlayıp Sina Yarımadası’na ve Süveyş Kanalı’na, Akabe Körfezi’nden Kıbrıs’a, oradan da Basra Körfezi’ne kadar uzanan büyük Suriye söylemini orta atmıştır.

Fransız manda idaresinin bu ülkede yürüttüğü uygulamaların doğrudan veya dolaylı etkisi bulunmaktadır.

Suriye’de yaşanan süreçlere benzer bir süreçte Irak’ta yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasından hemen sonra İngiltere tarafından işgal edilen Kuveyt 1961’de bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak Kuveyt’in bağımsızlaşması yeni krizleri beraberinde getirmiştir. Birçok Iraklı tarafından ülkelerinden zorla koparılan bir toprak parçası olarak görülen Kuveyt üzerinde Iraklılar hak iddia etmiştir. Bu nedenle Kuveyt’in kurulması Iraklılar tarafından hoş karşılanmamıştır. Nitekim Saddam’ın 1990’da Kuveyt’i işgal ederken öne sürdüğü en önemli argüman, bu ülkenin Irak’ın tarihi ve kültürel bir parçası olduğu iddiasıydı. Bu gelişme Irak’ın 1991’de ABD ve koalisyon kuvvetlerince işgal edilmesine neden olmuştur. I. Körfez Savaşı olarak nitelendirilen bu savaş, Saddam rejimi için sonun başlangıcı olmakla birlikte, Irak’ın yaklaşık 13 yıllık bir ambargoya maruz kalmasına, ülkenin güney ve kuzeyinde merkezi hükümetin egemenliğinin zayıflamasına neden olmuştur. Ayrıca I. Körfez Savaşı 2003 işgaline giden yolda bir kilometre taşı olması açısından önemlidir.

İngiltere ve Fransa’nın Orta Doğu’ya yaklaşımları tamamen emperyalist amaçlar çerçevesinde olmuştur. İngiltere ve Fransa idarelerine aldıkları ülkelerin ekonomik, askeri ve stratejik avantajlarından faydalanırken; bu durumun sürdürülebilirliğini sağlamak için bu ülkelerdeki toplumsal yapıyı şekillendirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de milliyetçilik ve mezhepçilik gibi unsurların ayrıştırıcı yönleri kullanılmıştır.

Avrupa’da imparatorlukları parçalayan, yeni ülkeler kuran ve yüz binlerce insanın ölmesine neden olan milliyetçilik ve mezhepçilik gibi unsurların ne denli etkili olduğunun bilincinde olan batılı emperyalist ülkeler, Orta Doğu’da bu ideolojilerin ayrıştırıcı özelliklerinden faydalanmıştır. İngiltere ve Fransa’nın kendi egemenliklerindeki bölgelerde toplumun etnik, dini, siyasi ve mezhepsel farklılıklarını ön plana çıkaran uygulamalara girişmesi ve yerel kültürel ve tarihi dayanaklardan yoksun ülkeler kurması bu ülkelerde sağlıklı bir toplumsal yapının gelişmesini zorlaştırmıştır.

Ayrıca mandater ülkelerin Irak ve Suriye’yi egemenliklerinde bulundurdukları dönem ve sonrasında bu ülkedeki azınlıkları destekleyerek ülke

yönetiminde etkili olmalarını sağlamaları, bu ülkelerde iktidarın meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. Ülkelerindeki çoğunluk tarafından yeterince meşru görülmeyen bu iktidarlar, azınlıklara dayanan iktidarlarını devam ettirebilmek için totaliter ve baskıcı politikalar uygulamıştır. Ayrıca bu iktidar sahipleri kendi azınlık iktidarlarına rakip olabilecek bir gücün ortaya çıkmasını önlemek için diğer gruplara mensup bireyleri devletin birçok hak ve imkanından mahrum bırakmıştır.

İngiltere ve Fransa'nın Irak ve Suriye'de yürüttüğü politikalarla ülke yönetimlerini büyük oranda azınlıklara bırakması, bu ülkelerde azınlıkların sürekli bir sorun kaynağı olmasına neden olmuştur. Bu da ülke yönetimlerinin ciddi bir halk desteğinden yoksun kalarak ulus inşa etme sürecinde başarısız kalmasına sebep olmuştur.

Demokrasi kültürü gelişmeyen Irak ve Suriye'de iktidarı elinde bulunduran grupların, devletin kilit kadrolarına kendi gruplarına mensup olanları getirerek diğer grupları dışlamaya çalışmaları, dışlanan bu grupların illegal yollara başvurmalarına neden olmuştur. Nitekim 2006'dan itibaren Irak yönetiminde Şiiilerin ağırlığının artması, ülkedeki Sünnilerin marjinal eğilimli örgütlere katılmalarına neden olmuştur. Ayrıca Arap Baharı'nın birkaç ay içerisinde Suriye'ye sıçrayarak rejimi tehdit edecek bir hal almasının en önemli nedenlerinden biri ülke halkının çok büyük bir kısmının Nusayri azınlığa dayanan Esed rejimini meşru görmemesinden kaynaklanmaktadır.

Emperyalist güçler tarafından Irak ve Suriye'de yüzlerce yıl birlikte yaşayan halkların farklılıkları ön plana çıkarılarak bunların birlikte hareket etmesinin önü alınmıştır. Bu nedenle Irak ve Suriye'de ulus devlet oluşumuna gidilmesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Özetle Irak ve Suriye'nin günümüzde birer başarısız devlet olmalarının nedeni sadece bu ülkelerin iç dinamiklerinden kaynaklanmamaktadır. Irak ve Suriye'nin başarısızlığı, XX. yüzyılın başında bölgeyi yeniden şekillendirmeye başlayan İngiltere ile Fransa'nın kurdukları bu devletlerin ve siyasi sistemlerin dayanıklılığını sağlayamamaları, aksine uyguladıkları politikalarla bölgenin sorunlarını içinden çıkılmaz bir hale getirmesinin sonucudur. Bu nedenle XX. yüzyılın başında Orta Doğu'da gerçekleşen uygulamaların geçmişte kalmadığı söylenebilir. Irak ve Suriye'de devam eden anlaşmazlıkların kökeninde İngiltere ve

Fransa'nın sömürgeci politikaları yer almaktadır. Bu ülkelerin böl ve yönet politikasıyla Irak ve Suriye'de ektiği anlaşmazlık tohumları büyüyüp bu günkü karmaşık yerel sorunların temelini oluşturmuştur⁴²⁰.

Irak ve Suriye'deki halkların XXI. yüzyılda mezhep ve etnik farklılıklarını baz alarak bölgede politika geliştirmelerinde, İngiltere ve Fransa'nın nüfusları heterojen yapıdaki bu ülkelerde uyguladığı ayrıştırıcı politikaların etkisi büyüktür. Homojen bir nüfusa sahip olmayan Irak ve Suriye'de etnik, dini ve mezhepsel farklılıkların emperyalist devletler tarafından kısıktırılması bu ülkelerde ulusal birlik çerçevesinde bir yapılanmanın ortaya çıkmasını engellemiştir. Sonuç olarak doğal bir sürecin ürünü olmayan ve vesayet makamları tarafından yapay sınırlarla kurulan bu devletler sağlam temeller üzerinde yükselmemiş, çürük temeller üzerinde başarısızlığa sürüklenmiştir. Irak ve Suriye'de yaşanan Şii-Sünni kutuplaşması, radikalizm, sınır sorunları, vekalet savaşları, mülteci krizleri ve terör eylemleri gibi sorunlar kendi sınırlarını aşarak bölgesel ve küresel sorunlara neden olmaktadır.

İngiltere ve Fransa'nın emperyalist emellerle Orta Doğu'da temellerini attıkları statüko XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde çökmeye başlamıştır. Ancak Irak ve Suriye'nin kaderi yine yerel unsurlar tarafından değil, büyük oranda küresel ve bölgesel güçlerin bu ülkelerde yürüttükleri politikalarla şekillenmektedir.

---

⁴²⁰ Ataöv, a.g.m., s. 36.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, Daron, Robinson, James A., *Ulusların Düşüşü*, (çev. Faruk Rasim Velioglu), İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 2014.
- Aksoy, Ersin, “DAİŞ ve Suriye İç Savaşında DAİŞ’in Rolü”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 29-42.
- Altın, Bilal, “Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı Ve Geleceği”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1 (2014), s. 1-9.
- Aras, İlhan, “Fransa’nın Arap Baharı Politikası”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2017, s. 135-167.
- Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.
- Ataöv, Türkkaya, “ Sömürgecilik Tarihi ile İlgili Sovyet Çalışmaları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 25, Sayı 4, (1970), s. 35-40.
- Batır, Kerem, “ Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği”, *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, (2017), s. 81-102.
- Berg, A. Scott, *World War 1 And America: Told By Americans Who Lived It*, New York: The Library of America, 2017.
- Bostancı, Mustafa, “Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, 2013, s. 171-184.
- Brooks, Rosa Ehrenreich, “Failed States, or the State as Failure?”, *The University of Chicago Law Review*, Cilt 72, Sayı 4, (2005), s. 1159-1196.
- Bulut, Emine, *Birinci ve İkinci Körfez Savaşında ABD Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bölümü, Konya: 2011.
- Çelikkol, Oğuz, *İçimizdeki Komşu Suriye*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2015.

Çeviker, Abdüllatif, Küçükbiltekin, Halil, “Fransız Mandası Döneminde Suriye’nin Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile Ticari İlişkileri”, Gaziantep: *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 3, No 2, 2011. S. 1-12.

Dağ, Ahmet Emin, *Irak Raporu Ağustos 2015*, İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015.

Dağ, Ahmet Emin, *Suriye Biladi Şam’ın Hazin Öyküsü*, İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı, 2013.

Duman, Bilgay, “Ölü Doğan Bebek: Referandum Kararı ve IKBY’nin Bağımsızlığı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 9. Sayı 80, 2017, s. 66-69.

El-Cumeyli, Ahmet Yusuf Gitan, “IKBY Bağımsızlık Referandumu ve Bağdat Hükümetinin Kriz Yönetimi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 9. Sayı 83, 2017, s. 32-35.

Erdoğan, Şemsettin ve Deligöz, Ergün, “Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2015, s. 5-37.

Erkmen, Serhat, “ABD ve İngiltere’nin Irak Karşısında Kuvvet Kullanımlarının Değerlendirilmesi”, *Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslar arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2002, s. 310-339.

Fildiş, Ayşe Tekdal, “Günümüzde Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 5, Sayı 52, Nisan 2013, s. 55-62.

Gilbert, Martin, *The First World War A Complete History*, New York: Rosetta Books, 1994.

Gözler, Kemal, *Devletin Genel Teorisi*, Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları, 2007.

Gökçe, Gülise ve Gökçe, Orhan, *Suriye Sorunu: “Başarısız veya Çöken Devlet Modeli Türkiye İçin Suriye Politikasında Uluslararası Kamuoyunu Harekete Geçirmenin Bir Aracı Olabilir Mi?”*, Konya: SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt12, Sayı 23, 2012. s. 179-200.

Güdül, Serpil, “ Bir Başarısız Devlet Örneği Olarak Lübnan”, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Cilt 2, (2011), s. 777-789.

Gürson, Poyraz, *Suriye*, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2010.

Hackett, Conrad, Grim, Brian J., *The Global Religious Landscape*, Washington: Pew Research Center, 2012.

Hanioğlu, Şükrü, Bu Günkü Orta Doğu 1. Dünya Savaşı'nın Sonucudur, *Yeni Şafak*, 02 Kasım 2014.

Helman, Gerald B. ve Ratner, Steven R., “ Saving Failed State”, (Akt. Selmen Öğüt), *Foreing Policy*, No: 89, Kış Sayısı, 1992-1993, s. 3-20.

Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*,(Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Hut, Davut, “Osmalı Arap Vilayetleri Arabizm ve Arap Milliyetçiliği”, *VAKANÜVİS*, Cilt 1, 2016. s. 105-150.

İdrisoğlu, Railya Elif, *Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya: 2010.

İnce, Erdal, “Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye”, *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 2017 Yaz, s. 261-281.

Jellinek, Georg, *L'Etat moderne et son droit*, (Akt. Kemal Gözler), Paris: V. Giard & Brière, 1911.

Karakaya, İskender, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Değişen Güvenlik Algulamaları ve Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2010.

Kasalak, Kadir, “İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası”, Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25, 2016, s. 65-78.

Kaymaz, İhsan Şerif, “ Wilson İlkeleri ve Liberal Emperyalizm”, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXIII, Sayı: 67-68-69,2007, s. 20-56 .

Kemal, Cemal, “Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi”, Ankara: *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, Kasım 2007, s. 643-691.

Kıraç, Selda, İlhan, Buket, “ Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar”, *Milli Eğitim*, Sayı 188, (2010), s. 191-201.

Kızıloğlu, Sedat, “İsrail Devleti'nin Kuruluşuna kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, (2012), s. 35-64.

Kinsman, Jeremy, “From Failed States to a Failed Region: The Middle East in Crisis”, *Policy*, (Nisan 2016), s. 30-32.

Kodaz, Yusuf, “Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu(9 Eylül 1936)” , Ankara: *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 35, Sayı 59, (2016), s. 213-237.

Koyuncu, Ahmet Ayhan, “Hafız Esed Dönemi Suriye’inde Milliyetçilik ve Ulus İnşa Çabaları”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2017) s. 7-29.

Köstem, Seçkin, “ Astana görüşmeleri ve Rusya’nın Suriye’de Çözüme Bakışı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 9, sayı 79, Mart-Nisan 2017, s. 16-19.

Kral Abdullah, *Biz Osmanlı’ya Neden İsyân Ettik?*, (çev. Halit Özkan), İstanbul: Kurşit Matbaacılık, 2013.

Lewis, Bernard, *Ortadoğu*,(çev. Selen Y. Kolay), Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2003.

Mercan, Muhammed Hüseyin, “Beşer Esad Dönemi Suriye Dış Politikasının da Süreklilik ve Değişim”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 4, Sayı 2, 2010, s. 103-118.

Meray, Seha L., Olcay, Osman, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977.

Newman, Edward, “Failed States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World”, *Contemporary Security Policy*, Cilt 30, Sayı 3, s. 421-443.

Okur, Mehmet Akif, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, Ankara: *bilig /Kış*, 2009, Sayı 48, 137-156.

Orhan, Oytun, “Suriye İç Savaşı ve Ortadoğu’da Güvenlik” , *Ortadoğu Analiz*, Cilt 6, Sayı 63, 2014, s. 36-39.

Öğüt, Selman , “Başarısız Devlet Kavramının İncelenmesi”, İstanbul: *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi – Hukuk Araştırma Dergisi*, Cilt 19, Sayı 3, 2013, s.163-178.

Özalp, Osman N., “Uluslar arası İlişkilerde Başarısız Devlet Sorunsalı Ve Bu Sorunsalın Uluslar arası Hukuka Etkileri”, İstanbul: *İUHFM*, C. LXXII, S. 1, 2014, s. 349-362

Özcan, Mesut, *Sorunlu Miras Irak*, İstanbul: Küre Yayınları, 2003.

- Özçelik, Mücahit, “Türk Basınına Göre Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin Tarafsızlığı”, Konya: *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, 2009. S. 213-232.
- Özdemir, Çağatay, “Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim Mi, Bölgesel ve Küresel Güçler Mi?”, *Bilgi*, Sayı 33, Kış 2016, s. 81-102.
- Özmüş, Levent, “Desantralizasyon (Yerelleşme) ve Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı”, Ankara: *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı* 28 Mart - 1 Nisan 2005, s.1- 9.
- Öztürk, Ebru Çoban, “ Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (Güz 2011), s. 67-114.
- Perkins, John, *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı*,(çev. Murat Kayı), İstanbul: April Yayıncılık, 2015, s. 314-315.
- Polk, William R., *Irak'ı Anlamak*, (Çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul: NTV Yayınları, 2007.
- Rotberg, Robert I. “Rethinking the concept of failed state”, *Central European Papers*, Cilt 3, Sayı 2, (2015), s. 99-110.
- Salık, Nuri, “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği”, *Ortadoğu Analiz*, cilt 3, sayı 35, 2001, s. 20-32.
- Salık, Nuri, “Suriye Tarihinin Dönüm Noktası 8 Mart 1963 Darbesi”, *Ortadoğu Analiz*, cilt 8, sayı 76, 2016, s. 24-27.
- Satan, Ali, *Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-1918 İngiltere Devlet Arşivi Raporu*,(Çev. Nilgün Engin), İstanbul: Tarihçi Kitapevi, 2016.
- Şahin, İsmail vd., “ Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, Kış 2014, s. 105-132.
- Şanlı, Ceyda Ceren, *11 Eylül Sonrası ABD Dış Politikası Orta Doğu'da Güncel Sorunlar*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa: 2015.
- Şenol, Dolunay vd., “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2, 2016, s. 277-292.
- Şen, Yağmur, “Suriye’de Arap Baharı”, *Yasama Dergisi*, Sayı 23, 2013, s. 54-79.

Tamer, Cenk, “2011 Sonrası İnan’ın Irak Politikası”, *ANKASAM Bölgesel Araştırma Dergisi*, İnan Özel Sayısı, Ekim 2017, s. 172-198.

Tepekaya, Muzaffer, “Osmanlı-Alman İlişkileri”, Ankara: *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 44, 2002. S. 234-257.

Topal, Çoşkun, “Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2015, s. 117-122.

Turan, Ömer, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Orta Doğu*, İstanbul: Acar Matbaacılık, 2004.

Ulutaş, Ufuk vd., “Sınırları Aşan Kriz Suriye”, *SETA*, Sayı 120, Mart 2015, s. 7.

Umar, Ömer Osman, “Suriye’de Fransız Emperyalizmi”, Elazığ: *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2002. S. 297-310.

Uzun, Hasan, *Suriye İç Savaşı Aktörlerinin Ağ Bağ Teorisi Yöntemiyle İncelenmesi*, Ankara: ANKASAM Yayınları, 2016.

Yavuz, Bilge, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri*, Ankara: TTK, 1994.

Yazıcı, Nevin, “Suriye Siyasi Tarihi”, *Küçük Orta Doğu Suriye*, (Ed.Ümit Özdağ), Ankara: Kripto Yayınları, Aralık-2012, s.349-403.

Yerasimos, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar*, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Yeşilbursa, Behçet Kemal, “Geçmişten Günümüze Irak Meselesi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Özel Sayı-II, Temmuz 2009, s. 1315-1343.

İnternet Kaynakları

Albayrak, Muzaffer, “1. Dünya Savaşı Başlıyor ve Osmanlı Devleti Savaşa Giriyor”, <http://canakkale.tubitak.gov.tr/?q=content/i-d%C3%BCnya-sava%C5%9F%C4%B1-ba%C5%9F%C4%B1yor-ve-osmanl%C4%B1-devleti-sava%C5%9F-giriyor>, (erişim tarihi: 04.01.2018).

Mehmet Enes Bağlama, “Arap Baharı ve İsimlendirme Kargaşası”,
<https://www.stratejikortak.com/2016/05/arak-bahari-ve-isimlendirme-karmasasi.html>, (erişim tarihi: 23.05.2018).

Bingöl, Oktay, “Kırılgan/Başarısız Devletler Endeksi 2017 ve Türkiye”,
<http://merkezstrateji.com/assets/media/170622-bingoel-basarisiz-devletler.pdf>,
(erişim tarihi: 20.09.2018).

http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2016/06/Antla%C5%9Fmalar_Konferanslar.pdf, (erişim tarihi: 06.02.2018).

<https://stopmakingsense.org/2016/05/02/how-the-curse-of-sykes-picot-still-haunts-the-middle-east/><https://ffp.statesindex.org/indicators>, (erişim tarihi: 10.03.2017).

<http://fsi.fundforpeace.org/>, (erişim tarihi: 11.03.2017).

http://www.mfa.gov.tr/no_207--27-kasim-2008_sofa-anlasmasi-hk_tr.mfa, (erişim tarihi: 19.06.2018).

“Grafiklerle Suriye’de 8. Yılına Giren Savaş”,
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137>, (erişim tarihi: 01.06.2018).
<https://tr.sputniknews.com/rusya/201801301032037866-soci-suriye-ulusal-diyalog-kongresi-sonuc-bildirgesi/>, (erişim tarihi: 07.06.2018).

“Tam 15 Yıl Geçti... ABD’nin Kanlı İşgali”,
<https://www.yeniakit.com.tr/haber/tam-15-yil-gecti-abdnin-kanli-isgali-437666.html>,
(erişim tarihi: 13.06.2018).

“Irak’ta Genel Seçimlerin Kesin Sonuçları Açıklandı”,
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-ta-genel-secimlerin-kesin-sonuclari-aciklandi/1150981>, (erişim tarihi: 21.06.2018).

“İŞİD Bitti: Irak’ta Son Durum Haritası”,
<https://www.stratejikortak.com/2017/12/irak-son-durum-harita.html>, (erişim tarihi: 25.06.2018).

“Suriye İç Savaşında 7 Yılda 511 Bin İnsan Öldü”,
<https://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-ic-savasinda-7-yilda-511-bin-insan-oldu,A4Pw3RsrT0KVF8ZHbo5EMw>, (erişim tarihi: 08.06.2018).

<http://dusuncedunyasi.blogspot.com/2012/08/abd-sonras-irak-ve-turkiye-irak.html>,
(erişim tarihi: 05.07.2018).

<http://gelenekvegelecek.com/wp-content/uploads/suriyede-etnik-dini-dagilim.png>,
(erişim tarihi: 05.07.2018).

https://www.google.com.tr/search?q=middle+east&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwi13qbx_qrcAhUJkiwKHfzxApOQ_AUICigB&biw=1366&bih=662#imgrc=201E8zh0H7q5cM:, (erişim tarihi: 05.07.2018).

Orhan, Oytun, “ Astana Zirvesi ve Sonrası”,
<http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12697?dil=tr>, (erişim tarihi: 06.06.2018).

Suiçmez, Mahmut Nedim, “Dünden Bu Güne Tüm Suriye Zirveleri(Krolonojik)”
<https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html>,
(erişim tarihi: 06.06.2018).

Stein, Oliver, “German Soldiers in the Ottoman Empire 1914-1918”,
https://www.mwme.eu/essays/german-ottoman/_Stein_German_Soldiers_O_Emp/index.html, (erişim tarihi: 16.08.2018).

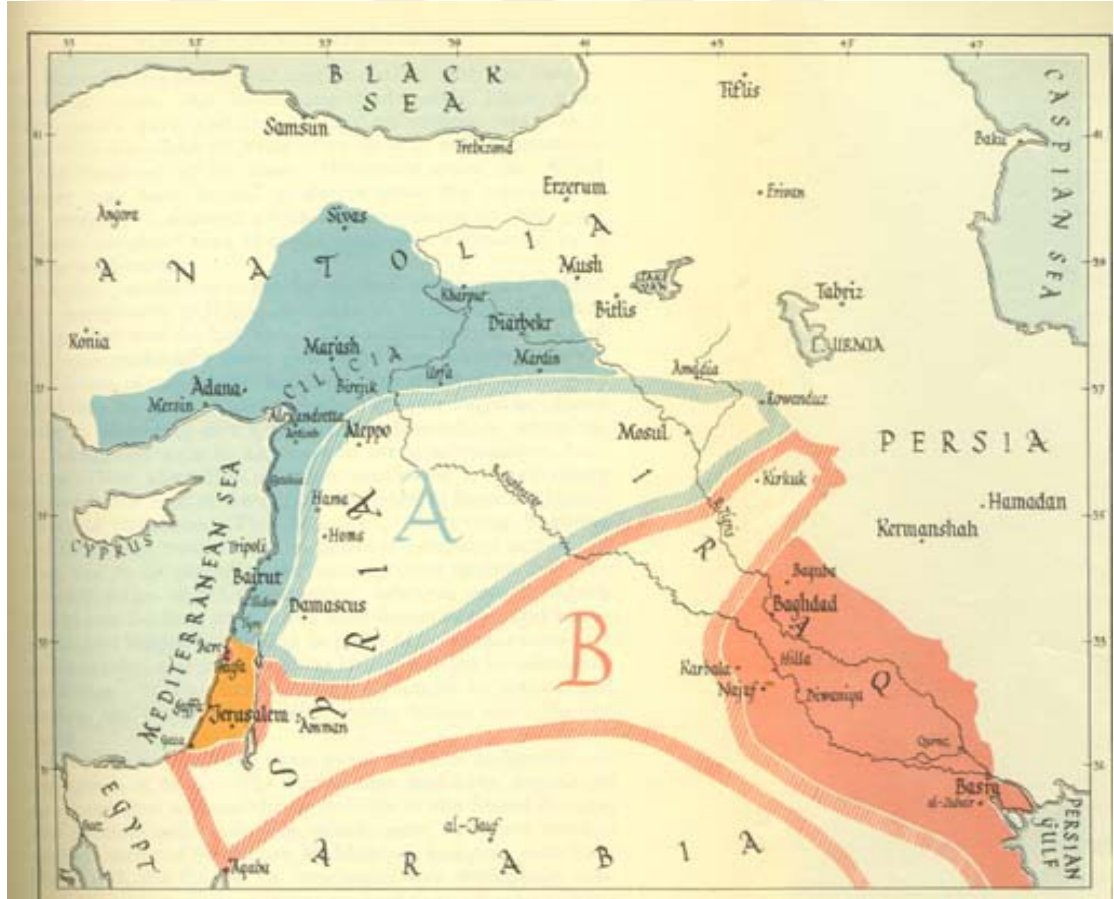
“14. Yıl Dönümünde ABD’nin Irak’ı İşgali ve Sonuçları”,
<https://www.stratejikortak.com/2017/03/abdnin-iraki-ısgali-ve-sonuclari.html>,
(erişim tarihi: 16.06.2018).

EKLER

EK 1: Sykes-Picot Protokolü ile Osmanlı Topraklarının Paylaşılması

İngiltere ile Fransa'nın Osmanlı'nın Orta Doğu'daki toprakları konusunda mutabık kaldıkları paylaşım planı şu şekildedir: İngiltere ve Fransa aşağıdaki haritada A ve B olarak işaretlenmiş bölgelerde bağımsız bir Arap devleti veya Arap devletleri konfederasyonunu tanyacaklarını taahhüt etmiştir. Ancak A bölgesi Fransa'nın, B bölgesi İngiltere'nin nüfuz bölgesi olarak belirlenmiştir. Haritada belirtilen mavi bölge Fransa'nın, kırmızı bölge İngiltere'nin doğrudan veya dolaylı denetimine bırakılmıştır. Sarı renk ile belirtilen bölgede ise uluslararası bir yönetim kurulması kararı alınmıştır.

Kaynak: <https://stopmakingsense.org/2016/05/02/how-the-curse-of-sykes-picot-still-haunts-the-middle-east/>, (erişim tarihi: 08.10.2018).

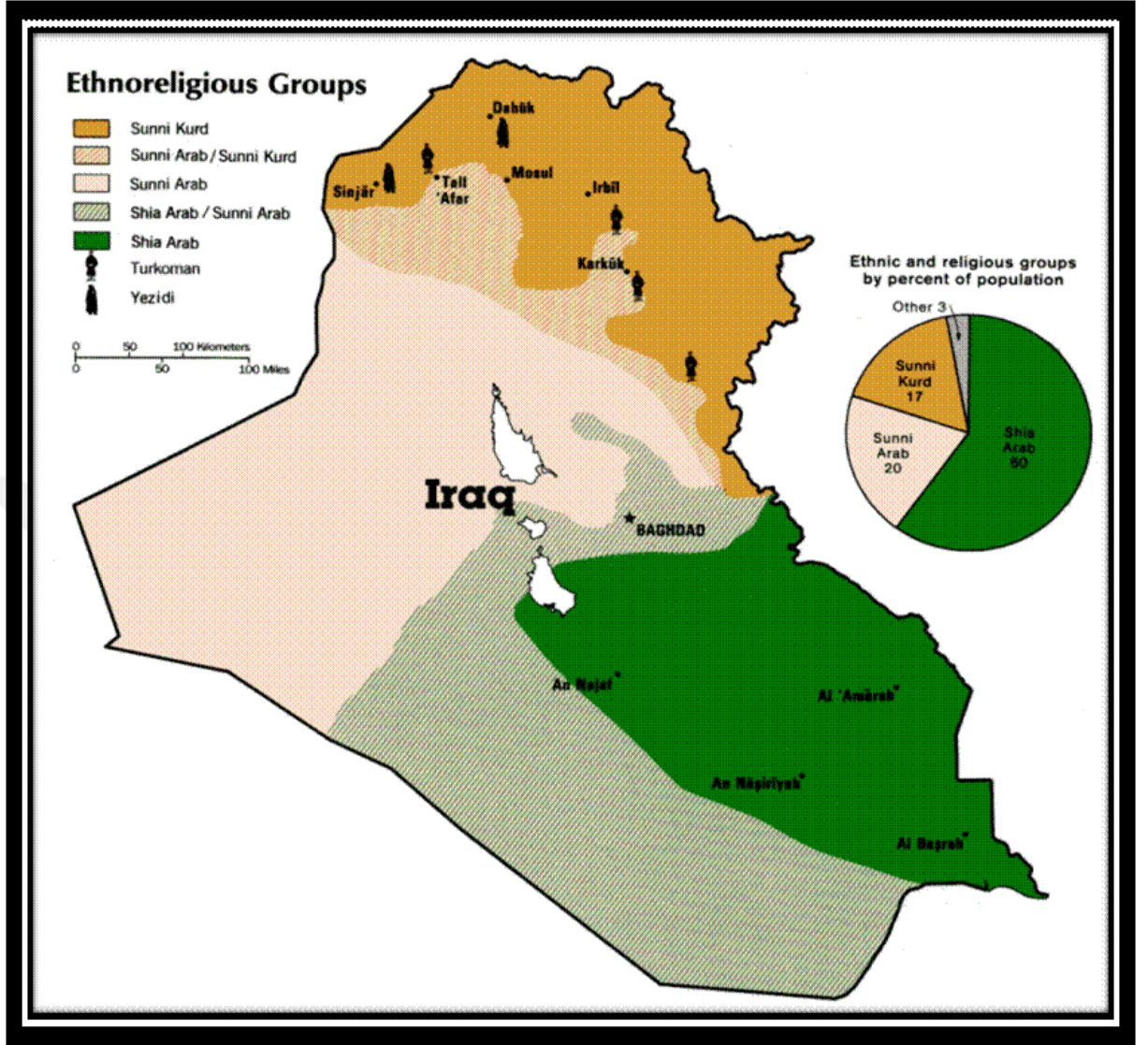
Ek 2: Orta Doğu'nun Günümüzdeki Haritası

Kaynak:

https://www.google.com.tr/search?q=middle+east&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwi13qbx_qrcAhUJkiwKHfzxApOQ_AUICigB&biw=1366&bih=662#imgrc=201E8zh0H7q5cM. (erişim tarihi: 05.07.2018).

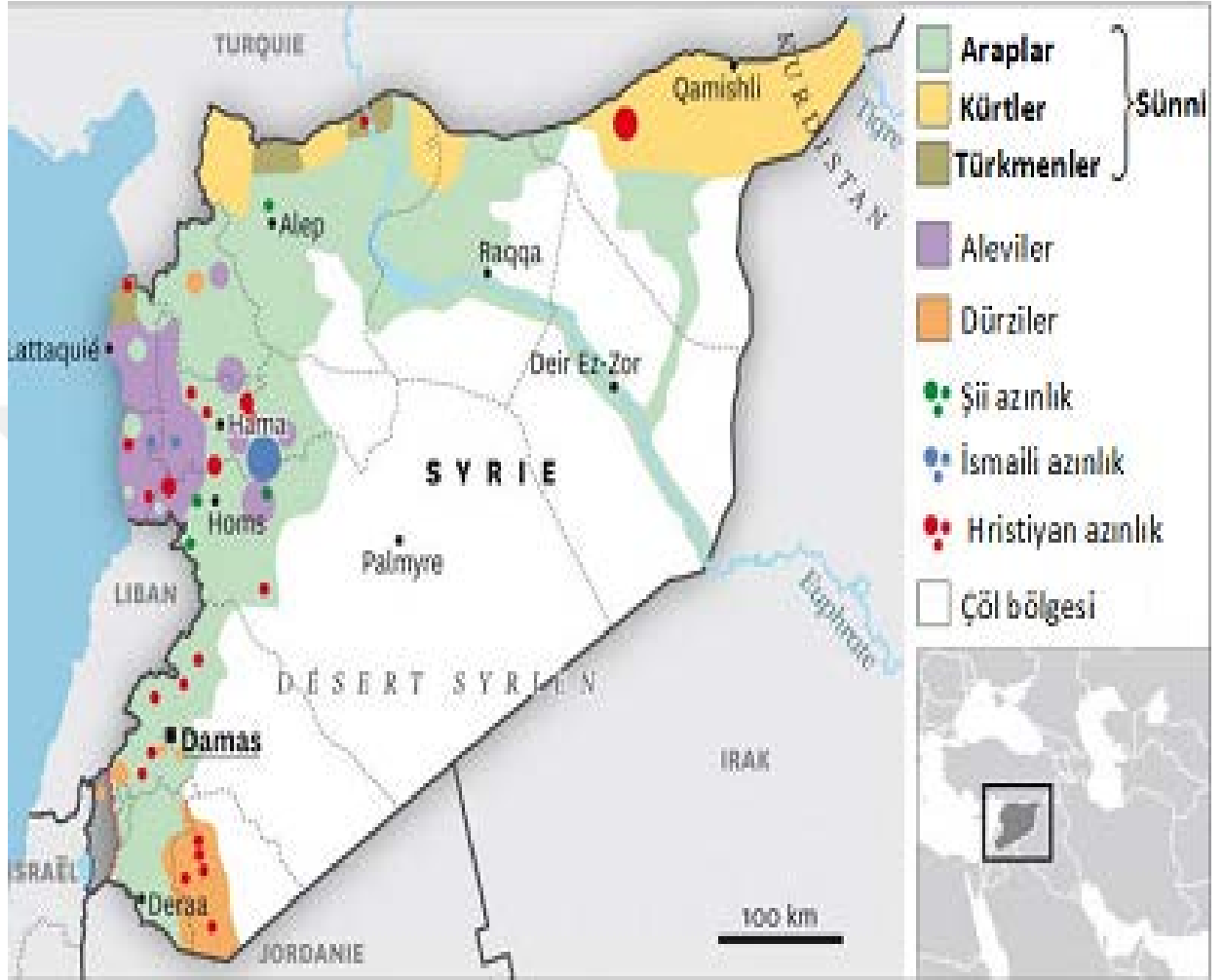
Ek 3: Irak'ın Etnik ve Dini Haritası

Kaynak: <http://dusuncedunyasi.blogspot.com/2012/08/abd-sonras-irak-ve-turkiye-irak.html>, (erişim tarihi: 05.07.2018).

Ek 4: Suriye'nin Etnik ve Dini Haritası

Savaş Öncesi Suriye'de Etnik-Dini Dağılım

Kaynak: <http://gelenekvegelecek.com/wp-content/uploads/suriyede-etnik-dini-dagilim.png>, (erişim tarihi: 05.07.2018).

Ek 5: Barış Fonu'nun Verilerine Göre 2017 Yılı'nın En Başarısız 15 Ülkesi (En kötü durumdan başlayarak sıralanmaktadır)

Sıralama	Ülke	Sıralama	Ülke
1	Güney Sudan	9	Afganistan
2	Somali	10	Irak
3	Orta Afrika Cumhuriyeti	11	Haiti
4	Yemen	12	Gine
5	Sudan	13	Nijerya
6	Suriye	14	Zimbabve
7	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	15	Etiyopya
8	Çad	16	Gine-Bissau

Kaynak: <http://fsi.fundforpeace.org/>, (erişim tarihi:20.09.2018).